C

అహల్యాబాయి

(1898 సం॥రమున చింతామణీప్రథమబహుమానము నందినది.)

చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహముచే

రచియింపఁబడినది.

ఇది

1917 సం॥రం స్కూలుఫయినలు పరీక్షకును, 1918 సం॥రం లోవరు

ఎలిమెంటరీగ్రేడు ట్రయినింగుపరీక్షకును పఠనీయగ్రంథముగా

శ్రీగవర్నమెంటువారివల్ల ఆమోదించబడినది.

ఏడవకూర్పు 3,000 ప్రతులు.

సోల్ ఏజంటు :—

కొలికిచర్ల వెంకటసుబ్బారావు

ప్రొప్రయిటరు, సెంట్రల్ పుస్తకాలయము,

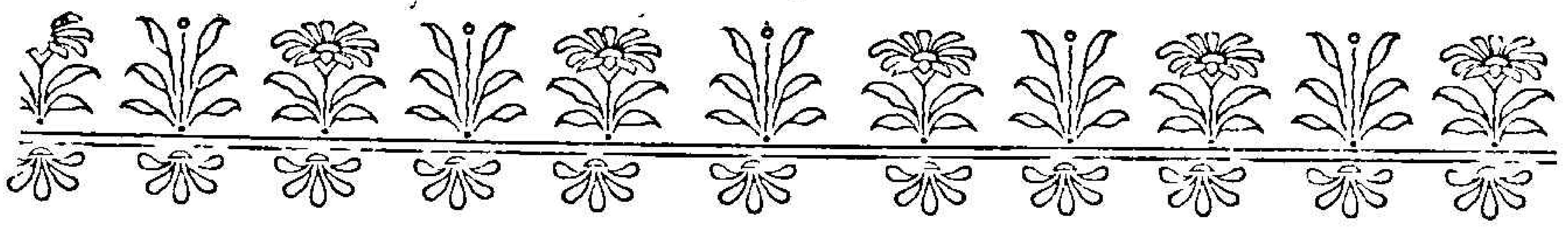
రాజమహేంద్రవరము.

1916.

 [వెల రు 0—12—0.

B

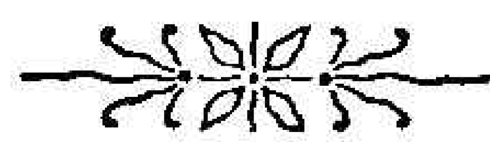
MANORAMA PRESS, RAJAHMUNDRY.

అహల్యాబాయి.

మొదటి ప్రకరణము.

మహారాష్ట్ర దేశమునకుఁ గస్తూరితిలకము వలె నలరు శ్రీపునహా నగరము భయంకరశాసనుం డగు శ్రీపేష్వామాధవరాయనిపాలనమునం దుండుటచేఁ జోరకిరాతభీతి లేక తన్నగరవాసులందఱు హాయిగా గుండియల పైఁ జేతులు వైచికొని నిద్రించు చుండిరి.

ఆహాహా! రాత్రి సకలజంతుసంతతికి నపారనిద్రాసుఖము నొసంగు మహోపకారి యయ్యు మదనప్రేరితులకును, విచారవిభ్రములకును, పాపకర్ములకును గంటికిఁ గూర్కు రానీయక నాలుగుజాముల కాలమును నపకారి యై యుండును గదా! అయినను సర్వరహస్యములను తనకడుపున నిడుకొని కన్నతల్లివలెఁ గాపాడుచుండెడి రాత్రి యే కనుక దురాచారులకె గాక మానధనులకుఁ గూడ నది యుపకారి యగు. ఆనాఁటిరాత్రి నగర మంతయుఁ గాలపురుషుఁడు వైచినసమ్మోహనాస్త్రముచేత బద్ధమై పరవశత్వంబు నొందెనే మో యనునట్లు ప్రాణంబులు పరమేశ్వరునకును నర్థంబులు రాజసేవకులకును సంరక్షణార్థ మప్పగించి నిద్రించు చుండెను. వేయికన్నులతో సర్వేశ్వరుండు రక్షింపఁ దమపని యే మున్న దనియో, నియమితకార్యంబుల మఱచియో, యవిలంఘనీయ మగు నిద్రాదేవి కెదురాడ నేరకయో, రాజభటులుఁ గూడ నెక్కడివా రక్కడ నిద్రించు చుండిరి. తమపనియం

దత్యంతశ్రద్ధాళువులు కొందఱువీరులు గస్తీ తిరుగుచు నడుమనడుమ నిద్రవచ్చునపుడు స్తంభమునకో గోడకో చేరఁబడి కునికిపాట్లు పడుచు న ట్టిట్టుఁ బనిచేయు చుండిరి. నగరమునందలిదీపము లన్నియు నొకటి తరువాత నొకటి క్రమముగ నారిపోయెను. ఆరాత్రి యొకబాలిక దీపములు వెట్టినది మొదలు పలుమాఱు తమపెరటితలుపుఁ దెఱచుచు మూయుచు మాటిమాటికిఁ దనముద్దుమొగమ్ము బాటసారుల కగపడు నట్లు తొంగితొంగి చూచు చుండెను. 'జాముతాత్రి యైనతరు -త నొకమా ఱట్లు చూచి వీధిలోనికి రా వలె నని గుమ్మములో నడు గిడ నిద్దఱుబాటసారు లాదారి నేగు చుండిరి. అందుచే నామె చెంగున లోనికిం జని తలుపు మూసెను. మఱిరెండుసారు లట్లు గృహము వెడ లిపోవఁ బ్రియత్నించు చుండ నొకమాఱు తల్లి మేల్కని యామెస్థి తినిఁ గూర్చి పరీక్షించి యామెను బండుకొనఁ జేసెను. రెండవమాఱు తనచిన్నతమ్ముఁడు నిద్రలో దుస్వప్నముం గని యేడ్చుటచే నాతని నూరడింపవలసి వచ్చెను. రెండుజాములరాత్రి యైనవెనుక ద్వారము వెడలి యాసుందరి వచ్చునప్పటికిఁ దన కెదురుగ నరఁగు పై నిద్రించు రాజభటుఁడు ,,పోకు పోకు జాగ్రత'' యని పలువరించెను. రహస్య కృత్యములఁ జేయువారు ప్రపంచమునందలియన్నియంశములు దమ విషయ మే యనుకొందురు గాన నీమె యామాటలకు వెఱచి యిలు వెడల సాహసింప దయ్యెను. తుదకీ కన్య రేయియంతయునిదుర లేక యే నిష్కారణముగ శ్రమపడి యింకఁ దనకుఁ దగుసమయము లభింప దనుకొను చుండ జాముకోడి 'కుక్కురో' యని కూసి యా మెకు మఱింతవిచారమును గలిగించెను. అయినను నామె తనప్రయ త్నమును మానక కడపటిసారి తలుపుం దెఱచి చూడ వీధి నిర్మానుష్య మై యుండెను. ఇంట నందఱు దెల్లవాఱుజామున వీఁచుమందమారుత ములు తమ్ము సోఁకుటచే గాఢనిద్రం దేలు చుండిరి. అదితగినయద నని మదినెఱిఁగి యాసుందరి మార్గ మెఱుఁగుటకుఁ దన రెండుకన్నులం దక్క

తక్కినశరీరాంగముల నెల్లఁ గప్పుమేలిముసుఁగు ధరించుకొని గృహావరణము దాఁటి యీవలఁబడి తనకోరిక క్రేళ్లుదాఁటు చుండినట్లు తనగమనంబును నతివేగమై యుండునట్లు నడిచి తాను నిర్ణయించుకొనిన స్థానమునకుం జను చుండెను. అపుడు చీఁకటి పూర్ణముగ నున్నను నాకాశ మనుపాలవెల్లిని విలాసార్థము గట్టినపాదరసపుబుడ్డివలెఁ దోఁచినవేఁగుఁజుక్క మినుకుమినుకు మని వెలుతురు నిచ్చుటచేతను, ధాళధళ్యమగు మేలిముసుఁగు తనయొంటి నుండుటచేతను నామె కితరులు, నితరుల కామెయు నగపడు చుండిరి. ఇట్లు కొంతదూరమాయింతి నడిచినడిచి యెవ్వరో మనుష్యులాత్రోవను వచ్చు చుండుటచేఁ గొంతతడ వొక యరుఁగుపైఁ గూరుచుండి మరలఁ దనప్రయాణము సాగింపఁ గొంత నడిచి నాలుగుసందులమొగదగ్గఱ తనగమ్యస్థానమునకు దారి యెఱుఁగక నిలు చుండెను. అపుడు తనముం దిరువదియైదుసంవత్సరములయీడు గలమనుష్యుఁడు నడిచి పోవుటఁ జూచి యొంటరిగ దీర్ఘాలోచన మొనర్చుచు శిరమున వెల్లపాగయు, వెల్లదేహమునఁ దెల్లయంగరకాయు ధరించి మెల్లఁగాఁ బోవునొకలేఁబ్రాయపువానిఁ గనుఁగొని చకచక వానివైపునకు నడిచి చల్లఁగ వాని వీఁపునఁ జేయివైచెను. అదివఱకు నిర్మానుష్యమగువీధిని బోవునీపురుషుఁ డీచల్లనిహస్తస్పర్శముచే నులికిపడి తిరిగి చూచి యెదుట మబ్బుమఱుఁగున మసలుమెఱుంగుతెఱంగున ముసుంగుమఱుంగున మెఱుంగునంగనం జూచి యాశ్చర్యపడి యామెతో మెల్లఁగ, ,,నీ వెవ్వరిదానవు నాతో నేమిపని యున్నది?'' యని యడిగెను. ఆమెయు మృదూక్తులతో, ,,నాపే రెందుకు? భవానీదేవియాలయమునకు దారి నీ వెఱిఁగినచోఁ జెప్పుము; నే నటకుఁ బోవలయు'' నని ప్రత్యుత్తర మొసంగ నాతఁడు, ,,నీయెదుట నాచెట్లచాటున నొకమేడ యున్నది. ఆమేడ కావలిదే భవానీదేవాలయ'' మని చెప్పి, యట్టిసమయంబునఁ జీఁకటి యని శంకింపక, దురాచారులకు వెఱవక, కావలివాండ్రకు

జంకక యతిసాహసముతో నొంటరిగఁ బయనము సేయు చున్న
యామె తెగువకు మెచ్చుకొనుచు నామె పైఁ గన్నులు నిగిడ్చి నిలువఁ
బడెను. ఆమాటలు వినఁబడినతోడనే యన్నెలంత యాదేవళమువంక
కరుగు చుండెను. ఆసుందరి యాలయమునం దెవ్వరినిమిత్త మేపని
కయి చనుచున్నదో తెలియఁ గోరి మన తెరువరి యామె వెనువెంటఁ
దగిలి యామెచేఁ గనుగొనఁబడ కుండ నడచు చుండెను. ఆమె
యాలయమును జేరి మూసియున్నకవాటములు గుభాలునఁ ద్రోసి
లోనికిఁ జని దేవి యున్నగుడితలుపులయొద్దకుం బోయి నిలిచెను. గర్భ
గుడితలుపులు మూయఁబడినందున నామె మహాభక్తిమాత్రము
యోచించి గుడియెదుట నేల సాష్టాంగ నమస్కార మొనర్చి తన
మొగ మాగుడిగడప పై మోపి కొంచెముసేపు వెక్కి వెక్కి యేడువ
సాగెను. ఈనడుమ వెంటవచ్చినయబ్బాలుఁడును బాలికస్థితికిఁ దొంటి
కంటె నక్కజపడుచు రెప్పవాల్చక యామెను జూచుచు నొకమూల
నామెచే లక్షితుండు గానట్లు కూరుచుండెను. ఊరడించువారు లేనం
దున దుఃఖము వెంటనే యుపశమిల్లెను. బాలిక తేలికయగుహృదయ
ముతో నచ్చటినుండి యిట్లనెను. ‟అమ్మా! భవానీ! జగన్మాత!
తండ్రిలేనిబిడ్డను నన్నిట్లుచేయుట నీకు ధర్మమా? ఇపుడు నామన
స్సున కిష్టము లేనియీకార్యముఁ జేయుటకంటె నన్ను జంపివైవ
రాదా?. ఈకార్యమునుండి తొలంగు మని మాయమ్మకు నేల
తోఁచునట్లు చేయవు? తల్లీ! నామనోరథము నెరవేఱ దేని నాకు
విషమే గతి, ఆమాట నీకే దక్కఁగలదు. నాసాహసము నీవెఱుఁ
గనిది కాదు గదా!” యని పరిపరివిధముల నమ్మహాదేవిని బ్రార్థించి
తెల్లవాఱు చుండుటచేఁ దన్నెవ్వ రైనఁ గన్గొందు రేమో యని
మరల గృహమునకుఁ దనవారు మేల్కనకము న్నరుగఁ దలఁచి లేఁచెను.
లేచు చుండగా, ‟నీమనోరథము నెరవేఱును భయపడకు” మని
యొక యమానుషవచన మామెచెవులకు వినవచ్చిన ట్లయ్యెను. అం

దుచే సఫలీకృతమనోరథ నయ్యెద నని యామె సంపూర్ణోత్సాహము గలిగి గుడి వెడలి పదిబారలు వచ్చునప్పటి కావల నాలయమున నక్కినయక్కుమారుఁడు సుందరిం గలిసికొని వచ్చుట కారంభించెను. తనరహస్యముల నాతఁ డాలకించె నేమో యని యామె దిగులు గొని యాతని నసూయతోఁ జూచుచుండ నావయసుకాఁడు పరవశుఁడై యామెహస్తముం బట్టుకొని, "సౌందర్య మంతయు సంపూర్ణముగ నీసొమ్మయినది. ఇఁక నేమివరములకై దేవిని బ్రార్థించుచున్నావు. నావంటివానిపై దయ యుంచు" మని యామెచేయి ముద్దుబెట్టుకొన యత్నించుచుండ నామె సహజముగ బలము గల దగుటచే స్త్రీసామాన్య మగుధైర్యమును విడిచి చేయి విదలించుకొని కనులెఱ్ఱజేసి కోపముతో నాతనిఁ గసరఁబోయెను. కాని యాతఁ డామెను మరలఁ బట్టుకొని, "నాతో రా, నీ వెక్కడి కరుగఁ గలవు. రా!" యని లాగఁ దొడఁగెను. పడుచుకన్నియ యగుతాను నిశాసమయమున నొంటరిగా వచ్చినందుకు విచారించి, విచారించినఁ గార్యము లేదని యరక్షితరక్షణి యగునాభవానీమాతం దలంచి హా! జగన్మాతా! యని గద్గదస్వరముతో నఱచెను. ఆయఱపు గుడియరుఁగుపై నిద్రించుచు నప్పుడే మేలుకువ గాంచినయొకసన్యాసి విని "దురాత్మా! యెవఁడవురా నీ" వని దగ్గఱకు వచ్చెను. వెంటనే యద్దురాత్ముఁడు పిక్కబలముఁ జూపి యదృశ్యుఁ డయ్యెను. సన్యాసి యామె నూరార్చి యిట్లొంటరిగా రాఁ గూడ దని చెప్పి యింటిదనుక సాయము జనియెను. ఆమె యిల్లు చేరి తనవారెఱుఁగ కుండ మెల్లన మంచముపైఁ బవ్వళించెను.

రెండవప్రకరణము.

—:o:—

హోల్కారురాజ్యమునకు రాజధాని యగునిందూరనగరము నకు నేఁడుక్రోసులదూరమున మాహూ యనుపట్టణము కలదు. నిత్యకళ్యాణప్రద మగుపచ్చనియడవినడుమ నాపుర ముండుటచే నుద్యానవనమందలిమేడలాగు ముద్దులు మూట గట్టుచు నుండుటయే కాక వ్యాధిగ్రస్తులకు నిరామయత నొసంగు నారోగ్యస్థాన మై యలరు చుండును. దానికి మూఁడుక్రోసులదూరమున వింధ్యపర్వత సంబంధము లగుకొండలచే నావరింపఁబడి యొకగూడెముకోట నడుము నున్నపల్లెవలె సురక్షిత మై యుండెను. ఆపల్లె కులవృత్తివలన జీవించు గొల్లలకు నివాసస్థాన మై వారికి గామితసౌఖ్యప్రదాయిని యయి యుండెను. ఆగొల్లలచే భగవదవతార మని పూజింపఁబడుచు మాహూనగరవాసులచే నాగతానాగతవేది యగుమహర్షి యని యెన్నఁబడునొకవృద్ధుఁ డుండెను. ముడుతలువడిన మొగ్గమును, నాకు లన్నియుఁ బండి రాలిన వెనుక మోడగుచెట్టువలె నున్న నయి వెండ్రుకలు లేక యున్నశిరస్సును, నాతఁడు కాలము దీటినవాఁ డని వేనోళ్లఁ జాటు చున్నను నాతని యద్భుతదార్ఢ్యమును దంతపటిమయుఁ జెవుడు రామియుఁ గమనవేగమును నతఁ డంత యీడుగలవాఁడా యని సందియము గొలుపును. కొంచెము రేజీఁకటి తప్ప నేత్రరోగముఁ గూడ, పగటివేళల, నెద్దియులేదు. కనులయెదుట బంధుగణ మెల్ల నశించుటయుఁ దనకుఁ జిరాయువు గలుగుటయుఁ జూచి యావృద్ధుఁడు తన ముప్పెట్లు గడచు నని చింతించు టప్పుడప్పుడు కలదు గాని మూఢభక్తి గలగొల్లలు మహానుభావుఁ డని వాని కభిలోపచారములు చేయు చుందురు. దిక్కులేనివారికి దేవుఁ డేదిక్కు నైనఁ జూపును గదా! గొల్ల లందఱు మహర్షులు వసియింపఁ దగుపర్ణశాలవలె నొకకుటీరమును నిర్మించి యం దాతని నుంచిరి. శతవత్సర

పూర్ణుఁడయినను మనోబలము చెడనివాఁడగుటచే రాజకార్యముల యందుఁ గూడ సతతనియామాలోచన మమోఘము. పూర్వకాలపుసంగతుల నెఱుఁగఁ గోరినవారును, గ్రొత్తపనులఁ దలపెట్టి యవి నెరవేఱునో లేదో యనుసందేహము గలవారును నీవృద్ధు నడిగి వాని యిచ్ఛాప్రకారము వర్తించెదరు. ఒకనాఁడు సాయంకాలమున గడియరాత్రి యైనతరువాత నొకపడుచువాఁడు సత్యఋషి యని ప్రసిద్ధి కెక్కినవృద్ధునియొద్దకుఁ బాదచారి యై వచ్చుచుండెను. వంపులు తిరిగి తుమ్మెదరెక్కలతో నెకసక్కెము సేయుమీసములసొరును, వెడదనుదురుసోయగమును, జెవులస్పృశించుకొనలు గలకనులతీరును, జక్కనివారిలోఁ జక్కనివాఁడని యతనికి బిరుదునామము గలుగుటకుఁ గారణము లయ్యెను. యౌవన మంగసౌష్టవమునుఁ బరిపూర్ణము సేయ విద్య గుణసౌష్టవమును బూర్ణముఁ జేసెను. చిన్ననాఁటనుండియు సాముకసరతులు చేయుటచే దండలు తిరిగిన భుజములును, విశాలవక్షమును, మూర్తిని స్తోత్రపాత్రము గఁ జేసినట్టులె విద్యవలనఁగలిగిన శాంతమును, సువర్తనముఁ గీర్తిని సుజనస్తోత్రపాత్రముగఁ జేసెను. బలమునకుఁ గార్యములయందలిచలము వానికి వన్నెఁ దెచ్చెను. చుట్టుజరీ గలయెఱ్ఱతలపాగయుఁ, బచ్చపట్టంగరకాయుఁ, దెల్లనిమడుపుదోవతియు, వల్లెవాటుగ నిడ్డయుత్తరీయమును వానియలంకారమును సమాప్తము జేసెను. ఆవన్నెకాఁడు సత్యఋషికుటీరమును బ్రాపించితలుపుం ద్రోసి ప్రత్యుత్తరము రానందున నచట నిలువఁబడి యుండెను. వృద్ధుఁడు లోన నెవరితోడనో గుసగుస లాడు చున్నట్లు శబ్దము వినవచ్చెను. ఆమాటలు వినఁబడకమున్నే 'శ్యామసుందరదత్తు' మరల తలుపుఁ ద్రోయుటచే ఋషి తననిమిత్త మెవ్వరో వచ్చినారని లోపల నున్నమనుష్యుని వెడలి పొమ్మని యానతిచ్చి తలుపు దీసెను. అంతట వృద్ధుఁడు శ్యామసుందరుని రమ్మని పిలువ నాతఁడు కుటీరము వెడలి మునుఁగు వై చికొని చనుచున్న యతిదీర్ఘకాయుని, మహాసత్వుని

దేరి జూచుచు వెంటనే లోనికిం జనఁ డయ్యెను. ఆపురుషుఁ డెవ్వం డయి యుండునా యని యోచించి శ్యామసుందరుఁడు లోనికిం జని లెక్కకు మించినచిరుఁగులతో నేల నైవఁబడియున్న ప్రాతకంబళము పై వృద్ధుఁ డొసంగినయాతిథ్యమునకు సంతసించి కూర్చుండినతరువాత వా రొకరితో నొక రిట్లు మాట్లాడిరి.

ఋషి.—నాయనా! నీ వెవ్వరిచే నంపఁబడి నానిమిత్తము వచ్చి నావు? నీపేరు శ్యామసుందరదత్తు కాదా?

శ్యామ.—ఔను. రాధాకాంతరావుగారు మీదర్శనముఁ జేసి యాయన మొన్న మనవిచేసినయంశమును గూర్చి మీ రాలోచించి రేమోయని తెలిసికొని ర మ్మనిరి.

ఋషి.—(తలయూఁచి) ఆ, నే నావిషయ మై యోచించినాను. తుద నెగ్గుట కష్టసాధ్యము.

శ్యామ.—కష్టమునకు నేమి? వారి ధనము దినుచు మేము వారి పక్షమునఁ గష్టపడుదుము. శ్రమ కేమియు సంశయింపము.

ఋషి.—మీ రెంతకృతజ్ఞతతోఁ బనిచేసినను నామె స్త్రీ కదా. పురుషుల పైఁ గక్షవహించి తుద నెగ్గుట యసాధ్యము. నే నిట్టి వెన్ని చూచినాను. ఆమె జస్వంతరావు చెప్పినట్లు వినుట మంచిది.

అని యాతఁడు తనయభిప్రాయ మెఱిఁగింప దస్తునకు ముఖవి కాసము రవ్వంత మంద మగుటఁ గనిపెట్టి ఋషి యాతనికి ధైర్యము కలుగునట్లు మరల ‘‘నయినను దైవము మనపక్షమున నున్నాఁడు. హోల్కారువంశమును మొదటినుండియు నెఱిఁగిన నేను మనరాణి గెలుచునట్లు నాయాశీర్వచన మొసంగెద’’ నని హెచ్చరించెను.

శ్యామ.—అయ్యా! మీరు రాణిగారిపూర్వుల నెఱుఁగుదురా? మీవయ సెంత?

ఋషి.—నావయ సెంతయున్నదో నే నెఱుఁగను. సంగతులను బట్టి తెలిసికొనుము.

శ్యామ—మీరు శివాజీమహారాజు నెఱుఁగుదురా?

ఋషి—సరి సరి. నాకర్మముకాల, నేను శివాజీ నెఱుఁగక పోవలెనా? అతఁడు మృతినొందునప్పటికి నేను బంద్రెండేండ్లవాఁడను.

శ్యామ—శంభాజీసాహూమహారాజులను జక్కఁగా నెఱుఁగుదు రని నేఁ దలంచు చున్నాను.

ఋషి— బాగున్నది. సాహు మొన్నఁటివాఁడు కాఁ డటయ్యా? నాకనులముందఱఁబుట్టి, నాకనులముందర మృతిఁబొందినవాఁడు.

శ్యామ— ఔరంగజేబును మీరు స్వయముగా నెన్నఁ డైనఁ జూచినారా?

ఋషి—అలంఘురును జూచినారా యని యడుగు చున్నావా? అలంఘురుసేనలతో యుద్ధము చేసినవా రెవరు? నేను గానా?

శ్యామ— పీష్వాబాలాజివిశ్వనాథులఁ గూర్చి మి మ్మడుగ నక్కఱయే లేదు. వా రందఱు మీకు లెక్క లేరు.

ఋషి— నిన్నటివాండ్ర సంగతి న న్నడిగెద వేమి? పూర్వాంశముల నే మయిన నడుగవలసినయెడల నడుగుము.

శ్యామ —మలహారురావుహూల్కారుగారిబాల్యము మీరు చక్కఁగ నెఱుఁగుదురు కాఁబోలు.

ఋషి—మలహారురావు గాదు ఆయనతండ్రియు నేనును మిగుల స్నేహితులము.

శ్యామ—అట్లయిన నూఱుసంవత్సరములయీమధ్య మీ గుఱుఁగనియంశములు లేవు. మీరు జాంబవంతునికన్న నేమాత్రమో కొంచెము పెద్దగాఁ గనుపించు చున్నారు.

ఋషి— ఎన్ని యెఱిఁగిన నేమి? ఎంతవయ స్సున్న నేమి? ఈమెకు సహాయ మొనర్పఁ గలిగితి నేని నాజన్మము ధన్యతఁ గాంచును. కృతజ్ఞు లామె చుట్టును లేరు గనుక యామె నిరపాయ మయిన స్థితిలో లేదు.

శ్యామ—(తొందరతో) ఎవరు కృతజ్ఞులు గారు?

ఋషి—ఎవరును గారు, రాఘోజీ, దౌలతురావు, గోమాజి దిక్క తక్కినవా రెవ్వరును గృతజ్ఞులు గారు. రాధాకాంతరావుగూడ మంచివాఁ డని చెప్ప వచ్చును.

రాధాకాంతరావువిషయములో ఋషి పలికినసందిగ్ధవచనములు శ్యామసుందరునిమనసునకుఁ గొంత వ్యాకులపాటు గలిగింప నది వఱకు దాను గన్నులారఁ జూచు చుండినదానికి నేఁడు చెవులార విన్న దానికిఁ గలవ్యత్యాసమునకుఁ గారణ మూహించు చుండెను. మార్పు నొందినవానిముఖవైఖరి నవలోకించి ఋషి యేమో మరలఁ బలుకఁ బ్రయత్నించుచుఁ దనపెదవులఁ గదపు చుండ నంతలోఁ గుటీరపు వాకిట "అయ్యో! అయ్యో! నిష్కారణ మిద్దఱును జచ్చిపోవు చున్నారు. రక్షింపుఁడు రక్షింపుఁడు. కటకటా! ఆఁడుది కూడ దారుణ మగువధపా లగుచున్నది. రండి రండి" యని యెవఁడో యుంగ లార్చుచుఁ బఱుగెత్తసాగెను. కరుణార్ద్రహృదయుఁ డగు శ్యామసుందరుఁడు యోగితో సంభాషణము మాని యోగియింట గోడపై నున్న చిలుకకొయ్యకుఁ దగుల్పఁబడినవిల్లును నమ్ములం గొని మూలలోనున్న చిన్నకైజారు నూడఁ బెఱికి యాస్థలమువంకఁ జనెను. ఋషి యార్త నాదము సేయునాపురుషుని బిలిచి యాపదనొందినవా రెవ్వ రని యడిగెను గాని వాఁడు పేరు జెప్పకయే దత్తును వెంబడించి పోయెను. అపుడు ఋషి తనలో "నీదినముననో రేపో యాతఁడు వచ్చునని తెలిసి నది. ఈయదృష్టహీనుఁడు వాఁడై యుండఁడు గద" యని వితర్కించుకొని యెద్దియుం దోఁపమి నిటు నటుఁ దిరుగులాడుచు నెందు చేతనో యాస్థానమునకుమాత్ర మరుగక తామరాకులోనినీరుతీరున తటతటఁ బరితపించు చుండెను.

మూఁడవప్రకరణము.

రాఁగోజీపల్కారున కప్పటికి నేఁబదిసంవత్సరములకంటె నొకటి రెండెక్కువ యుండెనే కాని తక్కువ లేవు. చిన్నతనమందు మలహారు రావుహోల్కారునకుఁ దమలపాకుమట్టలు దుస్తులు నందించు సేవకకోటిలోనివాఁడై యాప్రభువునను గ్రహమునకుఁ బాత్రుఁడై సైన్యమున నొకసరదా రయ్యెను. తెలివితేటలు గలమహారాష్ట్రుఁడగుటచే నతిత్వరితముగ రాజ్యమున నున్నముఖ్యోద్యోగస్థులలో నొకఁడై మలహారురావు చనిపోవునప్పటికిఁ బ్రధానవర్గములో నొక్కఁడయ్యెను. ఈతఁడు సత్కులీనుఁడును, సదాచారుఁడును, గాకుండినను, మిగుల ప్రజ్ఞ గలవాఁడు. అందు యుక్తులకుఁ బెట్టినది పేరు. మోసమున నితనిఁ జెప్పి మఱియొకరిని జెప్పవలయును. అతఁడు సౌందర్యము లేనినల్లనిమోటుమనుష్యుఁ డని చెప్పటకంటె వానియాకారము వర్ణింప నక్కఱ లేదు. ప్రథమకళత్రము వియోగ మొందుటచే మరల వివాహమాడఁ బ్రయత్నించి తనప్రియమిత్రుఁ డగుహరిహర పాండ్యాజీసహాయమున సౌందర్యరాశి యగునొకకన్యం జేకొని మఱి కొన్నిరాజకార్యవిషయము లగునుత్తరములు సంగ్రహించుకొని యిం దూరునగరమునకు వచ్చుచుండెను. ఆరాత్రి యెట్లయిన మహాపురము జేరవలయునని నిశ్చయించి పొద్దుపోయినవెనుకఁ గూడఁ బయన మొనర్చుచుండెను. వచ్చునప్పటికి వంటకములఁ జేయించి సిద్ధముగ నుండు మని దుండిరావు నంపెను. పల్లకీయందుఁ బదునెనిమిదివత్సరములవయస్సు గలసుందరి యోర్తు గూర్చుండి తలుపు లించుక తెఱచి చుట్టు నున్నకొండలను, మహావృక్షములను, నిష్కలుష మైనయాకాశమును జూచుచుండెను. ఓంకారనాదములతో బోయలు పల్లకి మోయుచుఁ దనవెంట రాఁగా రాఁగోజీపల్కారు గడియగడియకు నకిలించుచు నలసి మోయ లేక తన్ను మోయుచున్నగుఱ్ఱము

నెక్కి యిరుప్రక్కల నిరువు రాయుధపాణు లగుభటులు గొల్ల బడ లికతోఁ బయన మొనర్చు చుండెను. మార్గశ్రమచేఁ జెన్ను చెదరి విసిగి యున్న యాసుందరిపల్లకికి సరిగా నధ్యమధ్య నొకమాఱు తన గుఱ్ఱమును నడిపించుచుఁ "కమలా నీవు మిగుల శ్రమపడినట్లున్నావు. వచ్చినంతదూరము రానక్కఱ లేదు. కావలసినయెడల నాదగ్గఱ నున్నరొట్టెలు నాల్గు తిను' మని యూరాత్పుమాటలు పలుకుచు వడిగ నడుగులు వైవుఁడనిబోయలను హెచ్చరించుచు రాణోజీ రెండు గడియలరాత్రికి ఋషి వసియించుప్రదేశమునకు సమీపముగ వచ్చె ను. అది కృష్ణపక్షమున కారంభ మగుటచే నాపాడ్యమినాఁడు చంద్రోదయము రెండుగడియల కగు చుండెను. తూర్పునఁ దెల్లదువ్వలువఁ బఱ చినట్లు రేఖలు గానఁబడెను.

అట్లు పయనము చేయునామనుష్యులయెదుట చెవులు బ్రద్ద లగునట్లు మోర యెత్తి ఘుంఘుంఘుం మని ఱంకెవైచుచు నొక వృషభము కాలిడెక్కతో నేల ద్రవ్వి దుమ్ము రేఁపుచు భయంకరా కారముతో దారి కడ్డముగ నిలిచి యుండెను. మార్గమునుండి యా యెద్దు మొద్దువలెఁ దొలఁగనందునఁ దాము పోవుటకు నెద్దును జెద రింపు మని రాణోజీ తనసేవకులలో నొకని నాజ్ఞాపించెను. మంద బుద్ధియు మోటుచొరవయుఁ గలనాసేవకుఁడు ద్విపాదపశువు గనుక నాపశువును జెదరఁగొట్టుట కుపాయ మేదియు లేక తనపై నున్న యెఱ్ఱగుడ్డ విప్పి హూహూ త్తని యాగుడ్డ దానిపై వైవఁబో యెను. ఆపశు వదివఱ కొకకాఱుదున్నపోతుతోఁ బోరాడి దానిచే గాయములు తగుల నొచ్చి కడుఁ గోపముతో నుండెను. అంతలో గుఱ్ఱ మొకసారి సకిలించెను. బోయ లోంకార మెక్కువ చేసిరి. ఎఱ్ఱగుడ్డ జూపుటచే బెదిరి, బోయల యోంకారముచేఁ గలవలపడి గుఱ్ఱపుసకిలింపుల సహింపనోపక నాలపోతు మార్గస్థులగుండెలు వ్రక్క లగునట్లు ఱంకెవైచి రభసంబున వారిపైఁబడెను. దీనికంతకుఁ గారణముఁ

కైనమూర్ఖసేవకుఁడు దానిబారినుండి తప్పించుకొని యావలఁబడెను. ఆమనుష్యుని వెనుకనే వచ్చు చున్నరాణోజీ పై నాజంతువు దుమికి మునుముందు నడువ లేక సగము చచ్చినయశ్వము పైఁ బడి దానిని నేలఁ గూలఁ ద్రోయ వాహనముతోఁ గూడ నాతఁడును నేలఁ గూలెను. కూలినతోడనె యాతఁడు లేవఁ బ్రయత్నించు చుండు నంతలో గజ్జముమీఁద నుండి యాతనిమీఁదికి దుమికి యప్పపపుఁజశువు దేహ మెఱుఁగక సూదిమొనవలె వాఁడిగ నున్న కొమ్ములతో నాతనిగుండెలమీఁదను డొక్కలోను, నెమరకణతమీఁ దను గ్రుమ్మి తనయిచ్చవచ్చినట్లు గాయములు చేసి వెడలు క్రొన్నెత్తు రుతోఁ దనకొమ్ముల నలంకరించుకొనెను. సేవకు లిరువురును భయ కంపితు లై యాయుధములు తనుంతటఁ దామె వారిచేతులనుండి నేల జాఱ వెనుకకుఁ దిరిగి చూడక పఱుగెత్తిరి. బోయలు మోయుపల్లకి నచ్చట విడిచి చెల్లాచెద రై నలుదెసలకుఁ బలాయితు లైరి. ఒకనిమి షమున నచ్చట గ్రిందఁ బడిననాయకుఁడును, బల్లకిలో నున్నసుంద రియుఁ దక్క నెవ్వరు లే రైరి. పాఱిపోయిన సేవకులలో నొకఁడు తన స్వామి పై జాలి గలిగి ఋషికుటీరము దగ్గఱకు వచ్చి యాఘోరవార్త నచటివారికిఁ దెలుపుటయు శ్యామసుందరదత్తుసహాయార్థము బయలు దేఱుటయు మీ రండఱు నెఱుఁగుదురు గదా.

శ్యామసుందరుఁడు కడువేగమున నడిచి వచ్చెను. ఈలోన నా స్త్రీ. పడియున్నరాణోజీని, తనయసహాయస్థితిని జూచి కదలి మెదలి పో వుటకు నంగము లాడక కొయ్య యయ్యెను. బోయలు పల్లకి దింపు టయు రాణోజీ పై నెద్దు పడుటయు నామె యెఱుఁగును గాని తరువాత నేమిజరగెనో యెఱుఁగదు. పండుకొన్న దేహము పండుకొన్న ట్లె యుం డెను. చూచెడుకన్నులు చూచిన ట్లుండెను. ఇట్లామె మహాభీతితో నుండ నాయెద్దు కోపాగ్ని చల్లారకపోవుటచేఁ గాఁబోలు చెంగున నా పల్లకిమీఁదఁ బడి కొమ్ములతో గుభిల్లు గుభిల్లు మని యాపల్లకిం బొడు

చుచు తనమహాబలముచేఁ దానినడ్డముగాఁ బడఁద్రోసి దానిపై నెక్కి తన్ని పగులఁ గొట్టుచుండెను. ఆనారీమణి స్మారక మెఱుఁగక మొదట మాత్ర మొకకేక వైచి మూర్ఛిల్లి యందుఁ బడి యుండెను. దత్తు తత్తరపడుచు ననతిదూరమున నామెకేక విని యతిత్వరితమున వచ్చి మనోధైర్యమును జిక్కఁబట్టి విల్లుపయోగింప నెంచి యం దసమాన ప్రజ్ఞ గలమహారాష్ట్రుఁ డగుటచే వరుసగా రెండుబాణములు దాని మొగమున నాట నేసెను. వెంటనే యది రోసముచేఁ బైఁ బడ నుంకింప నతఁడు మఱి రెండుబాణములను రెండుకన్నులమీఁదఁ గీలింప 'యంబా' యని నేలఁ బడెను. వెంటనే యాసేవకుఁడు వచ్చి తనకత్తితో దానిని నఱికి తనయసహాయశూరతఁ జూపెను. అపుడు దత్తు పల్లకి యథాప్రకారముగఁ బెట్టించి తలుపులఁ దెఱచి యందు మాటలాడనేరని పోతపసిఁడిబొమ్మ యై, నిలుకడఁ గన్నమెఱుపుఁదీఁగ యై మన్మథరాజ్యలక్ష్మి యై, పడుచువాండ్ర బాధించుహృదయశల్య మై నిశ్చేష్టురా లగునయ్యతివం జూచి యామెను లెమ్మని పిలువ నామె పలుకదయ్యె. ఆమెను లేవ దీయుటకుఁ దనకు సహాయము చేయు మని సేవకు నడుగ 'నిద్ర పోయెడుదానిని లేపెద రేమి? ఆమెను బాదుకొననిమ్ము నీ విటురా' యని వాఁడు మందలించెను. కొంచెము చల్లనినీరు తెమ్మని సేవకు నంపి తానె యమ్మగువను సందిటఁ బట్టి కూరుచుండఁబెట్టి పడకుండ నామెను దాను గూడఁ బట్టుకొని యుండెను. ఆమె జీవచ్ఛవ మై మాటయుఁ గదలికయు లేక యెటు లుంచిన నటు లుండెను. మేనెల్లఁ జిఱుచెమ్మటలు గ్రమ్మి కణములుగాఁ బరిణమించి మొగమున ముత్యాలు వెట్టినట్లు వింతవిన్నాణము నొసంగెను. విలాసార్థ మామెకొప్పున గ్రుచ్చినమల్లెపువ్వులు నలుదెసలు జాఱి యామెవలె వసివాడి యుండెను. వట్రువు లయి పెద్దవగుపిఱుఁదుల స్పృశియించి నిడుదవెండ్రుకలు మొగమ్మునంతయుఁ గ్రమ్మినట్లు చీకాకుపడుటచే నామెవదనము భూచ్ఛాయతోఁ గూడుగ్రహణకాలచంద్రునివలె నుండెను.

చెమటలచేఁ గరఁగి మొగమంతయు వ్యాపించినకుంకుమబొట్టు ముఖారవిందమున కొక్కయారుణ్యమును దెచ్చి సంధ్యారాగములో నున్న చంద్రమండలము లాగు మొగమునకు వన్నె వెట్టెను. బెదరిన లేడికన్నులవలెఁ జలించునేత్రములును, భయమునవడఁకుగాత్రమును, నంకెత్తియలగరువ మడంచుకీవియు, దొండపండునకు బంధు వగుమోవియు నామెయందమునకు వింతయందము నీయ నొడ లెఱుఁగనిస్థితియందుండియు నామె మోహినీదేవివలె నుండెను. సుందరాంగు లెట్టియవస్థలో నున్నను స్తోత్రపాత్ర లెకద! శ్యామసుందరదత్తు కమలాబాయి మొగమువంకఁ గోరికలూరఁ గన్నులకఱవుఁ దీఱ నూహాతీతదూరమో పాఱఁబలుమాఱు తెప్పవాల్పక చూచి యామెకు సముచితోపచారములఁ జేసెను. ఇంతలో సేవకుఁడు నీరుఁ దెచ్చుటయుఁ జల్లనియాజల మామె మొగమునఁగొట్ట నామె కొంతసేపటికి కొంచెము నీరు ద్రావి మఱల సొమ్మసిలి తిరిగి కొంతయుదకము గ్రోలి కను విచ్చెను. కను విచ్చి యాసుందరి భువనసుందరవిగ్రహుఁ డగుశ్యామసుందరుఁ గనుఁగొని సిగ్గునఁ దల వంచి పరపురుషునియెదుటఁ గూరుచుండుట కిష్టము లేక మెల్లఁగా లేచి యావలకుఁ జరగి క్రింద పడిచినయుత్తరీయము మేలిముసుఁగు గా వైచికొని నాతఁ డెవ్వఁడా యని యాలోచించుచుఁ బ్రభు వెట్లుండె నని సేవకు నడిగెను. ఈనడుమ శ్యామసుందరుఁడు రాణోజీయొద్దకుఁ బోయి శరీరమునిండ గాయములఁ జూచి యాతఁడు జీవించుట యసాధ్య మని యెంచియుఁ దగుచికిత్సఁ జేయఁ దలఁచి మెల్లగఁ దానును సేవకుఁడును వాని నెత్తి పల్లకిలోఁ బరుండఁ బెట్టిరి. అప్పుడు రాణోజీ 'నాభార్య నాభార్య' యని మెల్లఁగానన "నీభార్యసురక్షితముగనున్నది. భయములే"దని దత్తు ప్రత్యుత్తరమొసఁగి రెండుగుడ్డలు మసి చేసి యాగాయములకుఁ గట్లు కట్టెను. ఆరెండుమాటలుగాక యెన్నిసారులు పిలిచినను రాణోజీపలుకకతనలోఁ దాను పలుమాఱు పలువరింపఁ దొడఁగె. సేవకునివలనఁ దనప్రభు విం

కను సురక్షితుఁడని యెఱింగి కమలాబాయి "యింకను జీవించి యున్నాఁడా, దైవమునకు నాపై నింత కోప ముండ నాకు సుగతి యెట్లగును. ఎద్దు నాకుఁ బూర్వముగ నుపకారము చేయ లేదు. నన్నుఁ జంపినను మేలుగా నుండు." నని తనలో విచారించెను. ఇంతలో బోయలు తిరిగివచ్చుటచే రాణోజీని బల్లకిలో మోయించి గూడెమునుండి బండి తెప్పించి కమల నందుఁ గూర్చుండఁబెట్టి వారినందఱిని మహానగరమునకు శ్యామసుందరదత్తు తీసికొని పోయెను.

---:○0○:---

నాల్గవప్రకరణము.

---:o:---

మహాగ్రామమున మురళీధరదాసనునొకమనుష్యుఁడు సుందరియు గుణవతియు నగునానందబాయి యనుభార్యతోఁ గాఁపురము సేయుచుండెను. అతఁడు పిల్లలు గలవాఁడును బీదవాఁడు నైనను గొంచెము వ్రాఁత నేర్చినవాఁ డగుటచే హజారునుల్లనునూరువాడీవతనకుని యొద్ద లెక్కలు వ్రాయుచు స్వల్పజీతమును గ్రహించుచు మిగుల గౌరవము కలిగి కాలక్షేపము సేయుచుండెను. ఆనందబాయి యిప్పటికి ముప్పదివత్సరములు వయస్సు గలదై మగనికంటె మూఁడుసంవత్సరములు చిన్నదై యుండెను. మురళీధరదాసు పొడుగుగ నుండును గాని బక్కపలుచనిపసిఁడివన్నె గలఁశరీరముతో నందగాఁడని పేరొందినవాఁడే. రమారమిజాముప్రొద్దు యగునప్పటికి శరీర మెఱుఁగక పడి యున్నరాణోజీని దిక్కు లేక భయవివశురాలైనకమలాబాయిని, వెంటఁ బెట్టుకొని శ్యామసుందరదత్తు మహానగరముఁ బ్రవేశించి మురళీధరదాసుగృహమునకు రమ్మని బోయల కానతిచ్చి తాను ముందుగా నాగృహము వైపు జనెను. భోజనము చేసి భాగవతము చదువుకొను చున్నమురళీధరునియెదుట శ్యామసుందరుఁడు నిలువ నతఁడమితానందము నొంది భార్యను బిలిచి "సుందరదత్తు వచ్చినాఁడు. మన

డ" త్తని యడిగెను. ఆనందబాయిచాలకాలముక్రిందటఁ జూచుటచే దత్తును జేర రమ్మని "యేమి నాయనా యింతకాలము జాగుచేసినా" వని తలపైఁ జేయి వైచి నిమిరెను. "అక్కయ్యా! నారాక కేమి గాని శ్రీరాణి యహల్యాబాయిగారికొలువులో గొప్పయుద్యోగి యగురాణోజీ, చచ్చుటకు సిద్ధముగనున్నాఁడు. అతనితో భార్యకూడ వచ్చినది. వారివిషయమై మన మతి జాగ్రత పుచ్చుకొనవలె!' నని జరిగినవృత్తాంతము నంతయుః దనబావకును సోదరికిని దెలియఁబఱచెను. అంతలో మసకమల యెక్కినబండియుఁ బల్లకియు వచ్చినందున నిస్పృహుండగు రాణోజీని మెల్లమెల్లగఁ జేతులమీఁద వైచికొని లోపలికిఁ దెచ్చి యొకగదిలో నొకపరుపుమీఁదఁ బండుకొనఁబెట్టఁ బాపము రాణోజీ మూలుగుచుండెఁ గాని బాధ యిది యని చెప్పనేరక పిలిచినఁ బలుకక ప్రక్కపైఁ గొట్టుకొన సాగెను. వా రారాత్రి యొక వ్రణవైద్యుని రప్పించి యాతనిఁ జూపఁగా నతఁడు పెదవి విఱిచి. "రోగి బ్రతుకుట
భ" మని చెప్పెను. ఆనందబాయి కమలాబాయిని మిగుల గౌర
నికిఁ దెచ్చి కొంచె మోగిలిపఱచి దుఃఖభారమున నాత్మ
ఘ నేమో యని కడు మెలఁకువతోఁ గాపాడుచు నా
క నడుమనడుమ నామె యందమున కాశ్చ
నకు దొండపండు గట్టికొల్లు ముడివాని
కదా? ఆముసలివానితో నైన
మఁ జేయ

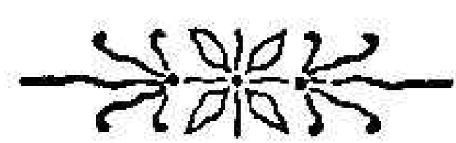
కొని యుండ మార్గమున నెద్దునుబెదరించినలక్ష్మణుఁడు దుకాణ మునకు గంజాయికిఁ బోయి దుండీని లేపి జరిగినవృత్తాంతమును జెప్పి పంపెను. దుండీరా వచ్చుటకె వచ్చి, తనయజమానునకు సహాయ మె ద్దియు నొనర్పఁజాలక యాతని నాధారముగఁ జేసికొని తానుబన్నిన పన్నుగడ లన్నియు వ్యర్థము లయ్యె నని చింతించుచు నిద్ర నాఁప లేక రెండుకునుకులు కునికెను. ఈనడుమ నానందబాయి కొంచెము కన్ను మూసినందున పలువిధము లగుతలఁపులు మనసున నుల్లసిగొ నుటచే తెప్పపాటు లేక నిట్టూర్పు విడుచుచుఁ గమల లేచి కూర్చుండి కన్నులనిండ ముక్తాఫలములవలెఁ గ్రిందుకొనియున్న బాష్పములు మా టిమాటికిఁ దుడిచికొనుచు మిగుల దుఃఖించుచు, "అమ్మా నీ వెంతక ఠినురాలవు. నీవు నాకుఁ జేసినయీద్రోహమునకు నేనీజన్మమున మఱల మీదగ్గఱకు రాను. అంతమీఁదుమిక్కిలి వచ్చిన నిచ్చటనే శరీర సమాప్తముఁ జేసెదను. దైవమా! నా కేలమరణముఁ గలుగఁ జేయ వు? ఆయెద్దు నన్నేల క్రుమ్మకపోవలెను? ఈయనపని యెట్లయిన నేను దురదృష్టవంతురాలనే" యని వగచు చుండెను అంత దబాయి మేలుకొని ప్రక్కలో నామెలే కుండుటకుఁ గ దూరమునఁగూర్చుండినయాకన్నియం జూచి య మప్పటికి నానందుకు సంతోషించెను తోఁ దనకన్నీళ్ళుగపడ కుండఁ గప్పు చు చున్నట్లు లానంద తెలిసి

డించెను. కమల యప్పుడు తన వెనుకటియవస్థ యెల్ల మనసునఁ దట్టుటచే నొకమారామె యొడిలోఁ దల పెట్టుకొని గట్టిగ రోదన మొనర్చి, „అమ్మా ! నీవు మాతల్లివంటిదానవు. నీతమ్ముఁడు మిగుల మంచివాఁడు. అన్నివిధముల నంతటివానిఁ జూచి యెఱుఁగను. ప్రాణములు నిలిపినమహాత్ముఁ డతఁడు కాఁడా? ఎన్నఁటికైన నాకతఁడే దిక్కని నమ్ముకొనియుంటి" నని పలికెను. ఇంతలో శ్యామసుందర దత్తు తలుపుఁ దెఱచి గదిలోని కరుదెంచుటచే వారిసంభాషణము ముగిసెను. కమల యాతనిఁ జూచి చటుక్కున లేచి గోడకుఁ జేరి నిలిచి సిగ్గునఁ దల వంచి పదాంగుళముతో నేల రాయు చుండెను. ఆమె వైపు చూచి కిన్క నిగిడించి దత్తు తన సోదరితో, „అక్కయ్యా! రాణోజీగారికి రవ్వంత నిలబాటు చేసిన దని తోఁచు చున్నది. కుదుర వచ్చు నని నా కాశ కల" దని తనరాకచే వారిసంభాషణ యాగిన దనియుఁ గమల సిగ్గున నిలువవలసివచ్చిన దనియుఁ దా నాగది విడిచి వీధిలోనికిం జని యేమియుఁ దోఁచక యిటు నటు పచారు చేయు చుండెను.

అప్పుడు రెండుజాములరాత్రికంటె నధికముగఁ బొద్దుపోవుటచే వీధులలో నెవరును లేరైరి. పిండియారఁబోసినటుల వెన్నెల ధవళధవళమై వ్యాపించి యుండ నున్నతసౌధములయొక్కయుఁ దమ యింటికావల నున్న దేవాలయముయొక్కయు నీడలు వీధిలోనికి వ్యాపించి యసమాన మైనసౌందర్యము నొలికించు చుండెను. ఆవెన్నెల కెరటములలో మునిఁగి యానందము నొందుచు శ్యామసుందరుఁడు సాయంకాలము తనహృదయము నపహరించినదొంగను బలుమాఱు దలఁచుకొని మనస్తాపము నొంద సాగెను. „అహహా! ఏమి యాకమలసోయగము? ఆమెసార్థకనామము నిజముగ లక్ష్మియె. వేయిజన్మముల కైన నే నీమెను మఱువఁ జాలను. ఈమె నాయది. ఎంత వెఱ్ఱివాఁడను, పరధన మైనయామెను నాసొత్తనుటకంటె వెఱ్ఱి

యేమున్నది? ఈరాణోజీ చావక బ్రదుకునా? ఛీఛీ! మోహపాశ మునఁ దగిలి పాప మనక పుట్టెడుదుఃఖములో నున్నయాపెుభర్తమర ణమును గోరుచున్ననాహృదయము వజ్రమా యేమి! అతండు జీవిం పకపోయినమాత్రమున నా కామె లభించుట యెట్లు? ఆమె పతివ్రత గదా! అయినను సర్వేశ్వరుఁడఘటనఘటనాసమర్థుఁడు గదా'' యని మెల్లమెల్లన లోనిం జనెను. అక్కడికిఁ బదునాల్గుమైళ్లదూరమున నున్నయిందూరునగరమునకు మనుష్యుఁడుపోయి దౌలతరావును వెంటఁ బెట్టుకొని తెల్లవారునప్పటికి వచ్చెను. దౌలతరావు శవమువలె పడి యున్నసోదరుని జూచి విలపించి యాతనిఁ బొరుగూరి నుండసేయఁ జన దని కమలను సహోదరునిఁ బ్రయాణము జేసి పల్లకిలో వేనినుంచి, దుండిరావును సేవకులు వెంట రా బయలుదేఱెను. కమలహృదయ మానందబాయియొద్దనుండి బయలుదేఱి నెప్పటియట్ల చింతిల్లు చుం డెను. శ్యామసుందరుఁ డామెను సాగనంపుటకుఁ గడుదూర మరిగి, కమలావియోగమున వివర్ణముఖుఁడై దౌలతరావును వీడ్కొని యింటికిఁ జనెను. కొంతదూర మిట్లు పయనము సాగినతరువాత రాణోజీ మిగుల నాయాస మొందఁ బల్లకిఁ జెట్టుక్రింద దింపిరి. దౌలత రావు గుండెలు బాదుకొని యేడ్వ నారంభించెను. కమల నిశ్చేష్ట యయ్యెను. పల్లకిలో నున్నరాణోజీ పల్లకిలోనే మృతి నొందెను.

ఐదవప్రకరణము.

రాణోజీపల్కారునకు దౌలతరావు తమ్ముఁడు. వయసున నీతఁ డు రాణోజీకిఁ దమ్ముఁడైనను గుణములయం దతనికి దౌలతరా వన్న యనియు, రూపమున నచ్చముగ నన్నగారినోటనుండి యూడి పడి నటు లుండె ననియుఁ జెప్పఁ దగును. అభిమానముచేత నతనిభార్య

యుఁ బక్షపాతముచేత నతనిస్నేహితులును, నీలమేఘశ్యాముఁ డని వర్ణింతురు గాని యతఁడు. నిజముగ మాలకాకివలె కడునల్లనై యంద మనుమాట యైన లేనివికారాకారుఁడు. దుబ్బులవలెఁ దెగ పెరిగినమీసములనలుపునకు వానిమొగముయొక్కనలుపునకు, రవంతయు భేద ముండదు. అతనిచక్కఁదన మంతటితో సమాప్తము నొందక యె పెరిగినబొజ్జకడుపుతోడను, శరీరముయొక్క విపరీతపులావు తోడను, గొంతెము దీర్ఘమగుముక్కుతోడను, జూచువారికి నవ్వు బుట్టించుచుండును. అన్నకుఁ గుయుక్తులలో సహాయ మై యిరువురును గొప్పయుద్యోగములు సంపాదించి, హోల్కారుసంస్థానమున మంచి వా రని పేరు సంపాదింపకపోయినను దేశమున దుర్మార్గమున కయినను పేరు వహించిరి. అట్లుండియు నంతవఱకుఁ దమ యేలికవిషయమేద్రోహమును దలఁచినట్లు లేదు.

ఇట్లు రాణోజి తనపాలిటిమృత్యుదేవత యై వచ్చినయెద్దుచే గాయములు దగిలినందునఁ బల్లకియందు మృతి నొంద దౌలతరావు శవమునందె యుంచి జాముప్రొద్దెక్కువఱకు కమలాబాయితో నిందూరు నగరముఁ బ్రవేశించెను. శవమును దనగృహమునకుఁ గొనిపోక శ్మశానమున కాదారిని దీసికొనిపోయి కమల నింటి కంపి తనభార్య కప్పగింపు మని దుండిరావు నంపి బంధుజనులను రుద్రభూమికి రమ్మని వర్తమాన మంపి వారు వచ్చినతరువాత తనసోదరునకు యథావిధిగ నగ్నిసంస్కారముఁ జేసెను. అక్కడకు వచ్చినకులస్థు లందఱును, "మనుష్యులు కాలము తప్పినతరువాత వివాహ మాడఁ గూడ దనియు దైవవశమునకు నెవ్వ రేమి చేయఁగల రనియు నంతసుందరికి వివాహ మైన నెలకే వైధవ్యము వచ్చుట యన్యాయ మనియు నామె కీదురవస్థకే యీశ్వరుఁ డిపెండ్లి సంకల్పించె" ననియు బహువిధముల జాలి నొందిరి. దౌలతరావుభార్య యగుదుర్గాబాయి పెద్దపెట్టున నేడ్చుచు వీధి గుమ్మముదగ్గఱ కెదురుగ వచ్చి తోడికోడలిని, గౌఁగిలించుకొని రోద

నము చేసి, "అమ్మా తోడికోడండ్ర మని పట్టు మని మనమిద్దఱము నొకనెల నైనను గాఁపురము సేయ మైతిమి. నీ వెంతదురదృష్టవంతు రాలవో, యేభోగ మనుభవింపకముందె, పసపుకుంకుమ నైన మనసు దీరఁ బెట్టుకొనక మునుపె, యొకముచ్చటచ్చట దీరక ముందె పెండ్లి యైన నెలకె యీలాగై తివిగదా! అమ్మా! మొదటిపర్యాయమే నిన్నీ వ్రాతలోఁ జూడవలసివచ్చెఁ గదా తల్లీ. నీ విచటను వచ్చినతరువాత నిద్దఱమును గాఁపురము సేయవలెనని యనుకొన్నాను గాని యీతరవఱకు వచ్చు నని యెఱుఁగను తల్లీ" యని పరిపరిభంగుల నంగలార్చి కమలయుఁ గొంచెము దుఃఖాప నామె నూరార్చి తా నూరకుండెను. కమల యెందుచేతనో ధైర్యము జిక్కఁబట్టి యంతవిస్తారముగాఁ బొగలుట మాని గుండె రాయి చేసికొనెను. అగ్నిసంస్కారాదులఁ జేసి దౌలతరావు కర్మనారంభించి రెండుదినములు గడచినవెనుక దుండిరావును బిల్చి, కమలను గూర్చి కొన్నిసంగతు లడుగఁ దలఁచి యిట్లనియె.

దౌల — ఓరీ! దుండీ! మాయింటి కెంతదుర్దశవచ్చినది? నాకు కుడిహస్తము పడిపోయినది గదా; యింక నాబ్రతు కేల?

దుండి — అవును దైవవశమున కేమి చేయఁగలము? ఏలా కేమి మూఁడేండ్ల దామె మీావదినెగారిమాట దలఁచిన నాగుండెలు తాళుట లేదు.

దౌల — ఆహాహా! ఏమి యామెయందము! దైవము మిక్కిలి యయోగ్యుఁబని చేసినాఁడు. ఇంతటియందకత్తెను నే నెందును జూచి యెఱుఁగను. ఇటువంటికన్య యెంతయదృష్టవంతునకు భార్య యగును.

దుండి — (కొంచెమాలోచించి సందేహముతో) ఆమెయెక్కడికి కరుగఁ గలదు. పాపము! ఇఁక నీవే దిక్కు. నిన్ను గని పెట్టుకొని యుండును గనుక నీ వామెసుఖముఁ జూడుము.

దౌల — మంచి. ఆమె నాదగ్గఱ నుండునా? పుట్టినింటి కరుగు నేమో. అయితే యీామెను మాయన్నగారు వివాహ మాడినారా?

దుండి—వివాహ మైనపుడు నే నక్కడ లేనుగాని పెండ్లి యైన దని మీయన్నగారు నాతోఁ జెప్పినారు. త్రోవలోఁ దన్నడిగినవా రందఱితోడ నీమె తనభార్య యనియే చెప్పెను. పెండ్లి యగుటకు సందేహము లేదు.

దౌల—అయినదా ? నేను కా లే దనుకొన్నాను. సరే. ఇఁక విచారమే లేదు.

దుండి—విచార మెందుకు ? నాదగ్గఱ దాఁచక నీమనసున నున్నది చెప్పు. నీ కే మైన నాశ కలదా ? మనకు లాభించునెడలఁ బెండ్లి కా లే దని చెప్పుదము.

దౌల—మిత్రుఁడా! నీవు నా కేమయిన సహాయముఁ జేసె దేని యీకమలను మాయన్న పెండ్లి యాడలే దని నేను వివాహ మాడ వలయు నని యున్నది. నీవు నన్ను మఱియొకలా గెంచ వద్దు.

దుండి—నీకుఁ బ్రియము సేయుటకంటె నాకుఁ గర్తవ్య మే మున్నది? ఆమెను నయమున భయమున లోఁగదీసి నీకు వివాహముఁ జేయింతు. ఈపదిదినములకర్మ ముగిసినదాఁక నో రెత్తబోకు.

అని వారు మాటలాడుకొను చుండ దుర్గాబాయి లోపలినుండి వచ్చి కమలాబాయిదురవస్థకుఁ గొంచెము విచారించి, యామెతల్లికిని దమ్మునకును వర్తమానము నంపుమని భర్తతోఁ జెప్పెను. సాధారణముగ నేమికారణముచేతనో కాని దుండిరావునకు దుర్గ యనినచో నొకవిధ మైనభయము గలదు. అందుచే నామె వచ్చినతోడనే లేచి యతఁడు మెల్లఁగా జాఱెను. తరువాత దౌలతరావు కమలపుట్టినింటికి వర్తమానము నంపుటకు సమ్మతించి తనమనోరథమును భార్యకు నెఱిఁగింపఁగోరి యామెయొద్ద భయముగలవాఁ డగుటచే రవంత సంశయించి యూరకుండెను. దుర్గాబాయి సద్వంశమునఁ బుట్టి సద్గుణములు కల యొకసుందరి. సదాచారుఁడు కానిభర్త సద్గుణపుంజ మగుభార్యను జడియుట స్వభావమే యగుటచేత దౌలతరావున కామె

పిఱికినుండయినను నీమూర్ఖుఁడు చీవాట్లను వెఱువక యెప్పుడప్పుడు తనమనోరథముల నామెకుం దెలిపి యామెచే మందలింపఁబడువాఁడుగ గూడ కలదు. దౌలతరావు దుర్గను జూచి సంశయ మెల్ల విడిచి యిట్లనియె.

దౌల—పిల్లలు లేనివారిబ్రదుకు వ్యర్థము కదా! మాయన్నకు బిడ్డలు లేకపోవుటచేత నేనే కర్మ చేయవలసివచ్చినది. నాకును బిల్లలు లేరు. ఈపల్కారువంశ మింతటితో నాశనమే కాఁబోలును.

దుర్గ—(ఈమాటలు విని సిగ్గునఁ దలవంచుకొని) ''మీ రెవరినైనఁ బెంచుకొనుఁ'' డని ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను.

దౌల—పెంచుకొనినవారికి ముప్పు గడచుట యరుదు. అంతకన్న తెగించి మఱియొకదానిని బెండ్లియాడుట యుత్తమము, నీ కిష్టమయినచో నట్లు చేసెద.

దుర్గ—నా కిష్ట మయినది కాని మీ కీవయసునఁ బిల్ల నిచ్చువా రెవరు ?

దౌల—ఇచ్చెడువా రెవరు? పిల్ల సిద్ధముగనె యున్నది. నీదయయుండిన—నది—

ఈమాట లతనినోటినుండి రాఁగానే దుర్గ వెలవెలఁబోయిచూడసాగి, యెవరు పిల్ల యెవరని యడిగెను. అప్పుడు దౌలతరావు లేచి భార్యచేతులు రెండును బట్టుకొని, ''నే నొకమాట చెప్పెదను కోపపడక వినుము. కమలను నా కిచ్చి వివాహము చేయు'' మని యింక నేమో చెప్పఁబోవు చుండ దెబ్బ దిన్నపామువలె బుస్సున లేచి దుర్గ కోపావేశముచేఁ బెదవులు తడఁబడ నిట్లనెను. ''ఛీఛీ నీవంటి కఠినచిత్తుని బాపకర్ముని నేనెందుం గనలేదు. అన్నగారిచితి తిన్నగఁ జల్లారనైన లేదు. అప్పుడే పుట్టెడుదుఃఖములో నున్నయాయనభార్య నోదార్చుటకుమా రామెను బెండ్లియాడెద నని చెప్పుటకు నో రెట్లు వచ్చెను. విధవయని సందేహము లేదు. అన్నపెండ్లాము తల్లివంటిది

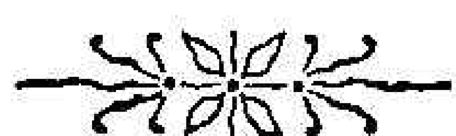
గదా యని గౌరము లేదు. నీముఖముఁ జూచినవానికి పంచమహాపాతకములు జుట్టుకొనును.'' అని యామె నింద సేయు చుండ దౌలతరావు మెల్లఁగ నామెతో "ఆమె నిజముగ విధవ యైనచో నాది తప్పే మాయన్న యామెను బెండ్లి యాడలేదంట'' యనెను.

దుర్గ—"ఈమాయమాట లెవరు నీతోఁ జెప్పినారు? దుండిరావా యేమి? వానియమ్మకడుపు మాడ వానికి మరణము రాదు. ఆకాళికాదేవికి వానిమీఁద దయ. ఆదిక్కుమాలినవాఁడే నాకొంపఁ దీయు చున్నది. ఊరిలో సాటివారు విన్న నేమందురు? ఆమెకుఁ బెండ్లిగా కున్న వైధవ్య మనుభవించుట కామెకు ముచ్చటా?''

అని పలుక దౌలతరావు భార్యను గోపింపవల దని బ్రతిమాలి, "నీకు సవతి వచ్చు ననురోషముచే నిట్లను చున్నావు. కోపపడక నామాట చెల్లించు'' మని వేఁడెను. అప్పలుకులు దుర్గ కలుక రెట్టింప, "నాతో మీరు మాటలాడవద్దు. నాపనిమీఁద నేను బోయెద'' నని చేయివిదలించుకొని లోనికిం బోయెను. తనకు సవతి వచ్చు ననునీర్ష్యచేతనో, విధవను వరించుటచేఁ గలుగునప్రతిష్ఠను భరింప లేకయో, దుర్గ మిగులకోపము విచారము నొంది తనభర్తకుం దనకుఁ జరిగిన ప్రసంగ మంతయుఁ బూసగ్రుచ్చినట్లు కమలకుం దెలిపి జాగ్రతగ నుండు మని చెప్పి యామెకు నేసహాయము గావలసినఁ దాను జేసెద నని వాగ్దానముఁ జేసి యంతతోఁ దృప్తి గలుగమిఁ దమయింటిపొరుగున నున్నరాధాకాంతరావుభార్య యగురోహిణీబాయియొద్దకుఁబోయి యీవార్త యామెకుఁ జెప్పి, రాధాకాంతునితోఁ జెప్పి సాయముఁ జేయు మని కట్టుదిట్టము చేసి వచ్చెను. దుర్గాబాయి దౌలతురావు యొక్క దురుద్దేశముల నెఱింగించిన వెనుక కమల మిగుల భయపడుచుఁ దోఁడేలునోటనుండి విడిపింపఁబడి పులినోటఁ బడితినిగదా యని దుఃఖింప నారంభించెను. మఱునాఁడు రాధాకాంతరాయలు భార్యచే విని దీనురా లగుస్త్రీకి మానహాని రాకుండఁ గాపాడవలె నని నిశ్చయించి

"కమలతో మాటలాడి ర" మ్మని రోహిణి నంపెను. రోహిణియు దుర్గయు నెన్నివిధములనో తరచితరచి యామెవివాహమును గూర్చి యు స్థితినిగూర్చియుఁ దెలియఁగోరి యనేకప్రశ్న లడిగిరి గాని యామె తిన్నగాఁ బ్రత్యుత్తర మీయక, "నాకర్మము నే ననుభవింపక తప్పదు. జలమరణమో, యగ్నిమరణమొ నామొగమున వ్రాసి యున్నది. నాకు మానహాని కలుగ కుండ మీరు మాత్రము చూచు చుండుఁ" డని యుత్తరము చెప్పెను. ఆమాటలఁబట్టి యామెకు మృతుఁ డైనభర్తపై గాఢానురాగము గల దనియు నందుచే నామెప్రాణ త్యాగముఁ జేసికొను ననియు నిశ్చయించి రోహిణి మిగుల జాగరూక తతో నుండు మని దుర్గకు బోధ చేసి మానహాని సంభవించు నెడలఁ దనయింటి కామె నంపు మని నొక్కి పలుమాఱు చెప్పి యింటి కరి గెను. ఆవేళమధ్యాహ్నము రాధాకాంతరావు దౌలతురావునకు నట్టి దుష్కార్యముఁ జేయవల దని హితోపదేశము చేసెను. ఆహిత మత నికి విషప్రయోగ మగుటచే దౌలతరావు మండిపడి వృద్ధుఁ డగు రాధాకాంతుని ననరానిమాట లనెను. రాధాకాంతుఁడు వానిమాట లకుఁ దల వంకించియీవిషయమున నెంతపని యైనఁ జేయ నిశ్చయిం చెను. దౌలతరావామెను దప్పక వివాహమాడుటకు నిశ్చయించెను. కమల మానహానిసంభవించు నని మృతినొంద నిశ్చయించుకొనెను.

ఆఱవప్రకరణము.

మహారాష్ట్రప్రభువులలో హాల్కారుకుటుంబము మిగుల గౌరవమునకుఁ బాత్ర మైనది. ఈహాల్కారువంశమును స్థాపనము జేసినశూరుఁడు మలహారురావుహాల్కారు. ఈతఁడు క్రి.శ. 1683 వ వత్సరమున జనియించి, మొదట పీష్వాలయొద్ద సిపాయిగ బాహు బలాతిశయముచేత వాసికెక్కినయోధవరుఁ డై తనప్రభువులకు నను

గ్రహపాత్రుం డయ్యెను. అందుచేఁ బీష్వా యగుబాలాజీరా వితనికి మాళవదేశమున జాగీరు లిచ్చి తనకు లోఁబడి యుండున ట్లొకచిన్న రాజుగ నొనర్చెను. తరువాత మలహారురావు మఱికొంతరాజ్యము సంపాదించి మాళవదేశమున నున్నయిందూరునగరమును రాజధానిగఁ జేసికొని పేరునకుమాత్రము పీష్వాకు లోఁబడిన ట్లుండి మాటలచేతను నప్పుడప్పు డంపుస్వల్పబహుమానములచేతను, దమలోఁగుబాటును దెలియఁజేయుచు, నిజముగ సర్వతంత్రస్వతంత్రుండై యథేచ్ఛగ రాజ్యముఁ జేయు చుండెను. కులమున నీచుఁ డగుగొల్లవాఁ డయ్యు బాహుబుద్ధిబలముల గొప్పవాఁడై మలహారురావు, కొలఁది కాలమున నొకసామంతరా జగుటయె కాక యెల్లవిధముల నైశ్వర్యశాలి యయ్యెను. కాని యాతని యుత్సాహవృక్షమునకు మూలము వదలించినట్లు భగవంతుఁ డాయనకుమారరత్న మగుఖండేరావును స్వర్గలోకమున కెత్తుకొని పోయెను. ఖండేరావు మృతినొందునప్పటికి, శతవృద్ధుండై కాటికిఁ గాళ్లుచాపుకొని యున్నతండ్రియు మాలిరావను నొకమగశిశువును, గుణవతియు విద్యావతియు నగునహల్యాబాయి యనుభార్యయు, గుణముక్తాభరణ యగుముక్తాబాయి యను కూఁతురు నుండిరి. మలహారురావు మనుమని మనుమరాలిని జూచుకొని పుత్రుని మఱచి నిండుజవ్వనమున భర్తృహీన యయ్యుఁ బాతివ్రత్యమె ప్రధానము చేసికొని యొంటిపూఁట భుజించుచు, నేలఁ బండుకొనుచుఁ బుణ్యకార్యములఁ జేయుటచేఁ గాలముఁబుచ్చుచు వివేకురాలగుకోడలిం జూచుకొని దుఃఖము దిగమ్రింగి యెట్టెటో రాజ్యభారము గొంతకాలము మోసెను. తదనంతరమునఁ గొన్నిదినములకు మలహారురావు కాలధర్మము నొంద మనుమఁ డగుమాలిరావునకు మంత్రు లందఱుఁ బట్టము గట్టిరి. కాని యచిరకాలంబుననే వానికిఁ గాల మాసన్న మగుటచే నతఁడును దండ్రితాతల దర్శింపఁ బోయి హోల్కారువంశము నంతటితో నస్తమించునట్లు మగపురుగులేకుండ

జేసెను. భర్తయు, మామయుఁ గుమారుఁడు నించుమించుగ నొకమారు కాలధర్మము నొందుటయు హోల్కారువంశము నశించుటయు నింకూరు రాజ్యలక్ష్మి తనవలె ననాథయగుటయుఁ, జనులు రాజహీనులై యుంటయుఁ జూచి యహల్య యబల యయ్యు దుఃఖసముద్రమున మునిఁగియు విధి లేక ప్రజారక్షణార్థమై రాజ్యముఁ బూనెను ఇది యామెమంత్రులలో ననేకుల కిష్టము లేదు. ఇష్టము లేకున్నను, దేశ మరాజకమై పరరాజులపా లగుటఁ గన్నులారఁ జూడ లేక యహల్యాబాయి యంతటిసాహసముఁ బూనవలసి వచ్చెను.

రాణోజీపల్కారు మృతినొందిననాల్గవనాఁడు, మహూపురము నుండి శ్యామసుందరదత్తు రాధాకాంతరావుగృహమునకు వచ్చి ఋషికిం దనకు జరిగినముచ్చటలను రాణోజీమరణవిధమును దనసహాయమును దెల్పెను. శ్యామసుందరదత్తుయొక్క తండ్రి యగుపరమేశ్వరదత్తు రాధాకాంతరాయునకుఁ దనకుఁ బ్రాణమిత్రుఁడైనందునఁ దనమిత్రుని కుమారుని బాగుచేయవలె నని రాధాకాంతుఁడు శ్యామసుందరున కప్పటికి స్వల్పకాలముక్రిందట నెలకు ముప్పదిరూకలజీతము గలయుద్యోగమును జెప్పించి, యతనికి నెవ్వరు బంధువు లచ్చట లేమిఁ దన యింటనె భోజన మిడుచు వాని నభివృద్ధికిఁ దెచ్చుచుండెను. రాధాకాంతరావు చనిపోయినమలహారురావునకు గుండెకాయ యనియు, బహిఃప్రాణ మనియుఁ బ్రజలు చెప్పుకొనుటయె కాక వా రతనియం దమితగౌరవ ముంచి యతని యాజ్ఞానువర్తులై యుండిరి. రాధాకాంతుఁడు డెబ్బదిసంవత్సరములకన్న నెక్కువవయసు కలవాఁడు. అయినను దేహపటుత్వము చెడక దార్ఢ్యము కలిగి యుండెను. జీవించి యున్నప్పుడు మలహారురావునకును, నతఁడును మాలిరావును మృతి నొందినవెనుక నహల్యాబాయికిని, రాధాకాంతుఁడు తనప్రాణములు గూడ ధారవోయునంతటిభక్తి కలిగి నిష్కపటియై వర్తించెను.

శ్యామసుందరదత్తు రాధాకాంతునియెడలను నంతకృతజ్ఞతను జూపుచు రాణియందు నట్టిభావ ముంచి పని జేయసాగెను.

వచ్చిననాఁటిరాత్రి రాధాకాంతరావు శ్యామసుందరుని వెంటఁబెట్టుకొని శ్రీమహల్యాబాయిరాణీగారిని దర్శించుటకుఁ బోయి వాకిట నిల్చి తమరాక నెఱుంగఁజేయుమని లోనికిఁ బ్రతీహారి నంపెను లోపలికి రమ్మని రాణీగారిసెలవైనదని సేవకుఁడు వచ్చి తెలుప నంతఃపురమున నొకగదిలోనికి వారిం గొనిపోయెను. ఆగదిలో ముత్యాలజాలరువలె నడుమ వేయఁబడిన తెల్లతెఱచాటున నల్లని బక్కపలుచని యంగనయు నామెకుఁ గొంతవెనుకగ నిరువదినాలుగుసంవత్సరములయీడుగల జవ్వని యొక్కతెయుఁ గుర్చీలపైఁ గూర్చుండిరి. రాధాకాంతరావును శ్యామసుందరుఁడును తెరసమీపమునకుఁ జని యానల్లనిస్త్రీకి నమస్కారము గావించి తమకై వైవఁబడిన పీఠములపై సుఖోపవిష్టులైరి. దత్తుదివస మెన్నఁడు నహల్యాబాయిని జూచి యెఱుఁగఁడు. కాఁబట్టి, సౌందర్యవతి గాక నల్లనిశరీరకాంతి గలిఁగి సామాన్యస్త్రీవలె సాధారణ వస్త్రములు గట్టుకొని యాభరణములనైన దాల్పక కృశించి యున్నయాయంగనను దనయేలిక యగురాణి గఁ గొంతసేపటివఱకుఁ దలంపక రాణి యెంతో వైభవముతో నుండుననియు నికముందు వచ్చుననియు నెదురుచూడసాగెను. అట్లు వీరిరువురు లోనికరిగి కూర్చుండినవెనుకఁ బ్రొత్తవాఁడగుదత్తునిఁ జూచి పడుచుకన్నె యగుముక్తాబాయి దగ్గఱనున్నగదిలోనికిఁ జనెను. అప్పు డహల్యాబాయి తెరఁ దీయించి దత్తును రాధాకాంతుని దేఁటిపాఱఁజూచి, "నీవు మాతో మాటలాడిన దీబాలుని విషయమేనా" యని యడిగెను.

రాధా—చిత్తము. ఈకుఱ్ఱవాఁడే. ఏలినవారు నాయం దెట్టిభావముంచినారో యీబాలునియందుఁ గూడ నట్టిభావ ముంచఁడగును.

అని రాధాకాంతరాయలు మెల్లగ నుడువు చుండ రాణికను లకొలకులనుండి వేఁడికన్నీళ్లబిందువులు జార నారంభించెను. అంతయామె కన్నికదుఃఖమునకుఁ గారణ మే మని వీ రాలోచించుచుఁ గొంత సేపటికి గద్గదస్వరముతో రాధాకాంతరా వి ట్లనియె. ‚‚అమ్మా యేమిది? ఇట్లు మీ రుండుటకుఁ గారణ మున్నను ధైర్య మూనక విధి లేదు"

అహల్యాబాయియు నామాటలు విని యూరట లేక ‚ యీ బాలుని మొగ మచ్చముగ నాతనివలె నున్నది. హా ! మాలిరావు ! నాయనా ! నీమరణముచేత నేకదా నే నీవిశ్వాసహీను లగుమంత్రి పశువుల నాశ్రయించుట ? హా ! తండ్రీ ! న న్నేకాకిగాఁ జేసిపోతివా?" యని యామె విచారించు చుండ లోపలగదిలోనుండి ముక్తామణులవలె భాష్పములు చెక్కులమీఁది నుండి జార ముక్తాబాయి జేల యై రోదనము జేయసాగెను. రాధాకాంతుఁడు వారివిలాపముచే హృదయము గరగ రవ్వంతవంతఁ దామకూడ నొంది యనుచిత మగునాకార్యము మానుట పురుషలక్షణ మని కన్నీరు దుడుచుకొని, ‚‚అమ్మా యేలినవారు విలపింప ధైర్యము జెప్పువా రెవరు? మాలిరావు మీగర్భమున జిచ్చు పెట్టి పోయెను. ఇది యాజన్మాంతమును బోవునదియు మఱపు వచ్చునదియుఁ గాదు. ధైర్యము దెచ్చుకొన్నను మీరే దుఃఖించినను మీరే. ప్రజలు మీబిడ్డలు. ఆకుమారుఁడు పోయిన మే మున్నవార" మని యూరార్ప రాణి కొంత సేదదేరెను. తరువాత వా రిట్లు మాటాడిరి.

అహల్య—నేను నీవు చెప్పినట్లు ప్రజలనే బిడ్డలుగ నమ్మికొంటిని గాని వారు నాయందు విశ్వాసము లేక రాజ్యమునకు శత్రువులుగఁ గొంద ఱున్నారు.

రాధా—అమ్మా ! అంతటి పాపకర్ములు, నదృష్టహీను లెవ్వరు?

అహ—నేను నీయందును గంగాధరజస్వంతరావునందు నా యాసలన్నియు నిల్పి యుంటిని కాని నాయాస—

రాధా—(తొందరతో) అమ్మా! నావిషయమై మీకు సందేహమేల? ఇదిగో మీపాదములు సాక్షి. నేను నాప్రాణమున కైనను లెక్కసేయను. నావిశ్వాసము మీకు విశదము.

అహ—నేను నీవిషయము చెప్ప లేదు. గంగాధరజస్వంతరావునుగూర్చి నిన్న నతఁడు నాదగ్గఱకు వచ్చి కుమారుని బెంచుకొమ్మని నాకనేకవిధముల నుపదేశ మొనర్చి నేను రాజ్యము పరిపాలించుట ప్రజల కిష్టము లేదని కఠినముగాఁ బలికెను. పురోహితుఁడును మంత్రియుఁ గదా నా కుపకారము సేయునని తలఁచితి గాని యిట్లగునని యెన్నఁ డెంచ లేదు. ఈమాటలు చెవిఁ బడ ముక్తాబాయికి మనస్సు మనస్సులో లేక, "జస్వంతరావునకు మాయమ్మగారికిని వివాదము లేక యుండ వలె నని నాకోరికె. దైవమా! నీవు వీరికి సఖ్యము గలుగఁజేయు" మని తనమనస్సునఁ బ్రార్థన జేసెను. రాధాకాంతరావు గంగాధరునివిషయమై మొదటనుండియు సందేహము నొందుచుండుటచే నతనియనుమానము రాణి తెలిపినసంగతులచే ధృవపఱుపఁబడెను. దత్తు రాణిమాటలకు నర్థము స్పష్టముగా నెఱుఁగక, సత్ప్రవర్తనమునకు నిధివలెఁ గనఁబడుచుండుజస్వంతరావు దుర్మార్గమునకు నొడఁబడునా యని వితర్కింపసాగెను. తరువాత నీక్రిందిసంభాషణ జరగెను.

అహల్య—ఇంకేను విశేషము లేమి? రాణాజీ, పాపము పోయినాఁడఁట. దౌలతరావునకుఁ జాలకష్టము సంభవించినది.

రాధా—అతనికే కాదు. చచ్చెడివాఁడు చచ్చుచు నతఁ డొక పిల్లగొంతుక గోసినాఁడు. వివాహ మాడి యిప్పటికి నెల కా లేదు. పాపమా భార్య గూడ నిక్కడికి వచ్చినది. ఆమె యతిసౌందర్యవంతురాలు.

దత్తు—అతిదుర్మార్గుఁ డగుదౌలతరావు పాపమామెను బాధించుచున్నాఁడఁట.

అహ — ఏమీ! నాపాలనారంభమందుఁ బతివ్రతలకు బాధ కలుగునా? అట్లయిన నామీఁద నతని కాగ్రహము వచ్చినను వచ్చుఁగాక. దౌలతరావును నేను మందలించి యామెకష్టమును మాన్పెదను. ఆకష్ట మెట్టిదో నాకుఁ దెలియఁజేయుఁడు.

రాధా — వదినెగారిని దాను బెండ్లియాడు నఁట. ఇది మంచిది గా దని మావంటివారు తెలుప నామెకు వివాహము కాలేదని చెప్పెను. ఆమె వివాహ మైన దని వైధవ్య మనుభవింప సిద్ధముగ నున్నది. అయినను దమ రిందు జోక్యము కలుగఁజేసికొన వద్దు. అతఁడు దుష్టుఁడు. అతఁడు శత్రుగణములోఁ జేరిన మనకు నష్టము కలదు.

అహ — అతఁడు శత్రుపక్షమునఁ జేరినను సరే, నారాజ్యము పోయినను సరే. ఇంతపాపకర్ముని నేను జూచుచు సైరింపఁ జాలను. సాధుబాధ నివారింప కున్న నారాజ్య మెందుకు?

దత్తు — (తనలో) ఆహాహా యేమి యీమెధర్మగుణము! ధర్మదేవత యీమెగా నవతరించి యుండును. దేవుఁ డీమెను రక్షించుగాక.

రాధా — అమ్మా! అట్లయిన జస్వంతరావు మొదలగువారిలో నెవ్వరు చేరినారు? ఏమిప్రతిక్రియ మనము చేయ వలయును?

అహ — జస్వంతరావులో దౌలతరావు చేరును. ఇంక నెవరు చేరుదురో తెలియదు. మీరు నాయందు గాఢానురాగు లగుదు రేని నేను గెలువఁ గలను. నేను శౌర్యము ప్రధానముగాఁ గలమహారాష్ట్రస్త్రీ నని నమ్ముఁడు.

రాధా — అమ్మా! మీపాదములు సాక్షులుగా శ్రీవిశ్వేశ్వరుఁడు సాక్షిగ, నేను నాజన్మాంతముదాఁక మీయెడ విశ్వాసము గల్గి యుండెద. అబ్బాయీ! దత్తూ నీవుఁ గూడఁ బ్రతిజ్ఞఁ జేయుము.

దత్తు — అఖిలదేవతలు సాక్షులుగ నేను మీయాజ్ఞ నెఱవేర్తు నని, యట్లు ప్రమాణము చేయు చున్నాను.

ఇట్లు వారు పలుక నహల్య సంతోషించి వారి నారాత్రికి వీడ్కొల్పిన దయ్యెను.

P. Chandra

ఏడవప్రకరణము.

గంగాధరజస్వంతరావు నలుబదియేండ్లలోపువయస్సు గలవాఁడు. బుద్ధిబలముచేతను, బాహుబలముచేతను నతఁడు తలంచినకార్యము లెల్ల నిర్వహింపఁ గలసమర్థుఁడు. మలహారురావుహోల్కారుకాలమునుండియు నతఁడు పురోహితుఁడును మంత్రియు నై వైదికలౌకిక కార్యముల నమోఘముగ నిర్వర్తించుచు రాజమందిరమునకు మూలస్తంభ మై యుండి, యాతఁడు మృతి నొందినతరువాత నధికారమునంతను దనచేత నుంచుకొనవలె నని దురాశ జనియించినందున రాజ్యము నహల్యాబాయి వహించినఁ దనయాటలు సాగ వని యామెను గుమారస్వీకారము జేసికొమ్మని బలవంతపెట్టసాగెను. కుమారుని బెంచుకొన్నయెడల నతఁడు యుక్తవయస్కుఁ డగువఱకు రాజ్యము మంత్రులచేతులలో నుండు ననియు, నందుచే దురాశాపీడితు లగు వారిమూలమున దేశమునకుఁ గీడు రాఁ గల దనియు, విశేషించి తనకు ముద్దులు మూటగట్టుకొమార్తె యుండఁగా నామెకు రాజ్య మొసఁగక పరుని నెవనినో తెచ్చి వానికి రాజ్యమును గట్టిపెట్టుట యనుచిత మనియు నెంచి యామె పెంచుకొన దయ్యెను. అందుచే గంగాధరుఁ డాగ్రహించి తనలో నింకఁ గొందఱిని జేర్చుకొని రాణిపైఁ గక్ష వహించెను.

వెనుకటిప్రకరణమునఁ జెప్పఁబడినసంగతులు జరిగిన మఱునాఁడు రాత్రి గంగాధరజస్వంతరావు భోజనము చేసి తనమిత్రులనిమిత్త మెదురు చూచుచుండెను. అంతలో హరిహరపాండ్యాజీ యనుబ్రాహ్మణుఁడు తనయెత్తునిస్థూలదేహము దీపపువెలుతురులోఁ బెద్దనీడను వ్యాపింపఁజేయ వచ్చి, ,,అయ్యా! గోమాజీరావు దౌలతరావు మొదలగువారు సిద్ధముగ నున్నారు. వారి నిక్కడికి రమ్మని నేను జెప్పినాఁడను. వారు త్వరలో రాఁ గలరు. మీభోజన మైనదా?'' యని

యడిగెను. ,,ఆహా! నేను సిద్ధముగ నుంటిని. కాని రఘునాథరా వేమను చున్నాఁడు? నేనుజెప్పినట్లు నీవు చెప్పినావా?'' అని పాండ్యాజీతోఁ బ్రత్యుత్తర మిచ్చి కొన్నిప్రశ్నలు వైచెను.

హరి—ఈకార్యము రఘునాథరావున కిష్టమే. నీ వెపుడు ర మ్మనిన నపుడె దండెత్తి వచ్చి యహల్యాబాయిని సింహాసనము నుండి లాగును.

జస్వం—నిజముగా నాతఁ డటు వాగ్దానము జేసినాఁడా?

హరి—అతనికి నేను గుండెకాయను. నాతో నిజము పలుకును గాని యబద్ధము పలుకఁడు. నీవు కొంతరాజ్యము వాని కిచ్చుటకు సమ్మతింతు వేని నిన్నే హోల్కారుగఁ జేయునట్లు కూడ నేను జక్కజేసినాను.

జస్వం—ఆహాహా! నాకు నీకంటెఁ బరమమిత్రుఁడు లేఁడు. నన్ను హోల్కారుగఁ జేసినపక్షమున నే నతనికి సగమురాజ్యము నిచ్చుట యాశ్చర్యమా కష్టమా? కాని నేను హోల్కారును గా వలె నను పట్టింపు లేదు. ఈయాఁడుదానిపాలనలో నుండకపోయినఁ జాలును. అహల్యను జూడ నాయొడలు మండును గాని ముక్తాబాయిని గనుఁగొన్న నాహృదయము జాలి నొందును.

అని జస్వంతరావును హరిహరపాండ్యాజీయును ముచ్చటించు సమయమున సేవకసమేతుఁడై గోమాజీరావు గుమ్మముదాఁటి వచ్చెను. అంతట జస్వంతరావు మాట లాడవల దని పరమవైదికుఁడగుహరిహరునకుఁ గనుసన్న జేసి ముందుగా, ,ఓహో కొత్వాలుగారు కాఁబోలును. మమ్ముఁ జెఱసాలలో నుంచుటకు వచ్చినారా యేమి! ఆయన యెవ్వ!' రని పరిహాసముగఁ బలికెను. గోమాజీరావు నవ్వుచు ,,మీరు రాణిపైఁ గుట్రలు గావింపు చుండ వారిసామ్ము దినువారము మే మూరకుందుమా? అయితే దౌలతరావు రా లేదా? ఈతఁడు నాస్నేహితుఁడు. ఈతని కాఁపురము వాసియాగ్రామము. మనకార్య

మున కనుకూలుఁడు. ఇతని పేరు సకారా” మని చెప్పునంతలో ద్వా పరసమేతుఁ డగుకలివలె దౌలతరావు దుండిరావుతోఁ గూడ గృహము నలంకరించెను. జస్వంతరావు వారిని గూడ సన్మానించి యందఱిని మేడమీఁదికిఁ గొనిపోయెను. అందఱు నొకరినొక రెఱిఁగినవారె కాని సకారాము నెవ్వరు నెఱుఁగరు. అతఁడు వచ్చి గోమోజీకిఁ గుడిప్రక్కను గూర్చుండెను. అతనియెదుట తమరహస్యములను మాటలాడుకొన నందఱు సందేహించిరి. కాని గోమోజీరాయని ప్రోత్సాహముచే నివారితసంశయులై మూటగట్టుకొని వచ్చినరహస్యములను విప్పిరి. అప్పుడు వా రందఱు నీక్రిందివిధమున మాటలాడిరి.

జస్వం.— స్నేహితురాలా! మన మిచ్చటఁ జేరిన దెందునిమిత్తమో మీ రెఱుఁగుదురు. మనస్వామి యైనమలహారురావుగారు చనిపోటవుయు వారికిఁ గుమారులును మనుమలును లేకపోవుటయు మనకింతటివిచారమును శ్రమను గలిగించినవి. అవి యటుండ, వంశనాశనమయ్యె నని విచారము గలిగి మనరాణిగారికిఁ బుత్రస్వీకారముఁ జేయవలె నని నేను బ్రయత్నము సేయు చుండ మనరాణి — రాణి యనుటకు నోరాడుట లేదు — అహల్యాబాయి మన పై నధికారముఁ జేయవలె నని పెంచుకొన నని స్పష్టముగఁ జెప్పినది. అదిగాక నన్ను నడ్డమైనమాట లాడినది.

గోమో.— ఆహాహా! ఎంతదుష్కార్యము. ఆఁడుది రాజ్యము చేయుటకూడ వచ్చినది.

దౌల.— ఆమెకు మామగారిచావు కుఱ్ఱగుంటచావు పండుగ యైనది. ఎంతకఠినురాలు గా కున్న గుమారుఁడు కడతేఱి మూఁడు మాసములు కా లేదు. ఇంతలోనే రాజ్య మేలఁ దలంచునా?

జస్వం.— కొడుకు చచ్చె నని విచారము గాని; ప్రజలు తన్నే మందురో యనులజ్జ గాని యామెను బాధించుట లేదు. రాజ్యకాంక్ష దుఃఖమును లజ్జను గూడ మఱపించును గదా!

దుండి—కర్తవ్యాంశమును వేగమె వితర్కించుట మంచిది.

జస్వం—ఇపుడు నేఁ జెప్పఁదలఁచిన దేమన్న మనమందఱము పరువు గలమహారాష్ట్రులము. శివాజికాలమునుండియు మనవారు ప్రాణములకంటె మాన మెక్కువగ నెంచినమాట నేను వర్ణింప నక్కఱ లేదు. ఇంతంతబలవంతుల మై యింతంతబుద్ధిమంతుల మై కటకటా! తుదకు పనికిమాలినయాఁడుదానిచేతఁ బరిపాలింపఁబడవల సినంతటిదురదృష్టవంతుల మైతిమి. ఈయాఁడుదాని ప్రభుత్వమున మన కున్నగౌరవము నిలుచునా? మీ రీమెచే నేలఁబడుట కిచ్ఛ గలవారా? మీకు మీసము లేదా? శూరులు కారా? మహారాష్ట్రులకుఁ బుట్ట లేదా? మీరు మహారాష్ట్రులగుదు రేని యామెను రాజ్య విహీనురాలుగఁ జేసి ప్రతివిషయమున నామెయత్నమునకు విఘ్నము గావింపుఁడు. ఇది మీకు సమ్మతమేనా?

ధాల—సమ్మతమా యని యడుగుచున్నావా? ఆఁడుదాని పాలనములో రెండుమూఁడునెల లున్నందుకే సిగ్గుపడి తల పొట్టలోఁ బెట్టుకొనుచున్నాను. నీ వెట్లు చెప్పిన నట్లు చేసెదను ఈమె ప్రయత్నము భంగము చేయుటకు దేశమున నున్నభిల్లులను సహాయము జేసికొని మనము దేశము కొల్లగొందము. అప్పు డామె లొంగును.

జస్వం—ఆమెమీఁదఁ గోపముచే నిష్కారణముగ నిరపరాధు లగుప్రజలను క్షోభపెట్టుట మంచిది కాదు. మన మెంతకొట్టుకొన్నను దేశమున కరిష్టము రాఁ గూడదు. ప్రజలసుఖము చెడరాదు.

గోమా—నే నిదివఱకే దీనినిగూర్చి కొంచె మాలోచించినాను. ఉదయపురమహారాణావారికి వర్తమాన మంపి మనదేశము పై దండెత్తు మని ప్రోత్సాహపెట్టి యతనికిఁ దగుసహాయము జేయుట యుక్తము. ఛేతాళసింగుతో నే నిదివఱ కామాట తలపెట్టినాను.

జస్వం—రాజపుత్రు లసాధ్యులు. తీసికొని వచ్చుటయె కాని మరల వదల్చుకొనుట మన తాతతరము గాదు. అందుచే వారిని

బిలువ వలదు. ఒకరిని బిలుచుటయే యుక్తమైన శ్రీరఘునాధరావును రమ్మందము.

దౌల—కొంచెము మది బాగున్నది. (అని దుండిరావు చెవిలో) ఈజస్వంతరావు మెల్లగ రఘునాధరావును రప్పించి తనమనోరథసిద్ధికై ప్రయత్నించుచున్నాఁడు. మనము భిల్లులను వదలఁ గూడదు.

దుండి—అయ్యా! యింకొకసంగతి. మనోరహస్యముల నెఱుఁగుటకు రాధాకాంతుఁడును, వానితో నున్న శ్యామసుందరదత్తును, దమతపస్సు ధారపోయుచున్నారఁట. వారు మనలను బట్టుకొందురఁట, జాగ్రత్త.

దౌల—చెప్పుట మఱచిని. ఆకుఱ్ఱవాఁడు శ్యామసుందరుఁడు, తెగనీలుగుచున్నవాఁడఁట. ఓయీ, గోమోజీ, యేదోవంకబెట్టి వానిని గడతేర్చునుపాయముఁ జూడుము. నీవు కొత్వాలువు గదా. ఏపనినైనఁ జేయఁగలవు.

గోమో—వాఁడక్కడ నన్నుఁగూర్చి ప్రేలుచున్నాఁడఁట. వానివిషయమై యేపనిఁ జేయుమన్నను జేయుదును. ఇఁక మన మరుగుదము లెండు.

జస్వం—మీరు నాపలుకుల కియ్యకొనిరి గనుక నే నామెతోఁ బ్రత్యక్షకక్షవహించెద. ఆమెదగ్గఱ నా కుద్యోగము వద్దనియుఁ గొడుకును బెంచుకొనకయున్న నామెకు మాకు సంబంధము లేదనియు నామెకు నే నుత్తరము వ్రాసెద.

గోమో—నామాట నీ వందు వ్రాయకుము. నే నీకొత్వాలుపనిలో నుండియే నీకు సమస్తసహాయములుఁ జేసెదను. ముందుగా నుద్యోగము మాను టెందుకు?

జస్వం—ఇంతటిధైర్యమేనా నీది? ఓయీ దౌలతరావు, నీవు మీయన్నభార్యను వివాహమాడెద వని విన్నాను. ఆపనిమాత్రము వద్దు. అట్లయిన మనపైఁ బ్రజలకు నమ్మక ముండదు.

దౌల—దాని కేమిలే యెట్లో సాసాయించవచ్చును. అప్పుడే స్తైనదా. మనమందఱ మిండ్లకుఁ బోదము రండు.

అని యందఱును లేచి యుచితప్రకారమున సెలవు గైకొని పోయిరి. సకారాము దేవళములో విగ్రహమువలెఁ గూర్చుండెనే కాని యొకమాటయు మాటాడ లేదని జస్వంతరావు సందియ మందియుఁ గారణ మడుగఁ డయ్యెను. అందఱును గృహము వెడలిరి. గోమాజీ రావు సకారామును వెంటఁబెట్టుకొని కొంతద వ్వరిగి యచ్చట నతని చెవిలో మెల్లగా ‘ఓయీ స్వలాభపరాయణులు దురాత్ములు నగువీరిని నమ్మికొని నాయుద్యోగము మానుకొందునా? ఎటుబోయి యెటు వచ్చునో దౌలతరావు జస్వంతరావులు తమతమమనోరథముల నెర వేర్పఁ దలఁచి యీయెత్తు లెత్తిరి. అని నే నెఱుఁగనా? ఏ మైనను రాణావారిని వచ్చి నింబపురమును గైకొమ్మని చెప్పుము. ఇంక నీ వరుగుము.' అని నొక్కి పలికి వాని నంపి తాను స్వగృహమున కరిగెను.

ఎనిమిదవప్రకరణము.

,, నేను మీముఖ్యమంత్రులలోనివాఁడ నని మీ రెంచుకొనుట లేదు. అట్లు మీ రెంచుకొనినపక్షమున నాయాలోచనమునకు మీరు చెవి యొగ్గి యుందురు. పుత్రస్వీకారముఁ జేసికొని నిర్మూల మయిన హోల్కారువంశమును నిలుపు మని హితోపదేశము నొనర్చితిని. కాని నే నెగ్గు చేయ లేదు. అయినను నామాటలు విషభోజనమువలె మీకు రుచింప వయ్యె. మతి లేనివృద్ధజంబుకముయొక్కమాటలను జితుకుల మంటవలె వేగిరపాటు గలపడుచువానికాలుకూఁతలను, నమ్మికొని

వారు మి మ్మున్ధరింపఁ గల రని చిర కాలమునుండి రాజ్యమునకు మీకు నమితోపకార మొనర్చినమావంటివారిని నిరాకరించితిరి. వారు మిమ్ము ద్రోహము చేసినపుడే మీరు పశ్చాత్తాపము నొంది మరల మ మ్మాదరింపఁ గలరు. ఇంక నేను మీవాఁడ నని నాయం దాశ యుంచుకొనవద్దు. నేను మీకును మీరాష్ట్రమునకును నిష్టుఁడ నని మీ రెంచినారు కారు. గనుక నే నల్లె యుందును. కుమారుని బెంచుకొన రేని మీ యొద్ద నే నుద్యోగము చేయను. ఇవి త్రికరణశుద్ధిగ నేను వ్రాసిన మాటలు. ఇందుకు తిరుగు లేదు.'' అని యున్న లేఖను జదువుకొనుచు మహారాణియహల్యాబాయి తనగదిలో నొకపీఠము పైఁ గూర్చుండి నడుమనడుమ ముక్తాబాయి జాబును గూర్చి యడుగుప్రశ్నలకుఁ బరాకుగఁ బ్రత్యుత్తర మిచ్చుచుఁ గర్తవ్యము నూహించుచు రాధాకాంతునినిమిత్త మెదురు చూచు చుండెను. అంతలో రాధాకాంతుఁ డరుదెంచి యథోచితముగఁ దనరాణికి నమస్కరించి యుచితాసనమునఁ గూర్చుండెను. ముక్తాబాయి చిన్నతనమునుండి రాధాకాంతుని యందుఁ బితృభావ ముంచి గారవించుటచే నతనియొద్ద ఘోషాపద్ధతి యక్కఱ లేక యథేచ్ఛముగ మాటలాడును. మహారాణి యంత రాధాకాంతుని మొగమువైపు జూచి ,,యీచమత్కారమును నీ వెఱుఁగవు కాఁబోలును. ఈచీటి చదువుకొ'' మ్మని యాయుత్తరము నతని పై వైచెను. అతఁ డాయుత్తరమును నామూలాగ్రముగఁ జదువుకొని విస్మయముతో నొకమాఱు గుండెకొట్టుకొని ,,అమ్మా జస్వంతరా వెంతవాఁ డయ్యెను. ఇంతవాఁ డగునని నే నెన్నఁడు నెఱుఁగను. అమ్మా వ్యవహారము శ్రుతిమించి రాగమునఁ బడినది. మనము జాగ్రత్తగ నుండవలె'' నని చెప్పెను. అనవుడు నాదేవి ,,ఇటువంటితుచ్ఛులు వేయి పన్నుగడలు బన్నినను నేను బెదరను. వారికి వినాశకాల మాసన్నమగుటచే నిట్టిబుద్ధులు పుట్టినవి. వారు నాకు లోఁబడ కున్నను వారి ప్రాణములు నాఖడ్గమునకు లోఁబడక మానవు. కాని మనకు నెవ్వరు

కృతజ్ఞులుగ నుండరో వారినందఱఁ జెప్పుమను” మని ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను. రాధాకాంతరా వాపలుకుల నాలకించి రాణిమనోధైర్యమున కుబ్బి “శివనానా మన కాప్తుఁడు. అతని నింబపురమం దుంచుటలో మీరు మంచిపని చేసినారు. గోమాజీరావు కొత్వాలు కూడ మంచి వాఁ డనియె తోఁచు చున్నది. తుకాజీహోల్కారు కుక్కవంటివిశ్వా సము గలవాఁడు. కాని నీచుఁ డగుటచే నతనికి గొప్పయుద్యోగ మీయఁదగ' దని యుగ్గడించు చుండ నతనిమాట కడ్డము వచ్చి రాణి “వంశముచేత నీచుఁ డైనను గుణములచేతను రాజభక్తిచేతను మన తుకాజీ యుత్తముఁడు. అందుచేత నతనికి సైన్యాధిపత్య మొసఁగితిని. గోమాజీరావుసంగతి నిశ్చయముగఁ జెప్పఁజాలను. నీ వాతనిఁగూర్చి వాకబు చేయు చుండుము. కాని వీనికంటె నాకు నెక్కువవిచారము పట్టినది. ముక్తాబాయి కలఁతపడి యున్నది. ఆమె తిమ్మనినిమిత్తము బెంగపెట్టుకొనినది. మనోవ్యాధికి మందు లేదు గదా! దీని కేమి యుపాయము చేయవలెనో యెఱుఁగ” నని పలికెను. అప్పలుకులు విని రాధాకాంతరావు, రాణితో ని ట్లనియెను. “ఆమె నిజముగ బెంగ పెట్టుకొన్నది. మనసు తిమ్మనిమీఁద కరుగ కుండ నిరంతరము నామె కుత్సాహజనకము లగుపలుకులు చెప్పువా రుండ వలయు. అట్లు చేయు టకు మీకుఁ దీరిక లేదు. నాదగ్గఱ నొకదాసి యున్నది. ఆమె బహు చమత్కారకథలు నేర్చును. ఏడ్చువారి కైన నామెమొగము చూడ సకలదుఃఖములు పోవును. ఆమెను నే నిక్కడ కంపెదను. ముక్తాబాయి నామెకు జత చేయుఁడు. అంతట నామె దేహమునఁ గలరుగ్మత నశిం చును. ఇంక నే సెలవు గైకొని పోయివచ్చెదను. కాని యడుగ మఱచి నాఁడ. దౌలతరావువిషయ మై యేమి చేసినారు? స్త్రీ రాజ్య మేలు చుండ స్త్రీకి మానగౌరవము దక్క కున్నచో నింకఁ జెప్పునది యేమి? అన్నియు ముగిసినవెనుక మీరు కనుఁగొన్న నేమి లాభము?

ఆమె ప్రాణత్యాగముఁ జేసికొనకమునుపె యామె పాతివ్రత్యము చెడక ముందే మీరు సాయము చేయవలెను.” అను రాధాకాంతుని కఠినోక్తులచే రాణికి రోసము జాలియుఁ గల్గినందున నామె “ఓయీ నేను జీవించి యుండఁ గమలాబాయికి మానభంగ మగునా ! దౌలతరావును బిలిపించి యిపుడే మందలించెద. ఇదివఱకే రమ్మని వానికి వర్తమానముఁ బంపితిని. ఎంతకష్టమున కైన నోర్చి యామెను రక్షింతు. నీ విఁకఁ బొమ్ము. దౌలతరావు వచ్చువేళ యైనది” అని పలికెను. రాధాకాంతుఁ డందుకు సంతసించి సెలవు గైకొని స్వగృహమున కరిగి కమలాబాయిస్థితి గనుఁగొను మనియు నామెతోఁ గొన్ని రహస్యములు జెప్పు మనియుఁ దనభార్య నంపి యామెవిషయ మై జాగ్రతగ నుండెను.

రాధాకాంతరా వరిగినయొకగడియలోపున దౌలతరావు తన యేలికదర్శనమునకు వచ్చి గుమ్మమునం దుండి తనరాకఁ దెలియఁబఱిచెను. లోపలికి రమ్మని సెల వయినతోడనే మొగమున లేనిగాంభీర్యమును దెచ్చిపెట్టుకొని మొలలో నొకవేళ నపాయ మేదయిన జరుగునేమో యని ప్రాణసంరక్షణార్థ మై తెచ్చిపెట్టుకొన్నకయిజారు గనఁబడ కుండఁ జేసి లోని కరిగి రాణీదర్శనము చేసి సాష్టాంగనమస్కారమొనర్చి నిలువఁబడెను. రాణి నాలుగునిమిషములు వానివంకఁ జూచి కూర్చుండు మనెను. తరువాత వారియుభయులకు నీక్రిందిసంభాషణ జరగెను.

అహ—పాపము మీయన్నగారు పోయినందుకు మాకుఁ జాల విచారముగ నున్నది. ఈవేళకు నాఱునొకటి కాదా ? నీకుఁ జెడ్డ కష్టము వచ్చినది.

దౌల—(తలవంచి) ఏమిచేయఁగలము. కాలవశము.

అహ—ఆతనిభార్య యెక్కడ నున్నది, క్రొత్తగాఁ బెండ్లి యైన దఁట కాదా?

దౌల—ఇక్కడనే యున్నది. పెండ్లి కాలేదని చెప్పుచున్నారు.

అహ—ఛీ! ఏమిమాటలు, నాదగ్గఱకూడ నట్లే యనెద వేల? నీ వామెను బలవంతముగ వివాహ మాడ యత్నించు చున్నా వఁట; నారాజ్యములో నీవు దుర్మార్గము చేయకుము. ఇటువంటివానిని క్షమి యింపను. అన్నభార్యను బెండ్లియాడుటకు నీకు సిగ్గు లేదా?

దౌల—అమ్మా! నే నామెవిషయ మై యట్టిదుష్కార్యము దలపెట్ట లేదు. కిట్టనివారు చెప్పినయబద్ధముల నమ్మి మీరు నన్ను శిక్షింపఁ దలంచు చున్నారు. నే నట్టిపని చేయుదునా? అన్నభార్య తల్లి కాదా? పెండ్లి కాలేదని నేను స్వీకరింపఁ దలఁచితిని. పెండ్లి యైనమాట నిజ మైన నా కామె వద్దు.

అహ—సరే. జస్వంతరావు మాపై నలుక వహించి నాఁడఁట. నీవును నందుఁ జేరినవాఁడవేనా? ఇంక నీవంటివారు లెందఱు—

దౌల—రామరామ! నే నేపాప మెఱుఁగను. మీపాదముల తోడు, శ్రీ విశ్వేశ్వరస్వామివారితోడు. సెల వైన జస్వంతరావును బట్టి యిచ్చెదను.

అహ—తనప్రాణముల కాసపడవ ద్దని జస్వంతరావుతోఁ జెప్పుము. మీ రందఱు జచ్చినట్లు భావించుకొనుఁడు. ఇఁక నీవు పో.

అని యహల్యాబాయి దౌలతరావు నంపెను. దౌలతరావు నోటికివచ్చినన్ని యనృతము లాడి రాణియాగ్రహమునకుఁ బాత్రుఁడు కాకుండఁ బులినోటఁ బడి తప్పించుకొనినమేఁకవలె సంతసించుచుఁ బోయెను. అట్లు దౌలతరా వింటికి వచ్చునప్పటికె భార్య దుర్గాబాయి గృహమునందు లే నందున నిదె సం దని కామబాధావివశుఁ డై కమ లాబాయియొక్క కమలములవంటిపాదముల పైఁ బడి తన్ను వివా హము చేసికొ మ్మని యామెను బహువిధములఁ బ్రార్థించెను. కమల భయసంభ్రమములతో వడఁకుచు నాతనిఁ దనపాదములతోఁ దన్ని

యాడరానిమాట లాడి యనేకవిధముల నిందించి రోదనము చేసెను. మన్మథబాణములచే దేహము చిల్లివడ ములుకులవంటియామెపలుకు లంతపనిఁ జేయవయ్యెను. సిగ్గతని నీవఱకే విడచుటచే నెగ్గు వాని కగపడ దయ్యెను. అందుచే నాతఁడు వడఁకు చున్నయావన్నెలాడిని గట్టిగఁ బట్టుకొని సందిటఁజేర్చి యాలింగనసౌఖ్యముకొఱకు యత్నించు చుండ నామె బెదరినమార్జాలమువలె నోడ లెల్ల రక్కి యఱువ సాగెను. ఆమె బరుకులు వానియంగములనుండి రక్తము స్రవింపఁజేసి కుంకుమ నలందుకొన్నపెండ్లికుమారునివిలాసము నతని కొసఁగెను. అంతలో దుర్గ వచ్చి తలుపు గొట్టినందునఁ గమల యామెకుఁ దలుపు దీసెను. దౌలతరావు చేసినచర్యలను దుర్గ కమలాముఖమున విని యిట్టిమగనికిఁ దాను భార్యగా నుండుటకు సిగ్గుపడి కమల నూరార్చి మగనిని శూలములవంటిమాటలతో నొప్పించెను. కాని నల్లత్రాయి వలె నతఁడు నిరుత్తరుఁడై కమలను వశముజేసికొనునుపాయమును వెదకు చుండెను. ఇట్లతఁడాలోచనలు సలుపు చుండఁగానే సూర్యుఁ డపరశైలశిఖరము నలంకరించెను. రాత్రి యందఱు భోజనముచేసి పండుకొన్నతరువాత నిద్రాసక్తులైరి. రెండుజాములరాత్రియైన తరువాత దౌలతరావు తాను నిద్రించు చున్నగది విడచి తళతళ మెఱయుచున్నఖడ్గమును గేలఁ బూని కమల శయనించుగదిఁ బ్రవేశించి, „దురాత్మురాలా, కమలా నీవు నాకు నక్కఱకు రానిదానవు.నీ వుండిన నేమి చచ్చిన నేమి? ని న్నిపుడు చంపివైచెద" నని ఖడ్గమామెమెడ మీఁద నుంచి యొకయేటున వేయఁ గత్తి నెత్తెను. అంతలో నామె ముఖవికాసచంద్రికలు కోపావేశాంధకారమును బాపినందున, „ఈమె నిపుడు చంపను. ముందుముందీమె తప్పక నావశము కాఁ గలదు కాకపోయినచో నపుడే తుదముట్టించెద" నని తనదుష్ప్రయత్నము మాని మరల లోనికిం జని నిద్రించెను. నాలుగుగడియలరాత్రియుండఁ గమలమొగమున మేలిముసుఁగు దిగజారవైచికొని యెవరితోడను

జెప్పక గృహామునుండి వెడలి పోయెను. ఎక్కడికరిగినదో యెవ్వరు నెఱుఁగరు. ఉదయమున దుర్గాబాయి దౌలతరావును గమలఁ గానక కలవలపడి ఢుండిరావును లక్ష్మణుని వెదకు మని పంపెను. అందు ఢుండిరా వెచ్చటనో గంజాయి ద్రాగి మత్తుగొని పండుకొని సాయం కాలమున వచ్చి కమల కనఁబడ లే దని చెప్పెను. దీపములు పెట్టిన తరువాత లక్ష్మణుఁడు వగర్చుకొనుచు వచ్చి దౌలతరావుతో రహస్య ముగ, ,,అయ్యా! నల్లమందు చెట్లతోఁటలో న్ననూతిలోఁబడి కమల చచ్చినది. శవ మొక గడియక్రిందట తేలిన" దని భయపడుచుఁ జెప్ప దౌలతరావు తలయూఁచి, ,,సరే భయ మేమి నేను జేయవలసినపని తానే చేసికొనినది కాని యెవరికిఁ దెలియకుండ దహనము చేయుఁడు." అని పలికి నాలుగురూపాయ లిచ్చి వానిని ఢుండిరావును బంపెను. వీ రిరువురు తోఁటలోనికిఁ జనునప్పటికి నూతియొద్దను నొకవృద్ధుఁడును నొకపడుచువాఁడును నపుడే తేలినశవమును జూచి విలపించుచుండిరి. అందు వృద్ధుఁడు, ,,అమ్మా ని న్నీబలవంతమరణము పాలుచేయుటకే వాని కిచ్చి పెండ్లిచేసితిని. కా కున్నచో నీమఱఁది కింత చేటుకాలము రాదు." అని విలపింప నందు పడుచువాఁడు వాని నూరార్చి యిది యేడువఁదగినసమయము గాదు. ఎవ్వరో వచ్చు చున్నారు. పదపద యని వానిని గెంటుకొని పోయెను. తరువాత ఢుండిరావును లక్ష్మణుఁడును మెల్లఁగా శవమును బయటికిఁ దీసి మోసికొనిపోయి దహనము చేసిరి.

తొమ్మిదవప్రకరణము.

—:○0○:—

ధరణీరమణికిఁ గాలపురుషుండు పట్టిన ధవళచ్ఛత్రమువలె చంద్రుఁడు గగనభాగము నలంకరించి చెట్లకుఁ బర్వతములకు సమస్త

పదార్థములకు సఫేదుపూతపూసిన తెఱఁగున తనవెన్నెల వ్యాపింపఁ జేసి వాని కర్పూరధావళ్యము నొసంగెను. ఆవెన్నెలలోఁ దనయజమానుని యాజ్ఞ శిరసావహించి దుండిరావు మహాపురసమీపమున నున్నగూడెము జేరి యం దున్నఋషికుటీరము బ్రవేశించెను. ఋషి వానిం జూచి యాలింగనము జేసికొని, 'నాయనా! దుండీ! నీవు వచ్చితివా! మనరాఘోజీ మృతినొందినాఁడు గదా. దౌలతరావు చేయునది యేమి యని యడుగుటయు దుండిరావు వానికి నుత్తరము చెప్పుటకు యత్నించు చుండ నింతలో దీర్ఘకాయుఁడును మహాసత్వుఁడు నగునొకనల్లనిమనుష్యుఁడు కుటీరము జొచ్చి వారిసంభాషణ కాటంకము గావించెను. ఆపురుషునిగడ్డము కాయముకంటెఁ గొంచెము నల్లనై జుట్టువలె నతిదీర్ఘమై యుండెను. ఆతనిశిరమునఁ నల్లుకొన్న జడలును జడలనడుమ నతఁడు చూడామణిగ నుంచుకొన్న నెమిలి పింఛమును మెడను ధరించినపలురంగులు గలపూసలును చేత నున్న గండ్రగొడ్డలియు నతఁడు పర్వతప్రాంతముల వసించునాటవికుఁ డని తెలియఁ జేయును. చింతనిప్పులవలె నుండువానికన్నుగవనుండి వెడలు దృష్టి యాతిగుండె గలదుండిరావునకుఁ గూడ భయంకరమై యుండెనన నింకఁ జెప్పనది యేమి? అతఁడు లోపలఁ బ్రవేశించి తనమోట మహారాష్ట్రపుమాటలతో నిట్లనియెను. 'తాంతియా రా లేదా? ఈదుండిరావు వచ్చి మీతో నేమి చెప్పినాఁడు? మన మిత్రుఁడు చెప్పినట్లు చేయ వచ్చునా?' అని యన ఋషి, "ఓయీ గండా! వచ్చి కూర్చుండు" మని నిమ్మళముగ, "విచారింప వలసినయంశములు నీదుండిరావు చెప్పినమాటలు విను" మని సందేశ మెఱిఁగింపు మని దుండిరావును హెచ్చరించెను. అనంతరము దుండిరావు మెల్లమెల్లగా నిట్లు పలికెను. "ఓయీ గండాభిల్లుఁడా! మనపుణ్యము పుచ్చినది. జస్వంతరావు, దౌలతరావు, గోమోజీరావు మొదలగుప్రబలులు రాణితోఁ బగ సాధింపఁ గత్తి గట్టినారు. అందుచే నీవును నీభిల్లసైన్య

ముతో వారికి సహాయముగ వచ్చి రాణి నెదిర్చితి వేని యుభయు లకును లాభ ముండును. నీవు దోఁచుకొన్నసొమ్ము నీ వే కైకొమ్ము. అదిగాక మలహారురావుహోల్కారు మరణము నొందునపుడు తన మనుమఁడు చచ్చు నేని కోడలు మరల నొకని దత్తము జేసికొన వలయు నని మరణశాసనమును వ్రాసినాఁడు. వారిబందుగులకుఱ్ఱ వాఁడై యున్నాఁడు. మనవా రాబాలుని హోల్కారుగఁ జేసి కొద్ది దినములలోఁ బట్టాభిషేకము జేతురు. క్రొత్తహోల్కారునకు మీరు సహాయము సేయుఁడు.

ఋషి—ఆహోల్కారును నే నెఱుఁగుదును. అహాహా! మిక్కిలి బాగున్నది. గండా, నీకు సందేహ మెందుకు? అహల్యాబాయి సింహాసనముమీఁద నుండదు. రాధాకాంతరావుతోఁ జెప్పినాను. శ్యామసుందరదత్తు నాతో మాటలాడినప్పుడు నేను వారిపక్షము పల్కితిని గాని నేను వారి సంహారము జూచువాఁడను. మలహారురావు నాకపకారము జేసినాఁడు. ఆకసి నే నిపుడు తీర్చికొందును. దేశమును మంగలములోఁ బెట్టి వేఁచి వైవవలెను. నీ రెండువేలభిల్లసైన్యముతోఁ దోఁపిడి వెంటనే యారంభింపుము. నీకు నాదీవన నిచ్చెదను. ప్రజలకు నాపయస్సునుబట్టి నా పై మిగుల భక్తి గలదు. వారు నా మాయాసముద్రమునఁ బడి మునిఁగినవారలు. నీవు జంకకు.

గండాభిల్లులపలుకుల నాలకించి యడవిజంతువువలె ఖణిల్లని యొకవింతకేక వైచి, యిదిసరి, యిదిసరి, నాతమాష చూడుము. ఈపని నెఱవేరు నేని నూఱుదున్నపోతులను శ్రీ కాళికి బలి యిచ్చెదను. దొరకినయెడల మనుష్యుని బలి యిచ్చెదను. దుండీ నే నిందులకు సమ్మతించితి నని మీదౌలతరావుతోఁ జెప్పుము."

దుండి—మలహారురావు మనయీఋషికి నపకారము చేసెను. అహల్య కమలాబాయిని వివాహ మాడవద్దని దౌలతరావును నిందించి యనరానిమాటలని పరిభవించినది. అదిగాక కమలనూతిలోఁ

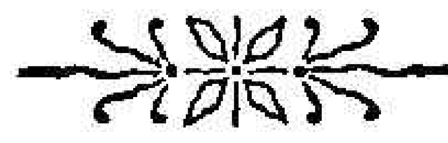
బడి మృతి నొందినది. కాఁబట్టి దౌలతరావు రాణి పైఁ గలకసి దీర్చు
కొనుటకు మిమ్ము గలియఁ గోరినాఁడు. ఇది ఋషికిని మాకును నిష్ట
మని ప్రభువుతోఁ జెప్పి క్రొత్తహోల్కారుపట్టాభిషేకప్రయత్నములు
చేయు చుండెదము. నీవును దోఁపిడి నారంభింపుము.

అని చెప్పి ఋషికి నమస్కరించి గండాభిల్లునొద్ద సెలవు గైకొ
నఁబోవు చుండ నొకమనుష్యుఁడు పదునేఁడువత్సరములబాలుని నొకని
వెంటఁ బెట్టుకొని వచ్చెను. ఈవచ్చినమనుష్యుఁడు సర్వలక్షణముల
గండాభిల్లుకంటె నెక్కువవిలక్షణముగను, నెక్కువభయంకరముగను
నుండెను. కాని యతనికంటె నొకయరఁగు పొట్టి. గండాభిల్లునకంటె
పొట్టియ గాక యతఁడు వానికంటెఁ గ్రూరుఁడు. వెంటనున్నబాలుఁడు
గడగడ వడఁకుచు వెఱ్ఱివెఱ్ఱిచూపులు చూడ సాగెను. అతఁడు సౌందర్య
శాలి. తాంతియాభిల్లు బాలునితో ఋషికుటీరము జేరి గండాభిల్లుని
జూచి, „ఓరీ నీనిమిత్త మీసుందరుఁ డగుపిల్లవానిఁ దెచ్చినాను. పున
హానుండి యీకుఱ్ఱవాఁ డిందూరునగరమునకుఁ బయన మై పోవుచు
న్నాఁడు. ఈతని నీయిష్టమువచ్చినట్లు చేసికొమ్ము" అని యబ్బాలుని
చేయిపట్టి లాగి చూపెను. ఋషి వానిమొగమును దీపపువెలుఁగునఁ
బరీక్షించి చూచి, „యీతఁడు కాళికి బలినిమిత్తముపయోగించును.
తీసికొనివెళ్లి బలి యిమ్ము" అని యుత్సాహము గల్గునట్లు పల్కెను.
పలుకుటయు నబ్బాలునిగుండె జల్లు మని యొడ లెల్లఁ జెమటలు
పట్టెను. పట్టినతోడనే, 'అయ్యో' యని కేక వైచి గుభాలున మూర్ఛిల్లి
నేల వ్రాలినమోడువలెఁ బడి స్మృతి దప్పి యుండెను. తాంతియా
వానిని జూచి మహాకోపముతో „దొంగవేషము వైచెదవా? బద్మాష్"
అని కొరడాతో చెళ్లుచెళ్లున వీఁపు పై రెండుచఱపులఁ జఱచెను. కాని
భయావేశమె కవచముగాఁ గలయాబాలుఁడు దెబ్బలవలన మేలుకొనఁ
డయ్యెను. „ఇప్పుడే యీతని బలిపెట్టుదము రా" యని తాంతియా
భిల్లు గండాభిల్లుని వెంటబెట్టుకొని యాబాలుని శవమువలె మోసికొని

పోయిరి. ఈబాలునిప్రాణముల నెట్లయిన రక్షింపవలయు నని ధుండి రావునకు సదుద్దేశము గలిగినది. కాని యామాట వారితోఁ జెప్పినచో వారు తన్నే చంపుదు రని భయపడి యూరకుండి మెల్లగాఁ దనస్వామియొద్దకుఁ జనెను.

ఇది యైనకొన్నిదినములకే దేశమునం దక్కడక్కడ బందిపోటులు, కన్నపుదొంగతనములు, దారులు గొట్టుటయు నారంభ మై దేశ మంతయు నట్టుడికిన ట్లుడుక సాగెను. స్త్రీలను జెఱపట్టుట, దొంగతనము మాన్పి మానప్రాణములకును మర్యాదలకును భంగము లేకుండఁ జేయ జను లందఱు రాణితో మొఱ్ఱలుపెట్టుకొని యారాజ్యము నుండి పాఱిపోవుదు మని చెప్పిరి. నిరంతరమును గ్రామములు పరశురామప్రీతి యగుటచేతను, జనులు పులులవలె వేటాడఁబడుటచేతను నహల్యాబాయి ప్రజలయధైర్యమును స్వసైన్యద్రోహమును దన యసహాయస్థితియు నరాజకమును జూచి విసిగి చేయునది లేక దుఃఖిత యయి రాజ్యభారమును విడిచి మంత్రులకు లోఁబడుట యుచిత మని యోచించుటకుఁ గూడ సిద్ధ మయ్యెను. అట్లుండి, రాధాకాంతుని శ్యామసుందరుని బిలిపించి యామె వారితో ని ట్లనియెను. ,,అయ్యా! ఇఁక నారాజ్య మెందుకు? నేను దీనిని వదలి కాశీనగరము జేరి విశ్వేశ్వరస్వామిపాదారిచరణముల నాశ్రయించుట మంచి దని తోఁచుచున్నది. పరమపతివ్రత యగుకమలాబాయి నిష్కారణము గ నూతిలో దిగి చచ్చినది. ఆనేరమును బట్టుకొని యాపాపాత్ముల శిక్షించువారు లేరైరి. మీఁదుమిక్కిలి జస్వంతరావుప్రేరణచే రఘునాథరావు మనపై దండువెడలు నఁట! అది నిజ మని పీష్వాసభలో నున్నదాదాజీ గోక్లా తనతోఁ జెప్పె నని మనకృష్ణపంతు నిన్ననే పునహానుండి వచ్చి చెప్పినాఁడు. భిల్లులోకమూల ప్రజలను మాడ్చు చున్నారు. ప్రజలు నాజీవమున కుసూరుమన్నతరువాత నారాజ్య మెందుకు? పన్నులు గైకొని సుఖయించుటకా! నే నేమిచేయుదును" అని నిర్విణ్ణురాలై

పలుకుమహారాణిని జూచి రాధాకాంతుఁడు, ,,అమ్మా! యీదురాత్ములు లోఁబడక పోరు. పాప మెన్నఁడును నెగ్గదు. నేను, శ్యామసుందరదత్తు, తుకాజీ, శివనానా జీవములతో నుండ నిందూరురాజ్యలక్ష్మి యీదురాత్ములచేఁ జిక్కదు. మీరు మాకు ధైర్యము జెప్పవలసినది. మీ రధైర్యపడ కుందు రేని మే మెం తెంతకార్యముల నైన సాధింప నేర్తుము. విచారము వద్దు. అమ్మా యీముక్తాబాయికి శరీరమున సుఖముగ నున్నదా? దాసి యెట్లున్నది'' అని పలుక అహల్యాబాయి, ,,నేను మిమ్ము నమ్మి యున్నాను. నీవును, శ్యామసుందరదత్తును బోయి దొంగలఁ బట్టుకొనుఁడు. మఱియొకవిచారము నాకు లేదు. నీవు పంపినదాసిమూలమున నాకూఁతురు బ్రదికినది. అది కడుచమత్కారి. ఏడ్చువారిని నవ్వించును. సీతాబాయిమొగముజూడ నన్నివిచారములు నశించును.'' అని చెప్పెను. శ్యామసుందరుఁ డంత, ,,అమ్మా యిదె నేనును రాధాకాంతరావుగారును నరిగి దొంగలలో ముఖ్యులఁ బ్రాణములతోఁ దెచ్చి మీ కప్పగించెదము. సెల వొసంగుఁడు, పోయెదము. తుకాజీని సైన్యముతో సిద్ధముగ నుండు మని యానతిండు'' అని రాధాకాంతరావును దత్తును రాణిని వీడ్కొని పోయిరి.

పదియవప్రకరణము.

సూర్యరశ్మి యెట్టిదో యెన్నఁడు నెఱుఁగనట్టి చీమదూఱనిచిట్టడవి యని చెప్పఁ దగినవింధ్యపర్వతప్రాంతవనభూమి యం దొకచోట, కొండగుట్టలచే నావరింపఁబడు నొకకోనలో నొకనాఁ డుదయమున నాకాశమును బీటలువాఱఁ జేయుమహాకోలాహల ముదయించెను. అడవిమృగములవలె ఘీంకారాదిభయంకరధ్వనులతోడ భిల్లు లందఱు

మతావేశము నొంది భక్తిపారవశ్యముచేత నెదుట వృక్షమునఁ గట్టఁబడినబాలకుని పై దృష్టులు నిగిడ్చిరి. ఆబాలకునిశరీరమం దంతట జేగురుగందము పూయఁబడెను. మొగమున నెఱ్ఱనికుంకుమబొట్టు పెట్టి యప్పుడప్పుడె యంటఁబడినతలనుండి నీటికణములు జార వికచారవిందములఁ బోలు రెండుకన్నులనుండి బాష్పజలము లొలుక నాబాలకుండు భిల్లులవలన శ్రీకాళికి బలి యీయఁబడుటకు సిద్ధముగనుండెను. అతని హృదయస్థితదుఃఖమును వేఁడికన్నీరు తెలుపు చుండెనే కాని మోటు మాటలు తెలుపుట లేదు. వెనుక తాంతియాభిల్లు త్రోవలోఁ బట్టుకొన్నసుందరాకారుఁ డగుబాలుఁ డాదినమున గండాభిల్లుచేఁ దమ దేవతకు బలి యీయఁబడు చుండుటయే యీకోలాహలమునకుఁ గారణము. అమితానందరసమున నోలలాడుచు భిల్లులు భిల్లాంగనలు నుండ బల్లివలెఁ జెట్టున కంటిపెట్టుకొని యమితదుఃఖరసమున నీవత్సయమలోకప్రయాణమునకు మూటగట్టుకొనెను. అపుడు వారిలోఁ గులపెద్ద తళతళమెఱయుఖడ్గముఁ బూని యెటునుండి నఱకుటకు సులువుగ నుండునో యని కత్తి మెడపై నిడి భిల్లులు సింహనాదము సేయ భిల్లాంగనలు చప్పటలు చఱవ నొక్కవ్రేటున వైచెను. ఆవ్రేటుతో బాలునిశిరము తెగి నేలఁ బడవలసినదె కాని యాకొఱ్ఱవాఁడు మెడ రెండవవైపునకుఁ ద్రిప్పినందున నాయేటు వానికిం దగుల దయ్యె. అంత నాకుమారుఁడు స్మృతి దెచ్చికొని చేతులు జోడించి గండాభిల్లుని జూచి నమస్కరించి, ,,అయ్యా! నన్నేల మీదేవతకు బలియిచ్చెదరు. మాతల్లికి నేనొక్కఁడనె కుమారుఁడను. ఈనడుమ మాచిన్నతమ్ముఁడు మశూచికము వచ్చి చచ్చినాఁడు. నేను మాయక్కను జూచి పోవలయు నని పునహానుండి వచ్చు చున్నాను. నేను దండ్రి లేనిబిడ్డను. మిగుల బీదతనము ననుభవింపుచు దిక్కు లేనినాకుటుంబమును బోషించుకొనుటకు నెక్కడనైనఁ బదిరూపాయలయుద్యోగము సంపాదింపవలెనని పుట్టెడాశతో మాబంధువుల నాశ్రయింప నిటు నిందూరునగర

మునకుఁ బోవు చున్నాను. నే నేమో యుద్యోగము సంపాదించి తమ్ముఁ బోషించునంతటిప్రయోజకుఁడ నగుదు నని గంపంతకోర్కెతో నాతల్లి నాకయి యెదురు చూచు చుండును. నన్ను విడిచి యీపు ణ్యము గట్టుకొమ్ము" అని ప్రార్థించెను. ఆప్రార్థనలు వినఁ గొందఱు భిల్లులకును భిల్లాంగనలకును హృదయములఁ గరుణారస ముదయించెను. కాని తాంతియాభిల్లున కాగ్రహ ముదయించి గురువును జూచి, ,,ఈపాపాత్ముని వదలవద్దు. వదలినచో దేవి కాగ్రహము వచ్చును. ఇదివఱకు మన మిన్నిపల్లెలు దోఁచిన మనము పట్టుపడ కుండుట కీమెకారుణ్యమే కదా కారణము. కావున వేగమె తల తెగవైవుఁడు" అని పలికెను. పలికినతోడనే మనుష్యాకారము నెత్తినవ్యాఘ్రము వంటి యాగురువు మనుష్యప్రాణములఁ దీయుటలోఁ జిరతరానుభవము గలతనకుడిచేతి నెత్తి శిరము దేహమునుండి తెగనైచుటకుఁ గత్తి మెడపైఁ జేర్చి వాటముఁ జూచి మఱల ఖడ్గము నెత్తెను. అందఱు ,జయభగవతి' యని యఱచిరి. ఆబాలుఁడు కనులు మూసికొని రామ రామ యంచు మెడ పైఁ గత్తి పడిన దనుకొనెను. అంతలో మూఁగిన మనుష్యసంఘమునందు, ,వచ్చె వచ్చె, మరాటిదండు మరాటిదండు' అని మహాధ్వనులు వెడలెను. వెంటనే ప్రాణములకై పరతెంచు వారును, బాణములకై పరుగులెత్తువారును, విండ్లు గేఁటూనువారును, జొండ్లవలె రాళ్ళు పట్టువారును నై భిల్లభిల్లాంగనాబృందము చిందర వందర యయ్యెను. ఈనడుమ మరాటిదండు వారి పైఁ బడఁ దత్సైన్య ముఖమున నుత్తమతురంగము పైనెక్కి భిల్లులకన్నులకు రుద్రునివలె నున్నరాధాకాంతరావును, కుమారస్వామివలె వెనుక నున్నశ్యామ సుందరదత్తును గానఁబడిరి. గురువు ఖడ్గమును జంకక్రిందఁ బెట్టుకొని పాఱిపోవుటయుఁ గొందఱు భిల్లులు గురువుగారిమార్గము నవలంబించు టయు, మిగిలినయాటవికులు మరాటులపైఁ బడి యెదిర్చి కొంత సేపు దూరమున నుండి శిలావర్షము గురిసియుఁ గొంత వడి యమ్ముల

వానలు వర్షించియుఁ గొంతసేపు ఖడ్గాఖడ్గినిఁబోరియు, హోరాహోరిగా యుద్ధము జేసిరి. తుపాకులు, విచ్చుకత్తులు, మొదలగునాగరకపుపనిముట్లుండుటచే మరాటులు శత్రుసంహారమున నెక్కువసులువు గలవారై మోటకయ్యము సేయుభిల్లులఁ దోలిరి. వీరశిఖామణి యగురాధాకాంతునకు వీఁపుపై నొకకత్తిపెట్టు గాయము తగులుటయు, నీదుఃఖ ముపశమింప శ్యామసుందరదత్తుచే భిల్లనాయకుఁ డగుగండాభిల్లు పట్టుబడుటయు ననురెండుకార్యము లీయుద్ధఫలితములు. వృద్ధుఁ డగురాధాకాంతునకుఁ దగిలినగాయ మపాయకరమైన దగుటచే నటఁ దగినవైద్యము జరగ దని దత్తాతనికొకబండి చేయించి తగుపరివారము నిచ్చి ముందుగా నిందూరునగరమున కంపి తాను వెనుకనుండి దొంగను దీసికొని వత్తు నని చెప్పి యాతని నంపెను. యుద్ధము జరుగుచుండఁ గొందఱుభిల్లులు బలియీయఁబడుటకు వృక్షమునకుఁ గట్టఁబడ్డ బాలునికట్లు తొట్రుపాటుతో విప్పి బిఱబిఱ లాగికొని పోయిరి. శ్యామసుందరదత్తు గండాభిల్లుని వెంటఁబెట్టుకొని నలుగురుసేవకులతో మెల్లమెల్లగఁ బయనము సేయుచుఁ గడుమన్నెములును, బర్వతప్రాంతములును దాఁటి రెండు దినములకు మనఋషి యున్నకుటీరసమీపమునకు వచ్చి సాయంకాలమైనందున నచ్చట విశ్రమింపఁ దలఁచెను. దత్తుతో నున్ననలువురిసేవకులలో నొకఁడు గండాభిల్లునకుఁ బరిచితుఁ డుండుటచే వాఁ డతనితో నపుడపుడు సగము వినఁబడి వినఁబడకుండునట్లు మాట లాడుచు జాలి గల్గునట్లు కన్నీరు విడచుచుఁ దన్ను చెఱనుండి విడపింపు మని బహువిధములఁ బ్రార్థించెను. కాని కత్తెరబోనువలె దత్తుఁ దక్కినభటులు నుండుటచేఁ బ్రత్యుత్తర మిచ్చుటకుఁ గాని చెఱనుండి వానిని విడిపించుటకుఁ గాని యాబంట్రౌతునకు వీలు లేదయ్యె. గండాభిల్లు తన మరణ మింక నిశ్చయ మనియు నేచెట్టునకో కట్టి తన్నహల్యాబాయి యురి దీయు ననియుఁ గడు విచారగ్రస్తుఁడై చచ్చినపులివలె నుండి

యేఁని చేయుటకు వీలు లేకుండఁ జేతులు విఱిచి కట్టఁబడినందున నప్రయోజకుఁడై యుండెను. ఇందూరునగర మొకక్రోసు దగ్గఱకు వచ్చినకొలఁది తనమరణ మొకదినము సమీప మగుచున్న దని గండాభిల్లు రోదనము సేయుచుఁ దాను జేసినపాపములను, నరహత్యలను, రాజద్రోహములను దలంచి బెంగపెట్టుకొని నిద్రాహారములఁ గైకొనఁ డయ్యె. గండాభిల్లు చేఁజిక్కినవార్త విన్నవా రందఱు సంతసించి పండుగలు జేసికొను చుండిరి. ఈదొంగను శ్యామసుందరదత్తు ఋషికుటీరమునం దుంచి కాలుసేతులు గట్టి నలువురుసేవకులను జుట్టు కాపు పెట్టి జామున కొక్కరిని మేల్కొను మని యానతిచ్చి తాను వెలుపల నొకమంచము పైఁ బండుకొనెను. అంతట ఋషి యాతనితో, „నాయనా యీపాపాత్ముఁడు దొరకినందుకు దేశ మంతయు సంతసించు చున్నారు. వీనిని వేగముగఁ గడతేర్పుము. ఈకార్యము చేసినందుకు నీకీర్తి శాశ్వత మై యుండును. ఈదురాత్ముఁడు ప్రజలను బెట్టినక్షోభ యింతింత కాదు. వారియుసురు నేఁడు తగిలినది కాఁబోలును.” అని ముచ్చటించెను. „ఇది మీయాశీర్వచనము. మీరు హోల్కారువంశమునకు మేలు సేయ దలఁప మే లెందుకు సేయరాదు. ఇది మీచలవ కాదా” యని దత్తు త్తరము చెప్పెను. ఆసమయమున నొకతురక వెదకికొనుచు వచ్చి „అయ్యా, యిచ్చట శ్యామసుందరదత్తుగా రున్నారా” యని యడిగెను. దత్తు తత్తరపాటుతో లేచి, „అబ్దుల్‌నబీ యేమి యిపుడు వచ్చినావు? తొందర లేవైన నున్నవా?” అని యడుగ, „మహారాజా తొందరలు లేవు. రాణీగారు మీకు హుకుము జారీ చేయించినారు. అది తెచ్చినాను.” అని చెప్పి యుత్తరమును జేతి కీయ నాజాబును దత్తు చదువుకొని, „పాప మింతత్వరగా నది యగు నని నేను దలంప లేదు.” అని యుత్తరమును మడచు చుండెను. ఋషి యది యే మని యడుగు చుండఁగనె దత్తు లోపలికిఁ బోయి ఋషిని ర మ్మని పిలిచి గండాభిల్లును మేలు

కొలిపియిట్లనియెను. ఓయీ! మహారాణిగారిట్లుత్తరము వ్రాసినారు. చదువుచున్నాను విను. "గండాభిల్లు నిటకుఁ దీసికొని రా నక్కఱలేదు. భిల్లులు, బిడారులు, గాండ్లు మొదలగువనవాసులింకముం దెట్టిరాజద్రోహము సలుపకుండ బుద్ధి గలుగునట్లు వారి నందఱిఁ జేర్చి వారికి భయము గలుగునట్లు చెట్టునకుఁ గట్టి గండాభిల్లును జేపుదయమున నురి దీయవలెను." అని వ్రాసినారు. కాఁబట్టి నీమరణము జేపుదయముననని కఠినముగాఁ జెప్పి తనకుఁ గొంచెము కన్నీరు వచ్చుటచే నట నుండలేక వెలుపలికిఁ జని పండువెన్నెలలోఁ బచ్చళించెను. గండాభిల్లు దత్తువచనములు విని పిడుగు బడినవానిచందంబున కట్టుబొమ్మ యై యపుడే చచ్చినట్లుండెను. తరువాత ఋషి వానిని గొంత యోదార్చెను. ఆపండువెన్నెలలో నాఁటిరాత్రి దత్తునకు గండాభిల్లుయొక్కమరణవృత్తాంతమును దెలుపవలసి వచ్చినందుకు విచారమె కాక మఱియొకవిచారము గూడ జ్ఞప్తికి వచ్చెను. ఆనాఁటి పూర్ణచంద్రసందర్శనముచే దత్తుయొక్క మోహపయోధి యుబ్బి మలయమారుతప్రేరితము లగు మహామోహతరంగము లున్నతము లగుటచే హద్దు మీరెను. కమలయొక్క ప్రథమదర్శనమును వృషభసంహారమును మొదలగు నాఁటిపను లెల్లఁ గన్నులకుఁ గట్టినట్లెదుటఁ గనఁబడి దత్తున కించుకసేపు గండాభిల్లుపై మఱపు గొల్పి రాజభక్తిని గూడ మఱపించెను. అందుచే చిత్తనైర్మల్యంబు చెడినందున నాతఁడు లేచి జాగ్రతగ నుండు మని సేవకులతోఁ జెప్పి వానిని ఋషి కప్పగించి తనకుఁ గమలాదర్శన మైనస్థానమునకుఁ జనెను. అరిగి హా సుందరీ! హా కమలా! నీ వెంతయల్పాయుష్మంతురాల వైతివే? వృషభముబారినుండి తప్పించుకొంటివి గనుక చిరకాలజీవి వగుదు వనుకొంటిని గాని యింతలో నిట్టిబలవన్మరణము గలుగునని తలంప నైతిని. నీవు స్వర్గమునకుఁ బోవుచు నాహృదయము నపహరించుకొని పోయినావు. నన్నుఁ గూడ నీసాన్నిధ్యమున కేల కొనిపో

రాదు? నిన్ను జూచినకన్నులతో నింకొకకన్యను జూడఁ జాలను. నిన్నుఁ దలఁచినమనసుతో నింకొకకన్యం దలఁపఁ జాలను" అని విల పించి యూరట లేక, "ఇచ్చటనె కదా నీనిమిత్తము నే నెద్దును వాఁడి కోలలచేఁ గూలనేసితిని. ఇచ్చోటనె కదా నిన్ను సందిటం గదియఁ బట్టి నామనసార నీ మొగము తెప్పవాల్పక చూచుచు నిన్నుఁ గూర్చుం డఁబెట్టినది. ఇందే కదా నీవు నన్ను వాలుచూపులఁ జూచి నా కాస గొల్పినది" యని యానాఁటిచర్య లెల్లఁ దలఁచి యాయాస్థానముల కరిగి కూర్చుండుచుఁ లేచుచు, బవ్వళించుచు మన్మథబాణప్రహార ముల కోర్వక విహరించు చుండెను.

పదునోకండవప్రకరణము.

—:○0○:—

ఇట్లు శ్యామసుందరదత్తు విచారించివిచారించి ప్రొద్దు చూచు నప్పటికి రమారమి జాముర్రాతి యుండెను. అందుచేఁ జాల నాలస్య మైన దని యెంత సేపు విచారించినను గతజలసేతుబంధనమే కాని మృతినొందినకమల మఱల రాదని యెంచి ఋషి కుటీరాభిముఖుఁ డై చనెను. చనుచు మార్గమధ్యమున, "తెల్లవాఱు చున్నది. గండాభి ల్లును నే నురిదీయింప వలెను గాఁబోలు. ఈవఱ కెన్నండు నిట్టిదారుణ కార్యము నే నొనర్చి యుండ లేదు. ఈపని నాపాలఁ బడినందుకు నాకు మిగులఁ గష్టముగ నున్నది. నే నెట్లు చేయుదును. అయినను రాజ భక్తియుఁ బ్రజాక్షేమముఁ జూచి యిద్దురాత్ముని జంపవలె. రాజా సెలవు తప్పదుగద" యని తనలోఁ దాను వితర్కించుకొనుచు నేవ మునకు ద్రాడు వేయించి యురి దీయింపఁ దగు నని యోచింపుచ ప్రక్కల నున్నమహావృక్షములఁ బరీక్షించుచు నడువ నాగెను.

నడిచి నడిచి యొకకొంత సేపటికి ఋషి కుటీరసమీపమునకు నరుగుదెంచి యాగుమ్మముముందరఁ గన్ను చెదరునట్లు కుంకుమనీటివలె నున్నరక్తమును జూచి యాశ్చర్యము నొంది నిర్ఘాంతపడి నిలుచుండెను. నిలిచి నలుదెసలు బరికింపఁ దనసేవకులలో నొకని శిర మొకవైపునను మొండె మొకవైపునఁబడి యుండుటఁ దనకన్నుల కగుపడఁగా దత్తుచిత్తము తత్తరమంద లోనికిం జనియెను. చనినతోడనే వానియాశ్చర్యమే మని చెప్పుదును. కుటీరములోఁ దనమువ్వురుసేవకులు గాని గండాభిల్లు గాని కనఁబడరైరి. కాలుసేతులు వెనుకకు విఱుగఁ గట్టఁబడుటచేఁ గదల మెదల నేరక నోట గుడ్డలు గ్రుక్కఁబడుటచే మాటలాడ నేరక యొక మూలఁ బడియున్నఋషిని మాత్ర మతఁడు చూచి మెల్లఁగా వానిని లేవనెత్తి యొకచోటఁ గూర్చుండఁబెట్టి కట్లు విప్పి నోట నున్న గుడ్డల నూడఁదీసి యీవైచిత్ర్యమునకుఁ గారణ మడిగెను. ఋషి కొంత సేద దేరి నీరసముతో నిట్లు చెప్పెను. ,,నాయనా! నీ వేల యడిగితివి? నీకొంప నాకొంపఁ గూడఁ దీసితివి. నీవెట్టిపాపపుగడియల బయలుదేఱితివో నీవు కుటీరము వెడలినతోడనే నలువురుభిల్లులు మాపైఁ బడిరి. తరువాత నేమి చెప్పుదును తండ్రీ, విశ్వాసము గల శూరశిఖామణి యగు నీసేవకుఁడు కావలి కాచుచు వారి నెదుర్కొన వారొక్క ముహూర్తమున వానిని దమకత్తికి నెర జేసిరి. తరువాత, నేనెదిరింపఁ బోవ నన్నిట్లు చేసి చెఱలో నున్న గండాభిల్లును వదలించుకొని పారిపోయిరి. వా రరిగినకొంతసేపటికి నీమువ్వురుసేవకులు మెలఁకువ దెచ్చుకొని నాస్థితిని జూడకయె దొంగ లేఁడని భయపడి యెక్కడికో పరుగెత్తిరి. ఇంతకుమించ నే నేమియు నెఱుఁగను. నాకుటీరమున నిట్టిపని రిగినందున నన్నుఁ గూర్చి ప్రజ లేమని చెప్పుకొందురో యని నాకుఁ గొట్టిన ట్లున్నది. పాపము పుణ్యము పరమాత్ముం డెఱుఁగును.''

ఋషి తనవాక్యము సమాప్తము జేయునప్పటికి, దత్తును విచారాసముద్రమగ్నుఁడై తనజీవనము సమాప్త మయ్యెనని యెంచుకొ

నెను. ఈసేవకులె వానిని విడచిరో భిల్లులే వదలించుకొని పోయిరో యని సంశయ మొందుచుఁ దనభవిష్యదభివృద్ధి యనువృక్షమునకుఁ బిడుగుపాటువలెఁ దటస్థించినయీకార్యమునకు వగచుచు నిశ్చేష్టుఁడై గోడకుఁ జేరఁబడి కూర్చుండి యిట్లు వితర్కించెను. ‘హా దైవమా! ఎంత పని జరిగించితివి! నా కావిరహతాపము నాపాపముచేఁ గలిగినది కాఁ బోలును! ఏల ఖయిదీని విడిచి యేమరితిని. ఏ మొగము బెట్టుకొని యింక నిందూరు పోవుదును. ఏ మొగము బెట్టుకొని యహల్యాబాయి రాణి మొగముఁ జూతును. నేనేమో సంస్థాన మంత నుద్ధరింపఁ గలసమర్థుఁడ ననియుఁ, గృతజ్ఞుఁడ ననియు, నన్నీకార్యమునందు రాణియు రాధాకాంతరావును నియోగింప నేను గామాతురుఁడనై చేతులార దొంగను వదలుకొంటిని. వాఁడు పారిపోయె నని నే నెంత చెప్పినను నామాట లీకుట్రదినములలో నమ్మువా రెవ్వరు? జస్వంతరావుతోఁ గలిసి దొంగను నేను విడిచితి నని జనులు నన్నాజన్మాంతము కలంకునిగ నెన్నుదురు. నే నిచ్చట మృతి నొందక యిందూరుపురి కేల పోవలయును? అయినను రాణితో నాతప్పు విన్నవించి ప్రథమలోపమును క్షమించు మని యామెపాదముల పైఁ బడెదను. నాకంటె నా సేవకుఁడే కృతజ్ఞుఁడు గదా! రాణిసొమ్ము దినుచుండుటచేఁ దనప్రాణమును రాణి కిచ్చి రాజఋణమును దీర్చుకొనెను. ఇంతచదువు చదువుకొని యెక్కువ యధికారి నై యైదురూకలుజీతము గలబంటుకౌతుపాటిరాజభక్తిని జూపఁజాల నైతిని. ఛీ! నాబ్రతు కేల! అని పరిపరివిధములఁ జింతించునంతలో సేవకులు ముప్పురు దీనముఖు లై వచ్చి శ్యామసుందరదత్తు ముందట నిలిచిరి. దత్తు వారిని గనుఁగొని దిగ్గున లేచి, ‘దొంగ యేమైనాఁడు రా’ యని యడిగెను. అడుగుటయు వారు కన్నీరు తమనిద్రోపత్వమును దెలియఁజేయ దత్తుపాదముల పైఁ బడి, “స్వామీ! మేము ముప్పురము నిద్రించుచుంటిమి. మానిద్రలో నీగొడవయెల్ల జరిగిన? మేము లేచునప్పటి కీఋషి బద్ధుఁడై యుండెను. మాప్రియమిత్ర

డగుమీసేవకుఁడు నిష్కారణముగ మృతినొందెను. మేము మెలకువ వచ్చినతరువాత దొంగలు దొరకుదు రేమోయని తలుముకొని పోతిమి కాని మాశ్రమ వ్యర్థమైనది." అని రోదనముఁ జేయుచుఁ దనపాదములు విడువక యున్నవారికి హెచ్చరికపుట్టఁ బలికి యభయహస్తము నిచ్చి ఋషియొద్ద సెలవు గైకొని పయనము సాగించెను. ప్రాణములకు మానములకుఁ గూడ హానికర మగుపని తానే చేఁజేతఁ జేసికొంటి ననియు రాధాకాంతరావునకుఁ గూడఁ దనమూలమున నప్రతిష్ఠ సంఘటిల్లు ననియు, రాణి యిట్టివిషయములను దన్ను క్షమింప దనియు, నెఱింగి యారంభమున విచారభారము మెండగుటచే నాహారనిద్రల మాని హెచ్చరిక లేమిచే నడక చకచక సాగక మెల్లగ నిందూరుపురి కరుగు చుండెను. త్రోవలో సేవకులలో నొకఁడు దత్తును గనుఁగొని, "అయ్యా! మనప్రాణముల రక్షించుకొనుట కుపాయ మొకటి కలదు. దొంగ పారిపోయె నని చెప్పుటకు మాఱు దొంగ నురి దీసితి మని మనము చెప్పినచో మనప్రాణములు దక్కును."

అన శ్యామసుందరుఁడు తనసుందరముఖమున మందహాస మలంకరింప "ఓయీ పిచ్చివాఁడ! అబద్ధ మాడినచో దాఁగునా? భగవంతునియెదుట మనము దాఁచఁగలమా? అనృతము పై కెన్నఁడైనఁ బొక్కక పోదు. ఆయాలోచనఁ గట్టిపెట్టి మనమందఱము నిజ మొప్పుకొందము. పైన దేవుఁ డున్నాఁడు." అని మందలించి యెడతెగని పయనముతో దత్తు మహూనగరమునఁ దనసోదరి నైనఁ జూడక యానాఁటిమధ్యాహ్నము రెండున్నరయామములకునిందూరునగరముఁ జేరి రాధాకాంతునియింటికేఁ జనక తనప్రమాదము నెవ్వరితోను జెప్పుకొనక మృత్యుదేవత కెదురుసన్నాహము సేయువాని తెఱంగున నతిధైర్యముతోఁ గోటకుం జని రాణికిఁ దనరాక నెఱుఁగఁ జేసెను. రాణియు త్తరపుప్రకారము లోనికిం జని శ్యామసుందరుఁడు నిలిచిన చోటనే యామె యాత్రముతో, "గండాభిల్లు నురి దీసినావు కాదా?

చచ్చునప్పుడు వాఁడేమన్నాఁడు? భిల్లులకు బుద్ధిచెప్పితివా" యని యడిగెను. ఆమాటలకుఁ బ్రత్యుత్తర మంతటియాత్రముతో నీయక కొయ్యవలె నిలువంబడి యున్నదత్తుం జూచి యామె, ,,ఏమిది పలుకవు? వాఁడేమయినాఁడు చెప్పవేమి?" యని తొలుతకంటె నెక్కువ యాత్రముతోడను, నెక్కువవేగముతోడను దత్తును బలుకరించెను. అంతట వారిట్లు మాటలాడిరి.

దత్తు—(చేతులుజోడించి) అమ్మా! యేమని చెప్పుదును! గండాభిల్లా పారిపోయినాఁడు.

అహల్య—(చెవుల నీపలుకులు పడునప్పు డామె చమురుచుక్క తగిలినతప్తలోహమువలె దుర్నిరీక్ష్యయై) నీ వింకఁ బ్రాణములతో నుండఁగనే?

దత్తు—నే నీవార్త నేలినవారికి విన్నవించుటకు జీవచ్ఛవమునై యున్నాను.

అహ—ఓరీ మూర్ఖుఁడా, రాజద్రోహీ! జస్వంతరావుప్రముఖులతోఁ గూడి రాధాకాంతరావు కష్టపడి పట్టుకొన్నదొంగను లంచములుగ్రహించి వదలిపెట్టి దొంగ పాఱిపోయె నని చెప్పుట కింకను బ్రతికి యున్నావా? ఇంతదూరము రా నేల? అచ్చట నెందుకు నీవు పొడిచికొని చావ వైతివి? నీప్రాణములు నీకు దక్కనిత్తు ననుకొంటివా యేమి పశువా?

దత్తు—అమ్మా! అది నారాజద్రోహమువలన నైనది గాదు. పొరపాటు.

అహ—ఛీ! సిగ్గు లేక వంకలు చెప్పుకొనెద వేల? పొరబాటా? చేఁజిక్కిన యపరాధిని జేతులార విడచితివి పొరబా టెట్లగును? ఛీ నాయెదుట లే. నీమొగమును జూచి నేను భరింపఁజాలను. నీయాయువు నేటితో మట్ట మయినది. నామంచితనము నాయాదరణము

నీకు విషమైనది. ఓరీ, ఎవరురా. వీనిచేతులు విఱిచికట్టి వీనిని బట్టుకొమ్ము. రాధాకాంతునిఁ బిలుచుకొని రమ్ము.

ఇట్లు మత్తనిలేఁడిపిల్లపై ఘంకించునాఁడుసింగమువలె రూక్ష వచనముల శ్యామసుందరదత్తును నొప్పించి వాని నొకభటుని యధీనముఁజేసి రాధాకాంతాదులయాగమనమును నిరీక్షించుచుండెను. దత్తుతోఁ గూడ వచ్చినముప్పురిసేవకులలో నొకఁడు. రాధాకాంతుని గృహమునకుఁ జని జరిగినవృత్తాంత మంతయు వాని కెఱింగించెను. దత్తును దనకుమారునికంటె నెక్కువప్రేమతోఁ బెంచుకొను చున్న రాధాకాంతుఁ డాయాకస్మికదుర్వార్తచే నడుము విఱిగినట్లు దుర్బలుఁడై తాను నాటినమొక్క నిర్మూలమగుసమయము వచ్చినదని విచారింపఁ దొడఁగెను. ఇంతలో రాజసేవకులు వానిని బిలువవచ్చుటచే నాతండు పయనమై తనగాయపుబాధపూర్ణముగఁగుదురనందున మెల్ల మెల్లగఁ జేతికఱ్ఱ సాయమున నడచుచు నంతిపురముఁ బ్రవేశించి నరకాసురసంహారణోన్ముఖ యగుసత్యభామవలె వెఱపుగొలుపుచూపులుగలయహల్యను గని యుచితనమస్కారముల నొనర్చి యెదుట నిలిచెను. అంతట నచట నీక్రిందివ్యవహారము జరగెను.

అహ—ఏమయ్యా నీవు మాకు మేకలమందలోఁ బెద్దపులిని దెచ్చి పెట్టినావు. సుగుణముల కెల్ల నితఁడు మణియె కాదూ. రాజభక్తికిఁ బెట్టినది పేరుగదా యితఁడు? ఆగుణము లే మైనవి? దొంగను జల్లఁగాఁ బంపినాఁడు.

రాధా— అమ్మా! జరగినసంగతి యేమో మీరు విచారింపవలెను. అంతవఱకు నతనియుద్దేశ మిది యని చెప్పఁ దరము కాదు—

అహ—నీ కింతపక్షపాత మతనియం దుండుటచేతనే యింత మునిఁగినది. తేనెపూసినకత్తి యగు నీమూర్ఖునిచే నిష్కారణముగ మేము వంచింపఁబడితిమి. జస్వంతరావు మొదలగువారు నన్నుజూచి యిపుడు నగరా? మిమ్ము నమ్ముకొని నే నుభయత్ర వ్యర్థురాల నై

తిని. ఇటువంటి పాపాత్ముని విడువరాదు. ఓయీ శ్యామసుందర ! రాజద్రోహమునకు నీకు మరణదండన విధించినాను. అంతటఁ గాని నాకోపాగ్ని చల్లారదు.

రాధా—(విచారముతో) అమ్మా ! బాలునియందు దయ జూపుటకు నాప్రార్థన.

అహ—ఏమిదయ? దేశమును దోఁచుకొనుదురాత్ముని విడిచిన దురాత్ముని, రాజద్రోహము సల్పినయుపకారిని, శత్రువులలోఁదూఱిన దుర్నీతిపరుని నే నెట్లు శిక్ష సేయ కుందును. నీముసలిమాటల నిఁకఁ గట్టిపెట్టుము. ఇతని నొక్కనిఁ జంపుట నాయభిప్రాయము కాదు. ఈకుట్రలో నింక నెందఱు చేరిరో విచారణ చేసి వారి కందఱకు సంఘమరణము గల్పించుట కర్తవ్యము. కాఁబట్టి విచారణ సలుపు మని గోమాజీరావువద్దకు వీని నంపెదను. శ్యామసుందరా ! నీసాక్ష్యమును నీవు దెచ్చుకొనుము. ఓరీ భటులారా ! వీనిని జెఱసాలలో నుంచుఁడు.

రాధా—అమ్మా! నేను జామీను నుండెద. నాకు వీని నప్పగింపుఁడు.

అహ—జామీను గీమీను బనికిరాదు. విచారణకావలయును. మీరందఱు నింక నరుగుఁడు.

అని యామె లేచునప్పటి కందఱును జనిరి. శ్యామసుందరుఁడు మరణదండన వినినపుడును మనోధైర్యము విడువక నిశ్చలుఁడై యుండె. రాధాకాంతుని వీడ్కొని భటులు గొనిపోవఁ జెఱసాలకుఁ జనెను. రాధాకాంతుఁడు కన్నీళ్ళతో నాతని విడిచి యింటికిఁ జనెను.

———

పండ్రెండవప్రకరణము.

గండాభిల్లు శత్రువులచేతఁ జిక్కినాఁ డని విన్నదిమొదలు విచారణసమయమునఁ దమకుట్రను భిల్లులు బయలుపెట్టుదు రేమో యనియుఁ దమకాప్తుఁ డగుగండాభిల్లు నిష్కారణము గ నురిదీయఁబడు ననియు బెంగగొని కాలుగాలినపిల్లులవలె దౌలతరావును, దుండిరావును, జస్వంతరావుగృహముచుట్టును గోమోజీరావుగృహముచుట్టును దిరుగ సాగిరి. అందుఁ బిరికివారిలో నగ్రేసరుం డగుదుండిరావు తన ప్రాణములు బిక్కుబిక్కు మనుచుండుటచే నగరమున నుండికి దగ్గఱ నున్నయొకగ్రామమునకుఁ బాఱిపోయి బందుగులింట దాఁగెను. శ్యామసుందరునిస్వాధీనమున నుండిన భిల్లు తప్పించుకొని పోయిన వార్త చెవులకుఁ జల్లగ వినఁబడుట మొదలు తనప్రాణమిత్రుఁడు తప్పించుకొనినందులకుఁ దమరహస్యములు బయలుపడునవస్థలు తప్పినందులకును రాణితలంపులు భగ్నము లై నందులకును దౌలతరావు మితము లేనియానందము నొంది శ్యామసుందరదత్తునకు రాణి మరణదండన విధించె ననియు గోమోజీరావుచేతి నతఁడు విచారణ సేయఁబడు ననియుఁ దెలిసినపుడు కోర్కు లెల్ల సిద్ధించిన వనుకొని దుండిరావును బిలిపించెను. ఆపగేలంతయు వగలఁ బొగులుచు దత్తు చెఱసాలలో నుండి తనయకాలమరణమునకును శాశ్వతాపకీర్తికిని దన సోదరికిఁ దన పైఁ గలయనురాగమునకును సర్వేశ్వరు మాయలకును నక్కజపడఁ జొచ్చెను. దీపములు పెట్టినవెనుక రవంత కలఁతనిద్దుర పట్టి యందు దన్నురిస్తంభముల పై నెక్కించినట్లును దాను మృతి నొందినట్లును దనసోదరి వచ్చి తనశవము పైఁ బడి యేడ్చినట్లును దుస్స్వప్నముం గని మేల్కొని నలుదెసలు చూచి మఱునాఁడుదయమున జరగఁబోవునది ముందుగా దృగ్గోచర మయిన దని తెలిసికొని మన సులో హా దైవమా! నిన్న నీపాటికి గండాభిల్లునకు వాని మరణవా

ర్తను నేను జెప్పు చుంటిని. నేఁడు నామరణవార్తను దలఁచుకొను చుంటి. ఏమి నీ వైచిత్ర్యము! ఈవృథావిచారముతోఁ గాలయాపన మేల? త్వరగా నాకు స్వర్గలోకసుఖమును గమలాదర్శనమును జేయింపుము. అని వేఁడుకొనుచు నొకమాఱు కన్నీరు పెట్టుకొనుచుఁ బరితాప మొందసాగెను. శ్యామసుందరునివంటిబుద్ధిశాలియుఁ బలశాలియుఁ దమపక్షమునకు వచ్చునేని దమకక్ష నెగ్గు నని యాతని నెట్లయినఁ దమవైపు ద్రిప్పుకొనుటకు జస్వంతరావు ప్రముఖులు ప్రయత్నములు చేయఁ దలఁచి కారాగృహాధికారి తమకుట్రలోనివాఁడై యగుట జాముర్రాత్రి యైనతరువాత జస్వంతరావు రహస్యముగఁ జెఱసాల యొద్ద కరిగి జీవచ్ఛవమువలెఁ బండుకొని యున్న దత్తును జూచి జాలి నొంది మెల్లగ వానిని లేపెను. దత్తు లేచి తనయెదుట జస్వంతరావును జూచి యది కలయేమో యని కలవలపడి నిజమని తరువాత నెఱిఁగి యతఁ డక్కడకు వచ్చుట కాశ్చర్యపడెను. అంతట జస్వంతరావు వానిని బలుకరింప వా రిట్లు మాట్లాడిరి.

జస్వంత—శ్యామసుందరా! రాజులను రాణులను నమ్మిన వారి బ్రదుకులు తుద కెంతవఱకు వచ్చునో నీవు స్వానుభవముచే నిప్పు డెఱిఁగితివా? చలచిత్తు లగుప్రభుపిశాచముల సేవించుటకంటె ముష్టి యెత్తుకొని బ్రతుకుట మేలు. నిన్నుఁగూర్చి నాకు విచార మగు చున్నది.

దత్తు—నాకర్మమునకు రాణి యేమి చేయఁగలదు? నేను జేసినయపరాధమునకు నేను దగినశిక్ష ననుభవించు చున్నాను. ఆమె లోపము లేదు.

జస్వంత—నీపిచ్చి నీ కింకను వదల లేదు. నేను నిన్ను బ్రదికించు నుపాయ మొకటి చెప్పెదను. నామాట విని ప్రాణమును దక్కించుకొనుము. నిన్ను రేపు కొత్వా లగుగోమోజీరావు విచారణ చేయును గదా. గోమోజీ నాకు మిత్రుఁడు. నీవు రాణిపక్షము విడిచి మాప

క్షము వత్తు నని ప్రమాణము చేసి తరువాత మాకక్షలో నుండి రాణితోఁ బోరెద వేని గోమాజీరావుతోఁ జెప్పి నిన్ను రక్షింపఁ జేసెదను, అట్లు చేసెదవా ?

ఈప్రశ్నమునకు దత్తుత్తరము సత్వరముగఁ జెప్పలేకపోయెను. మహాపాతకహేతువును దుర్గతిప్రాప్తికారణము నైనరాజద్రోహమున కొడిగట్టి యాత్మరక్షణ మొనర్చు టుచితమో, తుచ్ఛప్రాణములపై నాసగోసి న్యాయ మగుదండన నొంది దేహముఁ జాలించుట యుచితమో వేగమె నిర్ణయింప నేరక తటపటాయించుచుఁ గొంత డొకసేపటికి కిట్లు చెప్పెను. ,,అయ్యా నాప్రాణము రాజభక్తివిషయమున ధారపోయుదు నని ప్రతిజ్ఞ గైకొన్నవాఁడను. రాజద్రోహముఁ జేయుటకు నాప్రాణ మొప్పకున్నది. మరణ మెన్నఁ డైనను దప్పదు గదా. కుట్రవారిలోఁ జేరి రాణిని క్షోభ పెట్టి ప్రజలను గొపి కొలఁదికాలము సుఖపడుటకంటె గౌరవముతో నీతుచ్ఛప్రాణమును విడచుట మంచిది. నన్ను బ్రదికించుటయుఁ జంపుటయు ననుకీర్త్యపకీర్తులు రాణికి దక్కవలె." అన జస్వంతరావు వానిని మ్రింగివైచునంతటియలుకతోఁ గన్ను లెఱ్ఱఁజేసి ,,దారుణపుచావు చావవలసినయోగము నీకుండఁగ నామాటలు విని బాగుపడుటకు నీకు మంచిబుద్ధి యెట్లు పుట్టును ? నీకర్మమంతే చావుము" అని చివాలున లేచి చెఱసాల విడిచి పోయెను. నాఁడట శ్యామసుందరుఁడు కాలిముందరికి వచ్చినయదృష్టదేవతను ద్రోసివైచితి నని కొంచెము పశ్చాత్తాపము నొంది మఱలఁ దాను సలిపినదియె యుత్తమకార్య మని యూరట నొంది యెపుడు తెల్లవారును ? ఎపు డీయైహికదుఃఖము పాయు నని సిద్ధముగ నుండెను. ఆరాత్రి దౌలతరావు గోమాజీరావును జూడఁ బోయి కొన్ని రాజకీయవ్యవహారముల ముచ్చటించి నడుమ దత్తువిషయమై ప్రసంగము రాఁగా వా రిట్లు మాటలాడిరి.

డాల.—జస్వంతరావుమాట మనము నమ్మఁజాలము. భిల్లులు దేశము పైఁబడి దోఁచుకోవలను గాదఁట! రాజపుత్రులు దండెత్తి రావలను గాదఁట! నీతి యుండవలెనఁట! కక్ష సాధించవలెనఁట! అది యుండిన నిది రాదు. అంత నీతిమంతుఁడయ్యె నేని కక్షలో దిగనే కూడదు. దిగిన వెనుక నన్ని పనులు చేయవలెను.

గోమా.—అతనిని మొదటినుండియు నేను నమ్మలేదు. అయితే దత్తుగతి యీలాగున వచ్చిన దేమి? అతనిని విచారణ సేయుమని రాణి నాతోఁ జెప్పినది.

డాల.—నేను బన్నినపన్నుగడ సఫల మైనది కాని నీదగ్గఱ విచారణకు వచ్చినప్పుడు మనమిదివఱకనుకొనినట్లు నీవుదత్తును గడ తేర్పవలయును జుమీ? అతఁడును రాధాకాంతుఁడును జచ్చినఁ గాని మనము నెరవేఱము. వారె కమలను నేను బాధపెట్టుచున్నాననియు నామెను నేను వివాహ మాడుదు ననియు నా పై నేరములు రాణితోఁ జెప్పి లోకములో నారెండుసంగతులను జాటి నా కప్రతిష్ఠ ఘటించినవారు. రాణిమీఁదకంటె వారిమీఁద నా కెక్కువకసి గలదు. అందు శ్యామసుందరుని పై నాకుఁ గలకోపమునకు మితము లేదు. వాని నురితీయించునట్లు సెల వీయవలెను.

గోమా.—నే నించు లేశ మైన నన్యాయముఁ జేయను. నేను బిల్లలు గలవాఁడను. ముక్కునకు సూటిగఁ బోయి న్యాయమే చేసెదను.

డాల.—మనలో మనకె యిన్ని భేదము లుండఁగ మన మెట్లు నెగ్గఁగలము?

గోమా.—అన్యాయముగఁ జంపినచోఁ నామీఁదఁ బ్రజలకుఁ గోప ముండదా?

డాల.—సరే నీయిష్టమువచ్చినట్లు చేయుము. నే నరుగుచున్నాను.

అని దౌలతరావు వినుకుతోఁ దనగృహము విడిచి పోయినతరువాత గోమోజీరావు మొదట లోపల దాఁగి యున్నయొకపురుషుని "భేతాళా యిఁక రా వచ్చును రా" యని పిలిచి తనప్రక్కను గూర్చుండఁబెట్టుకొనెను. భేతాళసింగు హిందూస్థాననివాసి యగురాజపుత్రుఁడు. ఇనుపకడ్డీలవంటిభుజములును గుండ్రనితలయుఁ బచ్చనిమొగమునకు నీలికాంతుల నొసంగుకోరమీసములును వానియాకారము భయంకరము గఁ జేసెను. అతఁడు కూర్చుండినవెనుక వా రిట్లు మాటలాడిరి.

గోమోజీ—సైన్యము లీపాటికి నింబపురము వచ్చి యుండునా?

భేతా—ఇంకను వచ్చి యుండవు. ఈనడుమ మారాణావారికి దేహమున నించుక భారముగ నున్నది. అందుచే నాలస్య మైనది.

గోమో—శివనానా తప్పక పాఱిపోవును. అతనిదగ్గఱ విశ్వాసమె కాని బలము లేదు. మీరు తుకాజీహోల్కారునకు మాత్రమే జడియవలెను.

భేతా—అతఁడు నింబపురముమీఁదికి రాకుండ మీరు జాగ్రత్తపెట్ట వలయును. నిన్ననో నేఁడో రాణావారు నింబపురము వచ్చి యుందు రని తలంచు చున్నాను.

గోమో—నాకు వేఱే పని యున్నది. నీ విఁకఁ బొమ్ము. మఱచిపోక నాసొమ్ము నా కిప్పించు సుమా!

అన భేతాళసింగు వీధియరుఁగు పై నిద్రించుభైరవసింగును వెంటఁబెట్టుకొని తనదారిని బోయెను. అనంతరము గోమోజీరావు తనలో "నాకోరిక యెన్నఁడైన నెఱవేరి యీరాజపుత్రులు నింబపురము బట్టుకొని యహల్యాబాయిని బారఁదోలి తామే దేశ మంతయు నాక్రమించుకొని నాకు మంత్రిపదము నొసఁగుదురా? నే నంతటియదృష్టవంతుఁడ నగుదునా" అని యోచించుచుండఁ దలుపు దోసికొని వామనభట్టు వచ్చి యెదుట నిలిచెను. ఆలోచనల మాని కొత్వాలు

వాని వైపుఁ జూడ వాఁడి ట్లనియె ,,అయ్యా అతఁడేమియు లంచ మిచ్చునట్టి స్థితిలో లేఁడు వానికి బంధువులు శ్రే రఁట.

గోమాజీ— ఇచ్చువారు లే కేమి? మహూపురములో నతని బావ యున్నాఁడఁట. అతఁడు వీనిని వదలించుటకు నెంతఘన మైన నాకు లంచ మిచ్చును. దత్తు ప్రాణరక్షణమునకు రాధాకాంతరావే లంచ మిచ్చును. కాని నే నాతనిదగ్గఱనుండి లంచము గ్రహింపను. అతఁడు నమ్మఁదగినవాఁడు కాఁడు.

వామన—నేను సాధ్యమైనంతప్రయత్నము జేసి మీకు రెండు వందలైన లంచము తెప్పించెదను. మీరు లంచము లేనిపని చేయు నని ప్రతిజ్ఞ గైకొన్నారు గదా?

గోమో—ఏమాత్రమైనను సరే కార్యము చెడకుండఁ దీసి కొని రా. నీ వింక పో నేను నిద్రపోవలయును.

అని వామనభట్టు నంపి తెల్లవారుదాఁక నిద్దుర లేక యిటు నటు పొరలుచు నెట్లో యారాత్రి నాలుగుజాములు గడపి యుదయమునఁ బెందలకడ మేల్కని రాణీదర్శనార్థ మరిగెను. గోమాజీని బరమవిశ్వాసము గలయుద్యోగస్థులలో నొకనిగ రాణి పరిగణించుటచే నాతనికిఁ దగునాసన మొసంగి కూర్చుండఁ బనిచి గౌరవించి పనియే మని యడిగెను. అంతట గోమాజీ లేచి "అమ్మా! రాజ్య మల్లకల్లోలముగ నుండుటచే నాకు నిద్రపట్టుట లేదు. జస్వంతరావు ప్రేరణచే రఘునాథరావు సైన్యమును వెంటఁబెట్టుకొని మన పై వచ్చుచున్నాఁడఁట.

అహ—ఏమీ వచ్చు చున్నాఁడా! నీ కెవ్వరు చెప్పిరి? నిజమని తోఁచదు.

గోమో—అయ్యయ్యో! మీరు మాయమర్మ మెఱుఁగరు. శ్రీపీష్వామాధవరావుగారు పిన్నతండ్రిని దగుబల మిచ్చి పంపినారు. మీరు తత్క్షణమె తుకాజీహోల్కారును వారి పై కంపఁ దగును.

అహ.—తుకాజీని గాదు. రాధాకాంతరావు నంపుదును. ఈవేళ నీవు దత్తునై వచ్చినయభియోగమును విచారించి న్యాయమైనతీర్పు జేయుము.

గోమో.—రాధాకాంతుఁడు ముసలివాఁడు. అతఁడేమియుఁ జేయఁజాలఁడు. తుకాజీని బంపుట యుచితము. మీఁద మీచిత్తము.

అహ.—ఎవరైన నేమి? విశ్వాసముతోఁ బని చేయవలెను గాని నీవింకఁ బొమ్ము.

అన గోమోజీ తనయేలికవద్ద నుచితప్రకారముగ సెలవు గైకొని నిష్క్రమించెను. రాణి రాధాకాంతుని బిలిపించి, తగుసైన్యముతోఁ దత్తుణమె పూనానగరమునుండి వచ్చుచున్నరఘునాథరావున కెదురుగఁ జని వాని నోడించి రమ్మని యాన తిచ్చెను. దత్తునకు మరణదండన తప్పించుటకుఁ బ్రయత్నింపఁ దలఁచుచున్న రాధాకాంతరావు పోరుగూరు పో వలసివచ్చినందులకును దత్తునకు సహాయము చేయలేక పోయినందులకును జింతించి వెళ్ళుట కిష్టము లేక తప్పక పురి వెడలెను.

పదిమూఁడవ ప్రకరణము.

రాణిదర్శనము చేసి సంగతులు ముచ్చటించి గోమోజీరావు తిన్నగాఁ దనకచ్చేరీకి వచ్చెను. కళాహీనమగు మొగముతోడను, దయాహీనమగుహృదయముతోడను, దనమొగమువలె వెలవెలఁబోవు తెల్లనివస్త్రములతోడను, టక్కుటక్కు మనుముచ్చెలచప్పుడులు వందిమాగధులై తనరాక దెలియఁజేయఁ జేత నొకకణుపులు గలపాలకఱ్ఱ విలాసార్థముగఁ బట్టుకొని కచ్చేరీకి దయచేసినకొత్వాలును జూచి బం

ఛాత్రులు దండములు పెట్టిరి. అతఁడు కచ్చేరిలో నడుమ వేయఁబడిన తనపీఠము నలంకరించినతోడనే నేరములు చేసినవారు క్రమక్రమమున వానియెదుటికిఁ దీసికొని పోఁబడిరి. తనకు సహాయము నొనర్పఁ దగిన రాధాకాంతుఁడు తత్క్షణమె యూరికిఁ జనుటయు శత్రుగణముతోఁ జేరి తన పైఁ గక్షవహించినగోమాజీ తన్ను విచారణ సేయుటయు, స్వయముగ రాణికిఁ దన పైఁ గోప ముదయించుటయు నరసి దత్తు తనకు మరణము తప్పదని ప్రాణరక్షణార్థము ప్రయత్నములఁగూడ మానెను. శ్యామసుందరుని, వానిగుణములును, నెఱిఁగినవా రగుటచే నతనివిచారణ జూడ వలయు నని నగరవాసులలోఁ బెక్కండ్రు కచ్చేరికి వచ్చి యెడ తెఱపి నీయక గణగణధ్వని జేయుచు నెక్కడఁ జూచినఁ దామేయై యుండిరి. రాధాకాంతునిభార్య యగురోహిణీబాయి రాణిదర్శనము చేసి మెల్లగాఁ బ్రసంగవశమున దత్తుమాట నెత్తి యతనిప్రాణరక్షణ జేయుట యుచిత మని రాణితో మనవి యొనర్చిన దయ్యు నామె కసరికొట్టి యిట్టియనావశ్యకవిషయములో జోక్యము గలుగఁ జేసికొన వలదని గట్టిగ మందలించినందున రోహిణియే కాక యితరులు గూడ నట్టిపరాభవమె తమకు జరగు నని భయపడి రాణితో దత్తువిషయమై ప్రసంగించుట మానికొనిరి. తనమాట వినలే దని జస్వంతరావు దత్తుపై నలుకఁ బూని వాని పై సాక్ష్యము గుదుర్చుచుండ దౌలతరావు సహజముగ నాతనినాశనమును గోరుచుండ లంచము దనకు నీయలే దని గోమాజీరా వలుక వహించి తనతొంటికోపము నిప్పుడు దీర్చుకొనఁ జూచు చుండెను. దత్తు తనకు లంచము నొసంగినచో గోమాజీరావు ప్రతికక్షులోనివాఁ డని కోపము వదలి వానిని విడిచియె యుండును. గోమాజీకి ధనము, నధికారము ప్రధానము గాని తనకక్ష, నీతి, ధర్మము మొదలగుపట్టింపులు లేవు. అప్పటి కింకను శ్యామసుందరునిబావమఱఁది యగుమురళీధరదాసును వీనిసోదరి యగునానందయు రా రైరి. ఇట్టిస్థితిలో స్వపక్షపరపక్షసహాయశూన్యుఁడును,

విచారవివర్ణుఁడును, నిరంతరనిర్మలచిత్తుఁడు నగుశ్యామసుందరదత్తు కొత్వాలుగారియెదుట నిలువఁబెట్టఁబడఁ జూడవచ్చినజను లెల్ల వాని సౌకుమార్యమును దలఁచియు, గుణములఁ దలఁచియు దుఃఖితులై తేఁటి యాతనిఁ జూడఁజాల రైరి. దత్తుతో నుండినముప్పురుసేవకులు సాక్ష్యమునిమిత్తము కొత్వాలువలన రప్పింపఁబడి యెదుట నిలిచిరి. ఋషికుటీరములో నుండి దొంగ పలాయన మొందుటచే నాతని సాక్ష్య మావశ్యక మని వాని కై క్రిందటిరాత్రియె కొత్వాలు పల్లకి నంపినందున నాతఁడును బయలుదేఱెను. కాని యప్పటికిఁ గచ్చేరీకి రా లేదు. అట్టహాసము విస్తారముగ జరగెను. కాని విచారణ ముహూర్తకాలములో మూఁడుముక్కలతో ముగిసెను. అపుడు విచారణ మారంభము కాఁ గాఁ గొత్వాలు దత్తును గనుఁగొని « నేరమును జేసితివా » యని యడిగెను. «నేను బుద్ధిపూర్వకముగ నేరమును జేయ లేదు" అని ప్రత్యుత్తరమును జెప్పి యదురుబెదురు లేక యొఱఁదీసిన కత్తివలె నిలువఁబడెను. తరువాత సాక్ష్యవిచారణ మారంభించి కొత్వాలు ముప్పురుసేవకులలో నొకని నీవిషయము గూర్చి యడుగ వాఁ డిట్లనియె. « నే నెఱిఁగినవఱకు నిజము మనవి చేసెదను. ఋషికుటీరములో మే మందఱ ముండఁగ, దత్తుగారు గండాభిల్లుని దన వెంటఁ దీసికొని యెక్కడికో పోయిరి. అర్థరాత్రి ఖయిదీని దా నొంటరిగ వెంటఁ బెట్టుకొని పోవల దనియు నది ప్రమాదకారణ మనియు, మేము వల దని వాదించినను మామాటలు వినక యతఁ డల్లు దొంగతో నెటకో యరిగెను. మేమును వెనువెంట రహస్యముగ నరిగి వారిసంభాషణ గొంత వింటిమి. మాకు వారిమాటలు స్పష్టముగ వినఁబడ లేదు. « కాని నాలుగువందలరూపాయలు కావలెను. లేనియెడల నేను నిన్ను విడువను" అనుమాటలు మాచెవులఁ బడినవి. తరువాతఁ గొంతసేపటికి దొంగ పాఱిపోయినాఁ డని యాతఁడే మాతోఁ జెప్పెను. ఇంతకు మించ మే మేమియు నెఱుఁగము. శ్యామసుందరుఁ డానుపుపుల నాల

కించి వింతకథలు సృష్టించినబంట్రోతు యొక్క ద్రోహసాహసముల కచ్చెరువడి «ఇది కేవల మబద్ధము. దౌలతరావు మొదలగువారికుట్ర» అను దత్తుపలుకుల కాగ్రహించి « ఛీ నోరు మూయుము. ని న్నెవ రడిగినారు ? ఇతరులజోక్యము నీ కెందు» కని గోమాజీరావు వానిని మందలించి రెండవ సాక్షిని విచారణ సేయు, వాఁడును మొద టివాఁ డప్పగించిన పాఠమునే యప్పగించి దత్తునకు మఱియు నక్కజ మును గల్గించెను. మూఁడవ వాఁడు కొంచెము మేదకుఁడు గావున సాక్ష్య మిచ్చునపుడు తడబడి యొకమాట కొకమాట జెప్పి తన సాక్ష్య మిరు వురకుఁగూడ నిరర్థకము సేయుటయే కాక నడుమ నొకసారి «యిట్లు ని న్నెవరు చెప్పుమన్నా» రని దత్తు బెదరించి యడుగ «దౌలతరావు చెప్పుమన్నాడండి» అని «లే దండి నేనే చెప్పినానండి» యని వడఁక నారంభించెను. కచ్చేరీలో వేడుక చూడవచ్చి కూర్చున్న దౌలతరావు మొగము చిన్నఁబోయెను. చూడవచ్చినవారంతయు మిక్కిలి యన్యాయ మన్యాయ మని యఱచి చప్పటలు గొట్టిరి. గోమాజీరావు మిగులఁ గోపముతో ఛీ మూర్ఖుఁడా నీ దొంగసాక్ష్యము నేను నమ్మను. నీతోడివా రిద్దఱు నిజము బలుక నీవు దత్తువద్ద లంచము బుచ్చుకొని యబద్ధ మాడెదవా. చూడు ని న్నేమిచేసెదనో చూడు మని యావెం గిలిబంట్రోతునకుఁ జాలునంతపిఱికిమందుఁ బెట్టెను. దానితో వాఁడు తిరుగ తెలివి దెచ్చుకొని చెప్పవలసినట్లు చెప్పెను. ఇంతలోఁ బల్లకీలోఁ గూరుచుండి ఋషి యరుగుదెంచుటయు సభ్యులును గొత్వాలును గూడ నాతని సన్మానము సేయుటకు లేచి నిలిచి నమస్కారముఁ జేసిరి. ఋషి నారాయణ, నారాయణ యనుచు నందఱఁ గూర్చుండ నియమించి యున్నతాసనమునఁ గొత్వాలునకు సరాసరిగఁ దానును సుఖాసీనుఁడయ్యెను. అనంతరము వినయవిధేయతాపూర్వకముగ ఋషిని గన్గొని కొత్వాలు మీ కీవిషయమునఁ దెలిసినంతఁ జెప్ప వలయు నని నాప్రార్థన యన ఋషి యిట్లనియె. నన్ను మీరు ప్రశ్నవైవ వలదు.

భగవంతునిమోముఁ జూచి నిష్పక్షపాతముగ నేను జెప్పెదను. శ్యామ సుందరదత్తు నాకటీరమున కప్పుడప్పుడు వచ్చుట కలదు. నాతో రహస్యమునఁ గొన్నికొన్నియోచనలు సేయఁ బ్రయత్నించెను. దొంగ పాటిపోవుటలో దత్తు పొరబాటుపడెనో బుద్ధిపూర్వకముగఁ జేసెనో చెప్పఁ జాలను. రాజభక్తి యతనికి విస్తారముగ నున్న దని నమ్మఁ జాలను. పొరబాటుచేతనో బుద్ధిపూర్వకముగనో రాజద్రోహము జరిగినది గనుక శిక్షకుఁ దగినవాఁడే యని నాకుఁ దోఁచు చున్నది. ఇతఁ డసత్పురుషుఁ డని నాయభిప్రాయము. అని ఋషి పలుక 'ఛీ! ఈ ఋషికూడ నబద్ధ మాడు చున్నాఁడు. ఏమిది యని దత్తు బిగ్గఱగ నఱచెను. అయ్యయ్యో! దైవస్వరూపుఁ డగుఋషి యబద్ధ మాడు చున్నాఁ డని యనుటకు నీనాల్క యెట్లాడెను? మూర్ఖుఁడా నోరు మూసికొను" మని గోమాజీరావు దత్తును గదిమి యాయభియోగము నిట్లు సమాప్తము చేసెను. ఓయీ శ్యామసుందరదత్తూ! నీయందమును నీవయసును జూడ నాకు మనసు గరఁగు చున్నది. కాని నీచేష్టలు, నీస్థితికిని వయస్సునకును దగినవి కావు. చిన్నతనమునందే. యింతటి కుట్రలు చేసినవాఁడవు నీవు పెద్దవాఁడ వగుదు వేని లోకములు ముంచివైచెదవు. అంతటిధర్మస్వరూపురాల్గిని మోసముచేయుటకు నీమన సెట్లు లొప్పినది? ఋషిమాటలఁబట్టిచూచిన సేవకులసాక్ష్యముఁ బట్టి చూచిన నీ వపరాధి వని నాకుఁ దోఁచు చున్నది. నీకిప్పుడు శిక్ష విధింప వలయును.' అనునప్పటికి దత్తు వానిమాటల కడ్డమువచ్చి "అయ్యా! మీరు నాకు విధించెడుశిక్ష మరణముకంటె నెక్కువగ నుండదు. నే నందుకు సిద్ధముగ నుంటిని గనుక నే నెఱిఁగిననిజ మందఱిముందుఁ జెప్పు చున్నాను. దొంగయు మనుష్యునివంటివాఁడే. నీవును, జస్వంతరావుతోడను దౌలతరావుతోడను జేరి పెక్కు కుట్రలు సేయుచు నేమియు నెఱుఁగనివానివలె వేదాంతములు పలుకు చున్నావు. నీకుట్రలు నే నెఱుఁగుదును. నన్ను గోసినను రాజద్రో

హము నాదగ్గఱ లేదు. నేను ఘన మైనచావు జచ్చుచున్నాను. నీవు నీచ మైనబ్రతుకు బ్రతుకు చున్నావు. ఎప్పటి కయినను నీసంగతి వెలుతురులోనికి రాక మానదు. డంబము చిరకాలము డాఁగ” దని దత్తు జనులు విస్మయమును జాలియు నొందునట్లును గోమాజీరావు నిశ్చేష్టుఁడగునట్లును నిష్ఠురముగఁ బలుకుటయు సభయెల్ల నిశ్శబ్ద మయ్యెను. ఋషివచనంబుల వమ్మి కొందఱు శ్యామసుందరుఁడు దోషి యని వాదింప వానిమాటలు విని కొందఱు దత్తు నిర్దోషి యనియు మరణమున కనర్హుఁ డనియు నెంచి కొత్వాలు తీర్పు నియ్యకముందే దత్తాతని క్రూరవచనములచే నొప్పించుటచే నతఁ డేమి విపరీతపు తీర్పు నిచ్చునో యని యోచింపఁ దొడఁగిరి. అంతలో నొకసేవకుఁడు త్వరితముగ వచ్చి కచ్చేరిలో నున్నజనుల నొత్తిగించుకొని కొత్వాలు సమీపమునకుఁ బోయి నిలిచి వానిచేతి కొకలేఖ నిచ్చెను. ఆజాబును మెల్లగాఁ జదువుకొని గోమాజీరావు చిఱునగవుతో సభ్యులను జూచి “చూచితిరా వింత శ్యామసుందరదత్తుపైఁ గలప్రేమచే రాధాకాంతరావు నాకు వ్రాసినలేఖ యెట్లున్నదో చూడుఁ” డని “నీవును నేనును స్నేహితుల మగుట నేఁడు సార్థకము కావలయును. కావలసినవాఁడవు. గొప్పయుద్యోగమున నున్నందులకు నా కీమేలు జేయుము. శ్యామసుందరుని నేను వృద్ధిలోనికిఁ దెచ్చు చున్నాను. వాఁడు నాకుఁ బుత్రప్రాయుఁడు. వానిమీఁద వచ్చినయీనేరమును నీవు తప్పించి శిక్ష లేకుండ వాఁడు తప్పించుకొనునట్లు చేసి ప్రాణములు కాపాడుము. నీమేలు మఱువను. నన్ను రాణిగారు దూరదేశము పంపినారు గనుక ప్రయాణములో నుండుటచే నేను నీతో స్వయముగ మాటలాడఁ జాల నైతిని. నీకుఁ గావలసినచోఁ గొంత లంచము కూడ నేను జాగ్రత్త పెట్టఁగలను. ఎట్లైనఁ గుఱ్ఱవానిని విడువుము. రాధాకాంతరావు” అనునొకచీటి చదివి వినిపింప సభ్యులు రాధాకాంతుని తెలివితక్కువకు న్యాయవిరుద్ధబుద్ధిని వేనోళ్ళ నిందిం

చిరి. ఇట్టినీతిబాహ్య మగుననాలోచనపూర్వకార్యము రాధాకాంతునివంటిలోకజ్ఞుఁడు చేయుట యనుచిత మనియు నందున శత్రువుని పేర నట్టిరహస్యము లగుజాబులు వ్రాయుట బుద్ధిహీనత యనియు, రాధాకాంతునికీర్తికి భంగముగలిగిన దనియు, ఎన్తు విచారింపఁదొడఁగెను. లేఖను జదివి గోమాజీరావు బిట్టులుకతోఁ బండ్లు గీఁటుచు గ్రుడ్లుఁజేసి నాకు లంచము నిచ్చుటకు రాధాకాంతరావు ప్రయత్నము చేయుట చూచినారా! బుద్ధిపోయినను నేను లంచము దీసికొందునా? నన్నింతయవమానము నతఁడు చేసినందుకు నేను రాణితోఁ జెప్పి దీనికిఁ దగినంతచర్య జరపక మానను. అనుచిత మయినయీలేఖను వ్రాసి రాధాకాంతుఁడు తననీచబుద్ధిని గనఁబఱచుకొన్నాఁడు కాని నేను రాణివిషయమై యన్యాయము చేయుదునా? ముక్కును సూటిగఁ బోయెదను. నాసంగతి యెవ్వరెఱుంగరు. అని పలికి తత్క్షణమే తీర్పు జెప్ప నుద్యుక్తుఁ డయ్యెను. చూడవచ్చినవా రందఱు చెవులు దోరబెట్టుకొని తీర్పు విన సిద్ధముగ నుండ శ్యామసుందరుఁడు నిశ్చలహృదయముతోఁ దనగతిని జెవులార వినుటకు వేగిరపడుచుండెను. అప్పుడు కొత్వాలిట్లు తీర్పు వినిపించెను. "ఓయీ! శ్యామసుందరా! నీవు చేసినరాజద్రోహమునకు నీకు నేను మరణదండన విధించినాఁడను. రేపుసాయంకాలము నీ కురిశిక్ష యగు" నని బంట్రౌతులను జూచి వీనిని జెఱసాలకుఁ గొనిపొం డని యానతిచ్చి వెంటనే సభాస్థానమును విడిచి యాతఁడు రాణిచేఁ దనతీర్పు నామోదింపఁబడఁ జేసికొనుట ంతిపురికిఁ జనెను. తీర్పు విని జనులు రామరామ! హరి హరీ! ఎంతకష్ట మెంతకష్టము! అయ్యో! యనుచు విలపించి యొక్కరొక్కరుగ గోమాజీని నిందించుచు నిండ్లకుఁ జనిరి. అనవసర మగు మనోవ్యథను దొలగించి కమలను సందర్శించుసుఖమును త్వరితముగఁ జేకురఁజేసినందులకుఁ గొత్వాలునకు మ్రొక్కుచు శ్యామసుందరుఁడు మొక్కవోనిమనోధైర్యముతోడను గలవలపాటు లేనిచూపులతో

డను రాజభటులచేఁ జెఱసాలకుఁ గొనిపోఁబడు చుండెను. అంతలో మహాపురినుండి దత్తుయొక్కసోదరి యగునానందబాయియు నామె మగఁడు మురళీధరదాసును వచ్చి వానిదురవస్థ విని విలపించు చుండ, నందు నానంద కడసారి తనముద్దులతమ్ముని జూడఁ గోరుటచే మురళీధరుఁడు త్రోవలో దత్తున కెదురుపడి యాతని జూచి మనస్సు చెడి వగచి సోదరి కొకసారి వానిఁ జూపుమని బంట్రౌతును వేఁడుకొనెను. తనసోదరి నట్టిసమయమునఁ జూచుట కిష్టము లేక దత్తు వలదని రాజభటులతో వాదించినను దయాళు రగు వారు వానిమాట ద్రోసి తిన్నగా వాని నానందకడకుఁ గొనిపోయిరి. లావణ్యవర్షము గురియు తమ్ముని మొగము విన్నబోవుటయు దీర్ఘబాహులు వెనుకకు విఱుగఁ గట్టఁబడుటయుఁ జక్కనితలవెండ్రుకలు చీకాకుపడుటయు విచ్చుకత్తులతో రాజభటులు వాని వెంబడించుటయుఁ గనుంగొని యానంద డెందంబు పగుల దుఃఖము పట్టలేక యోతమ్ముఁడా యని కేకవైచి మూర్ఛిల్లెను. తనతో సమానదుఃఖితుఁడైనమురళీధరునిచేఁ జేయఁబడినశైత్యోపచారములచే నామె తెలివి నొంది హాతమ్ముఁడా! యెంతకష్టమురా నాయనా! నే నెట్లు బ్రతుకుదునురా తండ్రీ! నీకుఁ బెండ్లివారు వచ్చినారు వారితో నేమని చెప్పుదురా నాయనా! నావరాలచెట్టా! నిన్నుఁ జూచుకొని నాముద్దులు ముచ్చటలు చెల్లునని మురియు చున్నానురా తండ్రీ! ఈపాపిష్టియుద్యోగము నీచావునకు వచ్చిన దఁటరా! ఇంతముంది యుండ దేవునికంటికి నీ వే కనఁబడితి వఁటరా! అని పరిపరివిధముల గుండెలు బాదుకొని తల గోడకు వైచి కొట్టుకొని యెక్కడ నైనముష్టి యెత్తుకొని బ్రతుకకుండ నీ కీకర్మ మెందుకు వచ్చెనోయి మీబావను వేళాకోళము జేసెడువా రెవ్వరు బాబు! నాతో మాటలాడ వేమిరా! నామీఁదఁ గోపమా'' యని గడ్డము పట్టుకొని బ్రతిమాలుచు ముద్దుపెట్టుకొనుచు నేడ్వసాగెను. "అక్కయ్యా! నాఋణము తీరిపోయినది. దుఃఖించినఁ గార్యము లేదు.

నేను నీవాఁడను గాను. బావా! ఆమె నూరడింపు. నాకు సెలవిమ్ము. పోయెద" నని పలికి దుఃఖ మాఁగక తానుగూడ సోదరియొడిలోఁ బండుకొని దత్తు పెద్దపెట్టున నొకమాఱు రోదనము సల్పెను. ఆదుఃఖము జూడ లేక బంట్రౌతులు గూడ నేడ్చిరి. తుదకు రాజభటులు దత్తును దీసికొని పోవుటకుఁ బ్రయత్నము సేయ, నానంద దుఃఖావేశముచే నొడ లెఱుఁగక 'ఓరీ దుర్మార్గులారా! నాతమ్మునిఁ దీసికొనిపోవుటకు మీ రెవ్వరురా? మిమ్మును జంపివైచెదను. నాయెదుటనుండి పొండి' యని విఱిచి కట్టఁబడినదత్తుయొక్క చేతులను విప్పసాగెను. మురళీధరదాసును రాజభటులును వారించి యామె నొకమూలగదిలోనికి సాయముబట్టి యీడ్చుకొని తీసికొనిపోయి యందుఁ బడవైచిరి. తరువాత నానంద మూర్ఛిల్లినందున నదియె దాఁటిపోవుటకుఁ దగుసమయ మని దత్తు బావా నామీఁద దయ యుంచి నేనిదివఱకుఁ జేసినతప్పులు క్షమియింపుము. నాయాస్తి నామేనల్లునికి వ్రాసి నన్ను జ్ఞాపక ముంచుకొనుము. మాయక్కను దయతోఁ జూచు చుండుము. అని బంట్రౌతులతో గుమ్మము దాఁటి వెడలెను. మురళీధరుఁడు వెనువెంటజని, నాయనా నిన్ను క్షమియించుటకు నీస్వల్పజీవితకాలమున నీదగ్గఱఁ గలిగినతప్పు లేవి? నాకుడిభుజము పడిపోవు చున్నది. మేరుపర్వతమువలె నీ వున్నావు గదా యని నిన్ను నేను నమ్మికొన్నాను. నీవు నన్నేకాకిని జేసి నీతోవను బోవు చున్నావు గదా? నాయనా నీయందను నేలపాలు గావలసినదినము వచ్చినది. అని విలపించెను. అంతలో భటులు వేగిరపడి గోమాజీరావునకు దత్తక్కడకువచ్చుటఁ దెలిసినఁ దమకు మాటవచ్చు నని యాదత్తును జెఱసాలకుఁ గొనిపోయిరి. ఆదినమున నే భోజనములు లేక యానందామురళీధరులు మహాపురి కరిగిరి. రాణి దత్తునకు గోమాజీ విధించినశిక్ష నంగీకరించెను.

పదునాల్గవప్రకరణము.

—:○0○:—

ఓసీ! సీతా నీవు చెప్పెడుకథలు మిగులఁ జమత్కృతితో నిండి యుండును. ఇంతచిన్నతనములో నింతింతచిత్రముల నెన్నఁడు నేర్చుకొంటివి? ఒకపర్యాయము కడుపు చెక్కలగునట్లు నవ్వింపఁ గలవు. మఱియొకపర్యాయము ఘోరున నేడిపింపఁ గలవు. హాస్యశృంగారకరుణారసములు నీసొమ్ముతే యని తోఁచుచున్నది. నీవు వివాహము జేసికొని నీయత్తవారింటి కరుగుదువేని నే నెట్లుండఁగలను? అని ముక్తాబాయి తనకెదురుగఁ గూర్చుండి యున్నసీతాబాయిని గూర్చి పలికెను. రాధాకాంతరా వప్పగించినది మొదలు దాసియగుసీతాబాయి రాణియెడలఁ దత్కుమారికయెడల నత్యంతవిధేయతతో నడచుకొనుచు సమయోచితముగ నారిచిత్తరంజనకరము లగువినోదకథలను జెప్పి వారిచే శ్లాఘింపఁబడుచు వచ్చెను. మొదట నామె ముక్తాబాయినిమిత్త మేర్పఱచఁబడినను దనవాక్చమత్కారముచేతను, వాక్చమత్కారమును మించుముఖసౌందర్యముచేతను, ముఖసౌందర్యము నతిశయించువినయాదిసద్గుణసంపదచేతను రాణిహృదయమును గూడ నాకర్షించినందున రాణి గూడ నామె చెప్పుకథలను వినుచుఁ దనవిచారములఁ బాపుకొనుచుండెను. సీత దాసి యనియు ముక్త యజమానురాలనియుఁ బేరే కాని వారిరువురు నన్యోన్యానురాగము గలవారై నెచ్చెలులై యొకరినివిడిచియొకరు నిమేషమైనఁ దాళఁజాలక ప్రొద్దులు పుచ్చుచుండిరి. సీతకుఁ బెట్టకుండ ముక్త యేపదార్థమును భక్షింపదు. రాత్రులు దనతల్లి చూడకుండ ముక్త సీతను దనమంచముపైఁ బండుకొనఁబెట్టుకొనుటయు యౌవనాతిశయమువల్ల నుదయించుకోర్కుల నామెకుఁ దెల్పుటయుఁ గూడ కలదు. దాసి నంతదయతోడను సమానగౌరవముతోడను నాదరించిన స్వపరగౌరవతారతమ్య మెఱుఁగిన తల్లి యేమనునో యనుభయమున ముక్త తల్లియెదు

నితరులయెదుట సీతను దాసిగాఁ జూచియాంతర్యమునఁ జెలివలెఁ జూడసాగెను. అహల్యాబాయియు సీతను సామాన్యముగ దాసియెడఁ జూపుగౌరవముకంటె నెక్కువ గౌరవమును జూపుచుఁ బ్రేమము నూల్కొల్పుచు నామెకుఁ గానుకలీయక బహువిధముల నరయుచుఁ జిన్నచిన్నయంశములలో నామెయాచనము గూడఁ గైకొనుచు నామెబుద్ధి మెచ్చుకొనుచుండెను. ముక్తాబాయి పై నుదహరింపఁబడినపలుకులఁ బలుకుటయు సీత నవ్వుచు నీని కంతకు మీదయయే కారణము. నేను మిమ్ము విడుతునని భయపడకుఁడు. బ్రహ్మచర్యముతోనే కాలము గడతేర్పవలెనని యూహించుచుంటిని గాని వివాహప్రయత్న మింతట తలఁపు లేదు. మీరు వివాహానంతరము నన్ను విడుతురేమో యని భయపడుచున్నాను సుఁడీ యని పనికెను.ఆపలుకులువిన ముక్తకు శరీర మంతట గగుర్పాటుదయించెను. తలవంచికొని సీతను జూచి „ నీకు బొత్తుగా భయము లేదు. అప్పుడప్పుడిట్టిమాటలు నాకు జ్ఞాపకము చేసి నాకుఁ గలవలపాటు గలుగఁ జేయుచుందువు.నీ వావిషయమై యెత్తఁబోకు” అని మందలించి జస్వంతరావును నేను గలిసికొనుభాగ్యమే నాకుఁ గల్గునేని మాయమ్మకు వానికి నిట్టికలఁతలు గలుగవు. దైవమా మాకు సంయోగము గలుగఁ జేయవు కదా? అని చింతించుచు సీతతో నీక్రిందిసంభాషణము జరపెను.

సీత—అమ్మా గంగాధరజస్వంతరావుగారు మీకుఁ దప్పక లభింపఁ గలరు. చింత వలదు.

ముక్త—కోరికలతో నాకుఁ బని లేదు. అది వ్యర్థమనోరథమని నే నెఱుఁగుదును. విరోధముచే మాయమ్మ నన్ను మఱియొకరిని వరియింపుమని నా కాజ్ఞాపించును. ఇష్టము గలవానిని విడిచి వేఱొకనిం జేసికొనుటకంటె మరణము మేలు.

సీత—నిజమే. అందుచేత నే కమలాబాయి, పాపము వాలతరావును వరించుటకంటె మరణ ముచిత మని యట్లు చేసినది. మీయ

మ్మగారిపాలనములో నిది యొక్కటియే ఘోర మైనకార్యము జరిగినది.

ముక్త — అవును. ఆమె కడునంకిక త్తె యఁట ! నిష్కారణ ముగఁ జచ్చినది. సరే చచ్చినవారిజోలి మన కెందుకు ? నాకాసంగతు లు చెప్పకుము, రాత్రి పీడకలలు వచ్చును. నీవే దైన నొకవినోద కథ జెప్పుము. నీవు కథలను జెప్పి నా కారోగ్యము గలుగఁ జేసినందుకు ముందుముందు నీకు నే నొకయుపకారము జేసెదను. ఇది నావాగ్దాన ముగ నీవు గ్రహింపుము. నీయందు నా కట్టిదయ గలదు.

సీత —(సంతోషముతో) అమ్మా యిది నాభాగ్యవశము. స మయ మైనప్పుడు తప్పక యిద్యవలయును సుఁడీ. ఈవేళ మీకు వింత యైనకథ జెప్పెదను. అమ్మగారు కూడ వచ్చి యాలకింపవలసినట్టి కథ. వారు వత్తు రే మో మీరు కనుఁగొందురా ?

ముక్త — అమ్మగారు కథల నాలకించుటకు మనస్థిమితము గలవారు గ లేరు. రఘునాథరావు దేశము పై వచ్చుచున్నాఁ డని తెలిసి వానిమీఁదికి రాధాకాంతుని బంపినది. ఇంకను రాధాకాం తునివద్దనుండి యుత్తరము రా లేదు. అతఁడుకూడ శత్రులఁగలిసినాఁ డని యీవేళఁ గుమారు బయలు దేఱినది .రాజపుత్రులు నింబపురము మీఁదికి వచ్చుచున్నా రనియు సైన్యముల నంపు మనియు శివనానా జాబులు వ్రాసినాఁడు. లేఖను జూడఁగనే మాయమ్మగారికి గుండెలో జాయి పడినది. అది గాక క్రొత్తహాల్కారొడఁడు మాజ్ఞాతి బ యలుదేఱినాఁ డఁట. వానికి నేఁడో రేపో పట్టాభిషేక మగు నఁట. ఇవి యన్నియు నీవేళయుదయమునఁ దెలిసినవి. ఆమె కేమియుఁ దోఁ చుట లేదు. ఇంతియే కాక గండాభి ల్లను దొంగను విడిచినందుకు నొకని కీదినమున నురిశిక్ష విధించినది. ఆమె యాపని జేయించు చు న్నది. అందుచేఁ గథ వినదు.

సీత — అమ్మా యాయదృష్టహీనుఁ డెవఁడు ? వాఁడు శిక్షిం పఁబడవలసిన దే.

ముక్త—నీ వెఱుఁగవా? రాధాకాంతునింట నుండెడువాఁడు శ్యామసుందరదత్తు.

ఆమెవచనములు చెవులఁ బడినతోడనే సీత భీతకురంగమువలె బెదరుచూపులు గలిగి నాలుక కొంకుఁగుపోయినదానివలె తడబాటు మాటలతో 'హరిహరీ! ఆపిల్లవాఁడే' అని కూర్చుండలేక స్తంభమునకుఁ జేరబడెను. ఆమెయవస్థ గని ముక్త భయపడి, "ఏమిది? నీవు దత్తు నే మెఱుఁగుదువు? నీ కింతవిచార మేల" అనెను.

సీత—అమ్మా, పాప మాదత్తును, నేనును, జిన్నతనమునందు మిగుల స్నేహితులము. దైవవశమున నిట విడిపోయినతరువాత నేను మీయింట దాసి నైతిని. అతఁ డుద్యోగి యయ్యెను. చిన్నప్పటిస్నేహముచే మిగుల జాలి గలదు.

ముక్త—మన మేమి చేయఁగలము? రాజద్రోహము చేసిన దురాత్ముఁడు శిక్షాపాత్రుఁ డని నీ విప్పుడేకదా పలికినావు. నీమాట నీవు నిలుపుకొనుము.

సీత—దాసి నగునేను నామాట నిలుపుకొనఁ జాలను. రాజపుత్రిక లగుమీరు మీమాట నిలుపుకొనుఁడు. నాకుఁ గావలసినసహాయముఁ జేసెద నని మీ రిప్పుడే వాగ్దానముఁ జేసినారు కదా? ఇప్పు డామాట నిలుపుకొని మీయమ్మగారితోఁ జెప్పి నానిమిత్త మీదత్తు ప్రాణములు రక్షింపుదురా? ఆమేలు నాకుఁ జేయుఁడు.

ముక్త—ఇది యసాధ్యము. రాజకార్యములలో మాయమ్మ నామాట వినదు. నే నీపని జేయఁ జాలను.

అని ముక్త సందేహవిముక్తయై పలుక సీత కనుదమ్ముల మంచుబిందువులచందమున బాష్పకణములు దిగజార దుఃఖావేశముచే ధైర్యము జార భోరున రోదనము సేయఁ దొడంగెను. అందుచే ముక్త జాలిగొని యెట్లయినఁ దనయావచ్ఛక్తి వినియోగపఱచి తల్లి మనస్సు ద్రిప్పుదునని బయలుదేఱి విచారగ్రస్తయై యున్నకాంతా

మతల్లి యగుతల్లిం గనుంగొని యొకచోట మెల్లగఁ గూర్చుండి కొంత సేపటి కామెతో, 'అమ్మా రాజపుత్రులు నింబపురము నాక్రమించి నారా' యని పలికెను.

అహ—ఆక్రమింప లేదు. రేపో యెల్లుండియో యాపని జరగును.

ముక్త—అమ్మా యీదినము నా దొకమనవి యున్నది. నీవు శ్యామసుందరదత్తును—

అహ—తెలిసినది. చాలుఁజాలు నిమనవిని గట్టిపెట్టుము. ఆవిషయమై చెప్పకు.

ముక్త—అమ్మా! అట్లనవద్దు. వానిని బ్రతికింపు మని సీత నన్ను వేఁడుకొన్నది. నామనవి చెల్లించుము.

అహ—నీకు భయభక్తులు లేవు. రాజకార్యవిషయములలో నీకు జోక్య మెందుకు? ముక్కుపచ్చ లారనిపసిదానవు. నీవు నాకు రాజకార్యములలో నాలోచన చెప్ప వచ్చితివా? ద్రోహులను నే నురితీయింపక నీసిఫారసు విని రక్షించినచో రాజ్యమునకు వైపరీత్యము తప్పక వచ్చును. నీ వెన్నఁడు నిఁకమీఁద నిటువంటిస్వతంత్రములు గైకొని నాకు నేవిషయమున నుపదేశముఁ జేయకుము.

ముక్త—అమ్మా నే నుపదేశము చేయ లేదు. నేను ప్రార్థించుచున్నాను.

అహ—ఆదాసి వేఁడుకొనుటయు నీవు వేఁడుకొనుటయునా? ఏమీ కొంచెముదయతో నాదరించు చున్నా మని దానికి నోడలు దెలియుట లేదా? దాసి యగుతనయంతరమును రాణి నగునాయంతరము నెఱుంగక సీత సిఫారసులు చేయ సాహసించినదా? జాగ్రత్త యని చెప్పు ఆలస్య మైనకొలఁది నెందఱో సిఫారసులు చేయు చుందురు. కనుక నీవుపూఁటనే వాని నురి దీయించెదను. నీస్తోత్రము నీవు పోయి చదువుకొనుము. నే నిట్లన్నా నని విచార మొందకుము.

అన ముక్తాబాయి యుదుకుబోతుతినమును దుఃఖమును దెలప మనసందడింపఁ జిన్నప్రాయి తల్లివద్దనుండి పోయి గంపంతియాసతోఁ డనకై యెదురు చూచుచుండెతో నిరాశ గొలుపునీపలుకులఁ దెలుప నామె విన్నబోయి విచారభారముచే నన్నము నీళ్లు ముట్టక రోజు చుండెను.

—:०:—

శ్రీ మాన గ్రంథాలయము ల ప్రో

పదునేనవప్రకరణము.

—:०:—

ఉదయగిరిశిఖరంబున రతనంపుబంతిచాయలఁ బ్రభాకరబింబంబు నేత్రానందకరమై పొడసూపి యజ్ఞానము బాపుసద్గురూపదేశవాక్యములవలె నంధకారమును బాపుతనకిరణసహస్రములచే జగమున కమితోపకారము నొనర్చెను. వ్యాఘ్రసింహాదిక్రూరమృగములు చీకటిగుహాలలో డాఁగి తమవేఁట కనుకూలముగఁ బగ లేటి కరుదెంచె నని విచారింపఁ జొచ్చెను. ఆసమయమున మహేశ్వరపురసమీపారణ్యమున నొకయున్నతపర్వతశిఖరముపై వేనవేలుజనులు చేరి మహాకోలాహలధ్వనులఁ జేయుచుండిరి. ఏనుఁగుదంతములు నడవిపందికొమ్ములు నెమలిపింఛములు పలువిధము లగుపూసలపేరులు మొదలగునసనాగరకతసూచించునలంకారములఁ గైకొని భిల్లులు, నాగరకత సూచించు వేషములతోఁ గొండజుపురవాసులును, మధ్యస్థితిలోనుండినకొండలు కాఁపులును నచ్చి తత్పర్వతమున నాతురతతో నొకమహాకార్యమున కెదురు చూచుచుండిరి. పర్వతముపైఁ జల్లదనమును నెడజల్లు విశాలమగుపందిళ్లు వేయఁబడి యుండెను. పందిళ్లకు నలుదెసలను మంగళకరముగఁ గట్టఁబడినపచ్చనిమామిడాకుల తోరణములును నడుమ తోరణములతో దండలుగఁ గట్టఁబడినవనపుష్పములును స్తంభములకు జతగ నాటఁబడినకదళీకాండపుగుబురులును దత్ప్రదేశమునకు శృంగార

లక్ష్మినని రాజ్యలక్ష్మినని నాహ్వానము సేయు చుండెను. ఈకోలాహల ముతో జనులు మహోత్సాహభరితమనస్కులై యుండఁ గొందఱు పెత్తనము వహించి సందడి సేయ వల దని జనుల నాజ్ఞాపించుచు హస్తములయందుఁ దమకు నెవ్వరు నీయనియధికారమును దెల్పు కఱ్ఱలఁ దాల్చి యటు నిటుఁ దిరుగ సాగిరి. అంతలో "నిశ్శబ్దముగ నుండుఁడు వచ్చుచున్నారు. వచ్చుచున్నారు జాగ్రత్త" యనుపలుకులు వినఁబడఁ బ్రజ లందఱు వచ్చు చున్నయాపురుషుని పైఁ గన్నులు నిగిడ్చి చూడ సాగిరి అప్పుడు ముందును వెనుకను నిసుగలంకులను హస్తముల దండములు బూని వేత్రహస్తులు స్తుతిపాఠములు సేయ ధనము చెఱఁబెట్టుటచేఁ బల్లెలనుండి వచ్చినలోభిబ్రాహ్మణులు స్వస్తి చెప్ప దుర్గంధభూయిష్ఠ మగునొకయడవియేనుఁగుపయి నమర్పఁబడిన ప్రాతయంబారిలో బాలీసునకుఁ జేరఁబడి యొకసుందరపురుషుఁ డిరువ దియాఱుసంవత్సరములవయస్సు గలవాఁడు కూర్చుండి యెడనెడఁ దనరాక కై ప్రజలు గావించినయలంకారమునకు మెచ్చుకొనుచు వచ్చెను. అంబారిలో నాతని కెదురుగ నొకనల్లనిస్థూలకాయుఁడు కొన్నిరాజకీయవ్యవహారముల నాతనితో ముచ్చటింప నీబాలుఁడు తల యూఁచుచుఁ గేల నప్పుడే బ్రముప్పు పోఁ దోమినఖడ్గము తళతళ మెర యఁ, దనభవిష్యద్వృత్తాంతమును బందిళ్ళనుభ్యమున నిలిపెను. వెం టనే దౌలతరావు మెల్లఁగా నంబారి దిగి యాబాలునిం గూడ వినయ ముతోడను భయముతోడను నొకరత్నకంబళము పైఁ దింపెను. దిం పునప్పటికి భిల్లులు ఛీంకారనాదములు చేసిరి. పల్లెలనుండి వచ్చినకా పులు భయముచే నోత్తిగిలిరి కొందఱు మనక్రొత్తహోల్కారుగారు వీ రే యని యాబాలుని జూపఁ దొడఁగిరి. గిండాభిల్లు తాంతియా భిల్లు వెనువెంట నడువ, చోపుదారులు మనుష్యుల నొత్తిగించి మా ర్గము జూప, దౌలతరా వొకహస్తమును హరిహరపాండ్యాజీ యొక హస్తమును బట్టి తన్ను నడిపింప నీబాలుఁడు వచ్చి సభాంతరమున

నైవఁబడిన యొకవేదిక పై నున్నచిన్నకుర్చీ పైఁ గూరుచుండెను. దానిప్రక్కనే సింహాసన మని యొకపెద్దపీఁటను నైవఁబడి యుండెను. అందతఁడు సుఖాసీనుఁ డయినతరువాత సభ్యు లందఱు దమతమయ థాసనముల పైఁ గూరుచుండ నంతట దౌలతరావు లేచి సభలోని స్వధ్వని నివారించి యిట్లు చెప్పెను. „ఓహో ప్రజలారా! మిమ్ము లనిక్కడకు నేను రావించినకార్యము మీ రెఱుఁగుదురు. ఈదినము సుదినములలో సుదినము. ఈయన మనయేలిక యగుహోల్కారు గారు. తననునుమఁడు గతించినపక్షమున నీయననే పెంచుకొమ్మని మలహారురావుహోల్కారుగారు మరణశాసనము వ్రాసిరి. ఈయన యున్నత మైనహోల్కారుకుటుంబమున నుదయించినవాఁడు. ఆఁడుదాని యధమపరిపాలనములో నుండుట కిష్టము పరువు గలమగవారి కుండఁ గూడదు. మీ రీమహారాజుగారికిపాదములు నమ్మకొని యుండుఁడు. ఈయన ధర్మప్రభువులు. వెనుకటిహోల్కారుగారికిసన్నిహితజ్ఞాతులు. ఈయనను బెంచుకొమ్మని జస్వంతరావు చెప్పినను రాణి విన దయ్యెను. మీ కందఱకు నిష్ట మయినచో నీయనకుఁ బట్టము గట్టెదను. ఇది మీకు సమ్మతమేనా?'' అని దౌలతురా వుపన్యసింప, భిల్లులు కాఁపులు మొద లగువా రందఱు నైకకంఠ్యముగఁ మాకు సమ్మతమే మాకు సమ్మతమే యని యఱచి చప్పటలఁ గొట్ట నారంభించిరి. నింగి ముట్టునట్టిచప్పటలతోఁ బర్వతప్రాంతమున నున్నమృగసమూహములు బెదిరి పాఱుచుండ దౌలతరావు శ్రీమద్రాజాధిరాజ శ్రీమంతపంతుశ్రీయిందూరుపదపాదుషా శ్రీమహాదేవ రఘునాథగోవింద శాయాజీహోల్కారుగారూ దయచేసి సింహాసనమెక్కుఁ డని యాతని సింహాసన మెక్కించి యొకజరీకుళాయిని దెచ్చి ప్రస్తుత మిదియే నవరత్నకిరీట మని వానిశిరమునఁ బెట్టెను తరువాత హరిహరపాండ్యాజీ లేచి „ఓజనులారా! ఇఁకమీఁద మనయేలిక శాయాజీహోల్కారుగారు. అహల్యాబాయికి మీరు దమ్మిడి యైనఁ గప్పము గట్ట

వద్దు. కట్టినచో మరల మనరాజుగారికి కీడు వలసి యుండును గనుక మీకు రెండుకష్టములు గల్గి చెడిపోదురు. ఇందూరురాజ్యమున పన్ను గ్రామముల కన్నింటికి నీ విధముగానే మే ముత్తరములు తాఖీదులు వ్రాయుచున్నాము. అహల్యాబాయి రాణి యని యెంచినవారికి మానప్రాణములు దక్కవు. ఇదివఱ కున్నయుద్యోగస్థులఁ దీసివైచి క్రొత్తవారి నేర్పరుతుము. మీ రందఱు మహారాజుగారికి లోఁబడినట్లు మీభక్తిఁ దెలుపుఁడు" అని సింహనాదముతో నఱచెను. అంతట గండాభిల్లు తాంతియాభిల్లు మఱికొందఱు కాఁపులు కరణాలు చేరి రాజసింహాసనమునకు సాష్టాంగనమస్కార మొనర్చి తమకత్తులపిడులు రాజున కందిచ్చి యందుమూలముగఁ దమ రాతనికి లోఁబడుటఁ దెలిపి 'స్వామీ! మేము మాపన్నులను మీ కిచ్చెదము. అహల్యను రాణిగా నెంచము. మేము మీకొఱకు హోల్కారురాజ్యముకొఱకుఁ బ్రాణములు ధారబోయుదుము. దేశములఁ దోఁచుకొని యామెతోఁ గత్తిగట్టి యుద్ధము జేసెదము' అని ప్రమాణములఁ జేసిరి. అంతట శాయాజీహోల్కారుమహారాజుగారు సింహాసనము విడిచి లేచి యిట్లనిరి. కాఁపులారా! మీ కందఱకుసమస్తసుఖములు గలుగునట్లు మేము పరిపాలించెదము. అహల్యాబాయికాలమున మీకుఁ గలకష్టము లన్నియు నశించెను. ఖర్చులకు సొమ్ము గావలయును గనుక మీరు పన్నులు త్వరగా దౌలతరావునకు హరిహరునకుఁ జెల్లింపుఁ' డని దౌలతరావును జూచి 'నిన్ను మాసైన్యమునకు సేనాధిపతి గా నేర్పఱచినాము. హరిహరుని జస్వంతరావును మంత్రులు గా నియోగించితిమి. గండాభిల్లు మన్నెసుల్తాను బిరుదముతో నీయడవుల నేలవలసినది. మఱియు నహల్యకు జాబు వ్రాయుము. ఇందూరునగరము, కోట, సైన్యము, రాజ్యము, ఖజానా, మాదత్తజనకు లగు మలహారురావువారియాభరణములు, మా కామెవారముదినములలో పున నప్పగింపవలసిన దనియు నట్లు సమర్పింపదేని యుద్ధము సిద్ధ

మనియుఁ గలహ మొనర్చిన దేని ప్రాణములతో విడుచుటలే దనియు జీవితాశ గలిగినపక్షమున మాసొత్తు మాకిచ్చి మారాజ్యమునుండి యెచ్చటికైనఁ బారిపోవలసిన దనియు, నామెకు వ్రాయవలసినది. గీవాసర్కారువారికిని గ్వాలియరుప్రభువు లగుసింధియామహారాజుగారి కిని మాకు సహాయమీర మ్మని యుత్తరములు వ్రాయుఁడు. ఇది మీపని" యని యుచ్చరించెను. అంతలో గండాభిల్లు పదునేడేండ్ల వయస్సు గలయొక సుందరుఁ డగుబాలుని దెచ్చి మహారాజునకు మ్రొక్కించి ,, దేవా! మాతాంతియాభిల్లు వీనిని మార్గమధ్యమునుండి తీసికొని వచ్చినాఁడు. మాదేవతకు వీనిని బలిపెట్టఁ దలఁచితిమి. కాని రెండుమూఁడాటంకములు వచ్చుటచే వానియదృష్టమున బలి మానితిమి. వీఁడు చదువు వ్రాఁత నేర్చినవాఁ డఁట. వీనిని దమయొద్ద నుంచుకొని మావిషయము లగుపనులఁ జేయింపుచుండుఁడు" అని యాతనిని సమర్పింప మహారాజు బాలునిసౌందర్యమునకు మెచ్చుకొని వానిఁ దా నుంచుకొనుట కంగీకరింప, నిడివఱకు రెండు సారులు మృత్యుదేవతనోటనుండి బయటఁబడినందులకు సంతసించుచు నాబాలుఁడు హోల్కారువద్ద కరిగెను. తరువాత మహారాజు తననిమిత్తము వేయఁబడినగుడారములలోనికి నీబాలకునితోడం గూడి వందిమాగధస్తోత్రములతోఁ జనియెను. కాఁపులు తమతమగ్రామముల కరుగ భిల్లు లాయుధముల ధరించి యాపందిళ్ళలోఁ బండుకొని యక్కడికే తమభోజనములు దెప్పించుకొని భుజియించిరి. క్రొత్తహోల్కారుగారు పట్టాభిషిక్తు లయినవార్త గ్రామములలోఁ దెలియుటతోడనే సైన్య మభివృద్ధి నొందసాగెను. పెండ్లిళ్ళులేని ఘోటకబ్రహ్మచారులు బిడ్డలు లేనిగొడ్డుబోతులు కొంపలుగాల్చుటలో నాఱితేఱినప్రౌఢులు, దారులఁ గొట్టువచ్చుదొంగలు, బందెపోటుఁ జేయుదోఁపిడిగాండ్రు నవలీలగ నరహత్యలు గావించుహంతకులు, రాజులక్ష్యములేనిగడ్డేకారులు, మొండిబండలు, రాజుపై నాగ్రహము గలదురాత్ములు

నెయ్యేల దుర్నీతిపరు లందఱు శాయాజీమహారాజుసైన్యమునఁ జేరి యెప్పుడు దేశము గొల్లకొందుమో యెప్పుడు స్త్రీలఁ జెఱబట్టుదుమో యని కోరుచుండిరి. అహల్యాపాలనమున నిష్టము లేనివారికిఁ గూడ నీసైన్యమును జూడ నొకవిధ మైనభయ ముదయింప సకలదోషములు మూర్తీభవించి కొలువ నధికారము సేయుకలిపురుషునివలె శాయాజీని వారెంచఁ దొడఁగిరి. ఇది యైనమరునాఁ డుదయమున హరిహరుఁడును దౌలతరావు నొకటిగఁ గూర్చుండి యిట్లు ముచ్చటించిరి.

దౌల — ఓయీ హరిహర! జస్వంతరా వీపట్టాభిషేకమున కేమన్నాఁడు? నీవతని వదలి యిక్కడికి వచ్చినా వేమి?

హరి — జస్వంతరావునకు మనయీకార్య మిష్టము. అందుచే నతఁ డీవిషయ మై మనతో మాటలాడునఁట. కాఁబట్టి యీవేళ రాత్రి మన మిందూరునగరమునకుఁ బోవలయును. ఇష్ట మున్నను జస్వంతరావు నాశ్రయించి నే నుండినచో నాకు నొకగవ్వయైన దొరకదు. అతఁడు దేశము దోఁచుకొనుటకు నొప్పుకొనఁడు. నీవయినట్లు నేను నాల్గుడబ్బులసొమ్ము నార్జింపవలె నని యున్నది.

దౌల — నిజమే. అతఁ డెందుకును జేరఁడు. చివరకు రాణిని విడిచి మనమే బాసపడుదుము చూడు. నాకు ధన మార్జింపవలె నని లేదు. కమలాబాయివిషయములో నాకు, రాణికిఁ గలహ వచ్చి నందున న న్నామె యాకేసిన రాజులకుఁ గసి దీర్చుకొనుటయే నాముఖ్యోద్దేశము. పిల్లలు గలవాఁడవు కావలసినధనము నీవు దోఁచుకొని స్వీకరింపుము. మీవంటిబ్రాహ్మణుల కిచ్చిన పుణ్యము.

హరి — నీవు నాపైఁ జేసెడియుపకారమునకుఁ జాల సంతసించితిని. బ్రాహ్మణులలో నిన్ను మించినవాఁ డెవ్వఁడు లేఁడు. సరే కాని యీవచ్చుచుండఁ గొండుసును హోల్కారుగఁ జేసినా వేమి? అనక వీఁడు మనశత్రువై బెడద రాయు నేమో.

దాం—ప్రస్తుతము వీనిని హోల్కారుగఁ జేసితిని గాని రాజ్యము స్వాధీన మయినతరువాత నీయపాత్రపుచచ్చుపీనుఁగును సాగ నంపి నేనీరాజ్యము గైకొందును. అంతవఱకు నామకా, వాని నేర్పఱచితిని. ఇది రహస్యము జాగ్రత!

అని వారు సంభాషించునంతలో నొకరాత్రపురుషుఁ డటకు వచ్చుటచే వారు తమమాటలు సమాప్తము కావించి మహారాజుగా రున్నగుడారమునకై పరిగిరి.

పదునాఱవప్రకరణము.

—:○0○:—

„అమ్మయ్యా! నాప్రాణము లిప్పటికిఁ జల్లబడినవే సీత. నే నదృష్టవంతురాలను సుమీ” యని ముక్తాబాయి పలుకుటయు, సీత యాతృతతో, „అమ్మా! యేమి జరగినది యెందుచేత మీా ర దృష్టవంతులు, చెప్పవచ్చునేని నా కాసంగతి జెప్పుఁడు” అని ముక్తను వేగిరపెట్టుటచే నామె యిట్లని జెప్పఁ దొడఁగెను. ఓసీ సీత నీ వింకను నెఱుఁగనే యెఱుఁగువా నిన్నరాత్రి మాయమ్మ సర్వజనశ్లాఘ్య మయినయొకకార్య మొనర్చెను. శ్రీగంగాధరజస్వంతరావుగారు, దాలతిరావు, హరిహరపాండ్యాజీ మొదలగువారు దాదాపు గ నూఱ్ఱువురుగూడి యొకమందిరమున మాయమ్మపైఁ గుట్రలు పన్ను చుండిరి. ఆసాయంకాలమున నే మాయమ్మగారికి వ్రాలులేని యొకయుత్తరము వచ్చెను. ఆజాబులో వీరందఱుఁ గుట్రలు పన్నుదు రనియు జస్వంతరావుగారివసంతగృహములోఁ గలిసి కొందు రనియు వారిం బట్టుకొనుటకు కదియె యదను సనియు నున్నది. ఆజాబు చదువుకొని వీరావేశము నొంది యమ్మగారు విండ్లు ఖడ్గములు మొదలగునాయు ధములతో మహిగిజేంద్రము నెక్కి నయనకల్యాణముల మారుణ్యమును

జూచి పౌరులు భయకంపితులై పార వీరపురుషోచితవాక్యములు దురాత్ములగుండియలు జల్లు మనఁ జేయ బైలుదేఱెను. బైలుదేఱి యాకస్మికముగఁ దనపైఁ గుట్రలు పన్నుచున్నదురాత్ములున్నకోటఁ జేరి కవాటములు బలిమిని భేదించి యా వసంతగృహమున వసంత జయంతకాంతుఁడగుజస్వంతుని, వానిచెలిమికాండ్రను గొందఱను జూచి వారిలోఁ బెక్కండ్రఁ బట్టుకొని బంధించెను. కాని దౌలత రావు మొదలగువారు గోడలు దాఁటి పలాయితులైరి. అంతట వా రందఱు దమకుఁ బ్రాణదాన మొసంగు మని రాణిని బ్రార్థింపఁ గాంతామతల్లి యగునాతల్లి కరుణారసైకపరిఘానురాలయి యంద ఱను క్షమించి యభయహస్తం బిడెను. దౌలతరావు మొదలగువారు మందమతులై పారిపోయిరి కాని లేకున్న మాయమ్మ వారినిగూడ క్షమించి యుండును. వారు మృత్యుదేవతకు బంధువు లగుటచే పారి పోయిరి. నాకోరిక దీర మాయమ్మయు జస్వంతరావుగారును సఖ్యతి వహించినారు. అదియే నాకు శుభసూచకము'' అద్భుతరస ముద యింపఁ జాలునాపలుకుల నాలకించి సీత తనచెలిమనోరథము సగము నెఱవేరిన దనునానందమును, దనమనోరథము పూర్ణముగ భిన్నమైన దనువిచారమును డెందమున మల్లడిగొన నిట్లనియె. ''అమ్మా! మన మిరువుర మొకశరీరముగ నుండునంతటిసెయ్యము గలవారము. కావున శరీరము సగభాగము సంతోష మనుచిరువులతో నుండ రెండవయర్థము విచార మనుపక్షవాతముచే స్పర్శజ్ఞానము లేక యున్నది. ఇది నీకు సమ్మతమేనా? నిరపరాధి యగుశ్యామసుంద రుని నానిమిత్తము బ్రతికింపుమా'' అని నల్లగలువ ఱేకులనుండి వెడలు మకరందబిందువులవలెఁ గాటుకకన్నుల నుండి జారిననల్లనిబాష్పములు ముక్తాహృదయము గరఁగింప, సీత విలపించిన ముక్త తనచేతనైనంత ప్రయత్నము జేయఁ దలంచి ''ఓసీ యీదినమున మాయమ్మగారు నింబపురమున కరిగెదరు. రాజపుత్రులు వచ్చి నింబపురమును బట్టు

కొని దుర్గాధ్యక్షుఁడగు శివనానాను బారఁదోలిరి. అతఁడీదినమున మాయమ్మవద్దకు వచ్చినాఁడు అందుచే జేపు మనమందఱము సైన్య సమేతముగ నింబపురములోని కరుగవలయును. అచ్చటి కరుగుటకు ముందె దత్తును గూర్చి చెప్పెద. నీవు విచారింపక ప్రయాణమునకు సిద్ధమై యుండుము” అని పలికి తనతల్లియొద్దకుఁ జనియెను. అదివఱకహల్య శివనానా, తుకాజీ హోల్కారు, క్రొత్తగా లోఁబడినజస్వంత రావు, మొదలగువారు పరివేష్టింప రాజకార్యాలోచనము సేయు చుండుటచే ముక్తత్వమయమున నరుగుట యనుచిత మని ప్రక్క గదిలోఁ గూర్చుండి వారి విస్రంభసంభాషణముల నాలకింపుచుండెను. అంతట నహల్యాబాయి యించుక విచారగ్రస్తయై శివనానాను జూచి యిట్లనియె. ,,ఓయీ! రాజపుత్రులు నింబపురముపై నెంతటి సైన్యముతో వచ్చినారు? మనసైన్యంబునం దెంత మనము దీసికొని పోవలయును?” అన శివనానా ‘పదివేలుండునని నేఁదలంచినాను. రాజపుత్రులు శౌర్యవంతులు. వారినిం గెలుచుట యసాధ్యము కాఁబట్టిమనసైన్యముఁగూడనంతయుండవలెను.తుకాజీహోల్కారును నన్నును ముందుగ నంపుఁడు.మీరు తక్కినసైన్యముతో రావచ్చును.” అని రాణి కుత్తర మొసఁగెను. రాణి యాంపలుకులు మెచ్చుకొని ‘యున్నవారిలో నీవును దుకాజియుఁ గాకవిశ్వసనీయు లెవ్వరున్నారు? రాధాకాంతరావును నే నిదివఱదాఁక నమ్మి యుంటిని. శ్యామసుందర దత్తు నురి దీయించుచున్నా ననుకోపముతో నతఁడు రఘునాథ రావులోఁ జేరినాఁడఁట. అతఁడు నాశత్రువులలోఁ జేరునని నే నెన్నఁడు దలఁప నైతి’ నని విచారింపఁ దొడఁగ నప్పుడు తుకాజీ మెల్లగా నమ్మా రాధాకాంతుఁ డట్టివాఁ డని నేను నమ్మను. అతని నియమములకు శత్రువులలోఁ జేరుట విరుద్ధకార్యము. ఇది యబద్ధ మేమో యని తలంచెదను. అని మనవి యొనర్చెను. ఆమనవి నను గ్రహముతో చెవి యొగ్గి విని రాణి తనచందువాపెట్టెలో నుండి

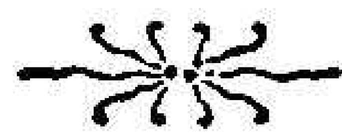
యొకజాబు దీసి ,,నామాటలు మిమ్ము నమ్మింపలే కుండినను నీచిన్ని
చీటియైనను మిమ్ము నమ్మింపక పోదు. చదువుకొనుఁడీ యని యాచీటి
తుకాజీపైఁ బడవేయ నాతఁడు దాని నిట్లు చదువ సాగెను. ,,శ్రీరఘు
నాధరావు రాధాకాంతరాయున కాశీర్వచనపురస్సరముగ వ్రాయున
దేమనిన, నీవు నాకు మిత్రుఁడ వని నేను మిక్కుల నమ్మి యున్నాను.
నన్ను మొదట మీదేశముపై రమ్మని జస్వంతరావు పిలిచినాఁడు.
అతఁడు చలచిత్తుఁ డని వినుటచే నాతనిమాటలు నమ్మి నేను
రానైతిని. నీవు నాతోఁ జేరి మహల్యాబాయితో యుద్ధము జేయు
టకు సమ్మతించితివి గనుక నేను ఱేపు వచ్చి నిన్ను గలియుచున్నాను.
నీవు పుత్రభావముతోఁ బెంచుకొనుచున్న శ్యామసుందరుని మీరాణి
యన్యాయముగఁ జంపింపఁ దలఁచుటచే నీకాగ్రహము కలుగుట
దోషము కాదు. నీవు చేసినది రాజద్రోహము కాదు. కాని
యిందూరురాజ్యముయొక్క గుట్టుమట్టు లన్నియుఁ జెల్పెదు నని నీవు
వాగ్దానము జేసితివి కనుక యీవాగ్దానము నిలుపుకొంటివేని మాపీ
ష్వావద్ద నీకు దగినయుద్యోగ మిప్పించెదను. రఘునాధరావు." ఆయు
త్తరము చదువుకొన్నతుకాజియు, విన్నశివనానాజస్వంతరావులును
నాశ్చర్యముచేఁ గొయ్యలయి మాటలాడ నేరకుండిరి. రాణి వారి
యాశ్చర్యమును జూచి ,,యాశ్చర్య మెందుకు? ఇట్టివారు మనరాష్ట్ర
ములో ననేకు లున్నారు. గంగాధరజస్వంతరావూ! నీవు పాతినకల
హాంకురము మహావృక్షమై పెరిగి యున్నది గదా. నీవు లొంగినను
నీచేఁ బ్రేరితు లగువారు లొంగబడలేదు. దీని కంతకు నీవే కారకుఁడవు
గదా యనఁ దల వంచుకొని జస్వంతరావు తన యేలికతో "అమ్మా!
యీద్రోహమునకు మార్గప్రదర్శకుఁడను నేనే. నాపొరబాటు క్షమించి
నన్నెప్పటియట్ల మన్నింతురని ప్రార్థించుచున్నాను. నేను జేసినపాప
మునకు నాపశ్చాత్తాపమే నన్ను దహించుచున్నది. మీరు వేఱె
శిక్షింప నక్కఱ లేదు. ఇఁక మీయాజ్ఞ నతిక్రమింప నని ప్రమా

ణము చేయుచున్నాను" అని పరిపరివిధముల నామెను వేఁడుకొనెను. రాణియు వానిమాటలకు సంతసించి కారుణ్య మొలికించుకటాక్షములు బఱపి వానితో నిట్లనియె. 'ఓయీ మనరాష్ట్రమున భిల్లుల బాధ యెక్కువగా నున్నది. అదిగాక రెండుదినములక్రిందట శాయాజీహోల్కా రను పేరుతో నొకక్రొత్తరాజు బయలుదేఱి పట్టాభిషేకముఁ జేసికొన్నాఁడఁట. వాఁ డెవ్వఁడో యీయనామధేయుఁడు మాకు సన్నిహితజ్ఞాతి నని చెప్పుకొని ప్రజలను మోసము చేయుచున్నాఁడు. శాయాజీయనునొకజ్ఞాతి మా కుండెను. కాని యతఁడు మృతి నొందె నని యెవ్వరో చెప్పినారు. ఆమాట యబద్ధమో యీమాటయబద్ధమో తెలియదు. భిల్లులు వానిలోఁ జేరినారు. దేశమునకు నిదివఱకే సేమము లేదు. ఇంకముందు బొత్తుగ సేమ ముండదు. అందుచేత నేయోధుఁడైన భిల్లుల నందఱ శిక్షించి వారినాయకులగుగండాభిల్లు మొదలగువారలఁ బట్టుకొని నా కప్పగించి దేశమున దోఁపిడి మాన్పఁ గలిగెనేని వానికి నా కొమార్తె యగుముక్తాబాయి నిచ్చెదను. ఆకార్యమును జేయఁ గలవాఁడు పళ్లెరములోని యీతాంబూలమును గ్రహింపవచ్చు" నని బంగారుపళ్లెరమునఁ గర్పూరతాంబూల మిడెను. అందఱు నొకరిమొగము నొకరుచూచుచు సందేహింపుచుండ జస్వంతరావు సంతోషభరితాంతరంగుఁడై లేచి యేలికతో నిట్లనియెను. 'అమ్మా నే నీకార్యమును బూనెదను. భిల్లులను లోఁబఱచుకొనక జస్వంతరా వేలినవారి మొగముఁ జూడఁడు. రాకాచంద్రవదన యగుముక్తాబాయిని విజయలక్ష్మితోపాటు పాణిగ్రహణము సేయుటయో, యోడిపోయి మృతినొంది వీరస్వర్గమున రంభాపాణిగ్రహణము సేయుటయో, నాకు నీశ్వరుఁడు విధించినాఁడు. ఈతాంబూలము నే నందుకొనుచున్నాఁడను.' అని పలికి తుకాజీ శివనానాలు విస్మయము నొందఁ దాంబూలము నందుకొని గంగాధరుఁడు నిలువ నహల్యా యాతనిం గని, గంగాధరా' నీ వంతటికార్యమునకుం

దగుదువు. చిరకాలముక్రిందట నంకురించిన యనురాగఫల మచిర కాలమున నిచ్చుంగాక. నేను నింబపురముపైం జనియెద. నేను మరల వచ్చువఱకు గండాభిల్లుగం డడంచి నీవు భిల్లులగండండవై యుండ వలెను. నీ విఁకఁ బొమ్ము. తుకాజీ! నీవు మనసైన్యములలో నొకవంతు నంచి తక్కినవాహినులం గొని శివనానాసమేతుండవై రాజపుత్రులమీఁదికిం జని రాణాకు బుద్ధి చెప్పుము. తక్కినసైన్య ముతో రెండుదినములలో నేను వత్తు నని యాన తిచ్చెను. వెంటనే రాణికి జోహారొనర్చి సెలవు గైకొని వా రరిగిరి. అపుడు ముక్తా బాయి మాలిన్యమెడలిన ముక్తాఫలమువలె ముక్తవిచారయై ముక్తి నొందిన దానివలె ముక్తభయయై యౌవనప్రాదుర్భావముచే ఒరి పూర్ణమునొందినతనయంగములసౌష్ఠవము వసంతకాలమునఁ గెంజగు రాకుల నొప్పు మల్లికాలతచందములు విడంబింప నెన్నడుము జవజవ లాడ మందగమనముతోఁ జిరునగవుతోఁ నలంకరింపఁబడిన నెమ్మొగ ముతో వికచారవిందయుగముఁబోలుకన్నుఁగవతోఁ దల్లికడకువచ్చెను. తల్లి చేసినశపథమును బురుషితల్లజుఁ డగుగంగాధరుఁడు చేసినశపథ మును ముక్తను సంతోషసముద్రమున నోలలాడించురెండు తెప్ప లయ్యెను. వచ్చిన కూఁతుం జూచి తల్లి "తల్లీ! నీనగుమొగము క్రొ త్తవిలాసము నొంది యున్నది. జరిగినసంగతులు వింటివాయేమి" యని తనకూఁతుహృదయ మాపఱికే జన్వాంతునివంక మరలిన దని యెఱుంగుటచే నవ్వుచుఁ బలికెను. ముక్త లజ్జచే శిర మించుకవంచి నేలఁ జూచుచు "తల్లీ! నామనవి నాలకించిమనసీతహృదయము చల్లఁ బడునట్లు దురదృష్టవంతుఁ డగుశ్యామసుందరుని విడువుము. ఇది చేయవేని సీత దుఃఖించును. సీత దుఃఖించిన నేను దుఃఖింపక మాన ను. నేను దుఃఖించిన నీకు దుఃఖము రాక మానదు. కాఁబట్టి నన్ను దయఁజూడు తల్లీ" యని బ్రతిమాలెను. ఆగీనాలాపములు విని తన కూఁతునకు సీతపైఁ గలప్రేమాతిశయమును జేయఁదలఁచినకార్య

మునఁ గల పూనికయు నెఱిఁగినదగుటచే రాణి కూఁతుం గనుంగొని "నీ వింతమూర్ఖపుపట్టు బట్టినావు. నీనిమిత్తమున నే నతనిప్రాణముల నిచ్చితిని. కాని యాతని నారాజ్యమున నుండనీయను. అతఁడు నాదేశము విడిచి పోవున ట్లుత్తరువు జేసెదను. నీవును సీతయు నింక నింబపురప్రయాణమునకు సిద్ధముగ నుండుఁడు" అని పలికి కూఁతు నోడఁబఱచి పంపెను. ఆమధ్యాహ్నమే శ్యామసుందరుఁడు చెఱలో నుండి విడిపింపఁబడి రాష్ట్రమునుండి తఱుమఁబడెను. తుకాజీయు శివనానాయు నరిగిన రెండుదినములకు రాణి విజయభేరీకాహళధ్వానములు శత్రువులహృదయములు వ్రక్కలుసేయ మహిషాసురనిర్మూలనకేళి కరుగుమగాఁ మహాశక్తివలెఁ జతురంగబలముతో నింబపురముపైఁ జనియెను.

పదునేడవ ప్రకరణము.

తుకాజీహోల్కారును శివనానాయును సైన్యమును దీసికొని నింబపురమునకుం జని రాజపుత్రులచే నాక్రమింపఁబడిన నింబపురపు కోటను ముట్టడింపసాగిరి. రాజపుత్రసేనకు నుదయపురరాణా నాయకుఁడై కోటలోనుండి మహారాష్ట్రసేనల నెడతెఱపి లేకుండునట్లు తుపాకులబారులచే నొప్పించుచుండెను. రాణాకు రెండుకన్నులవలెఁ గపటోపాయవేదు లగుభేతాళసింగు, భైరవసింగు లిరువురురాజపుత్రులు సమస్తసహాయములు జేయుచు నిండూరుపురవార్తలు నహల్యాప్రయాణవార్తలును విన్నవించుచుండిరి. రాజపుత్రులు నింబపురము నాక్రమించుటకు ముఖ్యకారకుఁడు గోమాజీరావే కనుక నతఁడెప్పటివర్తమాన మప్పుడు గూఢసంచారు లగుచారులముఖమున భేతాళసింగునకు నెఱుఁగఁజేయుచుండ నతఁడు రాణాకు నెఱుఁగఁజేయుచుండెను. గోమాజీరావు హోల్కారురాజ్యముయొక్క గుట్టును

ట్టెటింగించినపక్షమున వేయివరహా లతని కిచ్చెదనన్లు భేతాళసింగు వాగ్దానము చేసినందున నింబపురముపై రసపుత్రులను రమ్మని యును నచట దుర్గాధిపతి యగుశివనానా పరాక్రమహీనుం డనియుం జెప్పి గోమాజీ రాజపుత్రులను రావించెను. రసపుత్రులమనోరథము తీరి నను గోమాజీయొక్క మనోరథము తీరదయ్యెను భేతాళసింగు వాగ్దత్తము చేసినద్రవ్య మతనికిం బంపుటగాని యతండు వ్రాసినజాబులకుం బ్రత్యుత్తర మొసంగుటగాని సలుపం డయ్యెను. అందుచే గోమాజీ తనకిష్టుండైనవామనభట్టుచేతికిం గొన్నియుత్తరములు వ్రాసి యిచ్చి యవి భేతాళసింగున కిమ్మని చెప్పి వానిని నింబపురమున కంపెను. అతం డటుండ జస్వంతరావు రాణీపక్షమునకుం దిరిగిపోవుటయు గోమాజీరావుస్వలాభపరాయణుండై ప్రత్యక్షకక్షకు దిగ కుండుటయుం జూచి దౌలతరావు భిల్లులను శాయాజీహోల్కారును నమ్మి యుండుట కేవలము మంచిది కాదని రసపుత్రులతోం గలిసి కొంతపని జేయుట యుచిత మని నింబపురమునకుం దానుగూడ మహారాష్ట్రసైన్యము కంపె ముందుగం జని రాణాను దర్శించి యాతనిచే గౌరవింపంబడి యచ్చట నుండెను. తుకాజీ బయలువెడలిన రెండుదినములకు శ్రీరాణి యహల్యాబాయి కొంతసేనతో నింబపురముపైం జనుచు మార్గమున నచ్చటచ్చట నిలుచుచు నాయాగ్రామములప్రజలం బిలిపించి భయపడవలదనియు భిల్లులను జస్వంతరావు సంహరించి దేశమునకుప కారము సేయు ననియు దురాత్ములు చెప్పుతేనె తేటలవంటిమాటలను నోడి చెడిపోవల దనియు నుపదేశించుచుం బయనము సేయుచుండెను. చెలియొకపల్లకిలోం గూరుచుండి ముక్తాబాయియు సీతయు రాణివెంట వచ్చునెడ గ్రామముల ననాగరికులం గనుంగొనునపుడు వారొందు నాశ్చర్యమును వనములం బ్రయాణము సేయునపుడు నెమలి లేడి మొదలగుముద్దులుమూటగట్టుజంతువులం జూచి పొందినయానందమును గుట్టలను మహోన్నతపర్వతములను గొండకనుమలను సెలయేళ్లను

వీక్షించి యనుభవించిన సౌఖ్యమును, వర్ణింప నలవి గా దయ్యెను
అనివార్య కెన్నఁడు నంతఃపురము వీడినవారు గాకుండుటం బట్టియు
నిట్టివినోదములకు గ్రొత్తవా రగుటఁ బట్టియు, యౌవనప్రాదుర్భా
వముచే ముందువెనుక లెఱుఁగనివా రగుటఁ బట్టియుఁ బయనమే
సుఖతరమని యెంచి నిశ్చయముగఁ దలుపులం దెఱచి చూచుట కా
రంభించిరి. సైన్యమున విస్తారభాగము తుకాజీతో నంపఁబడుటచే
నహల్య కొలఁదిమూఁకలతో బయలుదేఱి మదగజాధిరోహణము చేసి
తాను సేనాగ్రభాగమున నుండి శత్రువు లొకవేళ పయిఁబడిన స్త్రీల
కపాయము గలుగకుండునట్లు ముక్తను సీతను వెనుక రాఁ బనిచెను.
ఇందూరువదలినమూఁడవనాఁడు సాయంకాల మీచిన్నసేన యొకయడ
విలో ముప్పూరుమనుష్యు లొకమాఱు వరుసగా నడచిపోవుటకుఁ దగి
నవెడల్పు లేనియొకయిఱుకుత్రోవఁబట్టి పోవుచుండెను. రాణి యధి
రోహించినయేనుఁగు సుఖముగా నడచుట కామార్గము చాలనందున
నాజంతువును మిక్కిలి కష్టముతోఁ బయనము సేయఁ దొడఁగెను.
వెనుకవారు ముందుకుఁ గాని ముందువారు వెనుకకుఁ గాని వచ్చు
టకు వీలు లేదు. అందుచేత మనుష్యు లందఱుఁ జీమలబారువలె
నొకరివెనుక నొకరు నడచి యక్కడికి సమీపగ్రామమునకు సాధ్యమ
యినంత వేగముతోఁ బోవఁ జూచిరి. గాఢముగఁ జీఁకటి నభమంతయు
వ్యాపించి యప్పుడప్పుడే పట్టినమబ్బులసాయము నొంది యామా
ర్గస్థులకు దారి తెన్ను గానరాకుండెను. ఉఱుములు మెఱుములు
నట్టహాసము సేసినందున జవానులిద్దఱు ప్రయాణము గొంచెముకష్ట
మని యోచించిరి. అంతలో నొండొరులధ్వనులు వినరాకుండ జంఝా
మారుతము వీవఁ దొడఁగెను. ఆసమయమున నేమూలనుండియో
కొండయేటిప్రవాహమువలె మహారావములతో నలుదెసల నున్న
కొండలుచరచరదిగి యుగ్రధనుఃపాణులును విలక్షణాకృతులు నగుభిల్లు
లమూఁకలు వచ్చి యొక్కపెట్టున సేనయొక్క వెనుకచక్కిం దాఁకెను.

తాఁకుటయు బాలికలిరువురు నాక్రందనధ్వని జేసి అమ్మా! దొంగలు దొంగ లని యఱచిరికాని వారిరోదన మరణ్యరోదన మై యామహా వాయువుచే దిగమ్రింగఁబడి యహల్యచెవుల కెక్కదయ్యెను. భిల్లులయఱపులు మోటసకిలింపులు కొంచెము రాణిచెవికిఁ బోఁడకట్టెను గాని యామె తనసేనల వారు డాఁకి రని తెలియలేకపోయెను. అంతట సామగ్రి మోయు కూలివాండ్రు నిర్విణ్ణహృదయు లై భుజములపై బరువుల దింపి శత్రులకుఁ జేతులు జోడించి దండములు పెట్టి తమప్రాణములు గాపాడుకొనిరి. ఎదిరించువా రెవ్వరును లే నందున గండాభిల్లు తక్కినభిల్లులు సైన్యమున బియ్యము మొదలగుపదార్థముల దమసేవకులచేతి కిచ్చి బాలిక లున్నరెండుపల్లకులదగ్గఱకు వచ్చి తలుపులు దెఱచెను. అతనిభయంకరాకారముఁ జూచి ముక్తబాష్పయుక్త యయ్యెను. సీత భీత యయ్యెను. అనంతరము భిల్లులతోఁ గొల్ల సలుపవచ్చినహరిహరపాండ్యాజి యామిటారులపైఁ జేతులు సైచి యందు ముఖ్యముగ ముక్తయొంట నున్నయమూల్యరత్నములను జాళువాబంగారునగలను దనివి దీఱ దోఁచుకొనుచుండ నాలతకూన లిరువురు మూర్ఛిల్లి యెన్నఁడో చచ్చిన ట్లుండిరి. ఇట్లు దోఁపిడిచేఁ గోరిక సఫల మైనందున హరిహరుఁడు సంతోషపారవశ్యముచేఁ బలుకఁ జాలక మాటిమాటి కానగలమూట జూచి మురియుచుండ „నీమెకా దామె. ఆమె కా దీమె” యని భిల్లులలో నొకవిధముగ వాగ్వాదముచయించెను. ఒకపట్ల నో రెత్తి మాట లాడఁజాలనిహరిహరుఁడు వ్రేలితో నొకపల్లకిని జూపినందున వారు వాదము మాని యిదియె ముక్తాబాయి యని యాపల్లకి నాభిల్లులు భుజముపై నిడుకొని యనాయాసముగఁ గొండలు సెలయేళ్ళు దాఁటి పరువెత్తి యదృశ్యులయిరి. ఇంతలో నీవార్త కర్ణాకర్ణిగ విని రాణి యాలకించి పుత్రికా వియోగదుఃఖముచే వెడలుబాష్పములం దుడుచుకొనుచుఁ గతిపయ సైనికులతో రంగస్థలమునకు నొక్కనిమిషమున వచ్చి వ్రాలెను.

కాని దొంగలు స్థలము విడిచిపోవుటయేకాక దృష్టిపథముం దప్పిరి. అంతట నామె హా! ముక్తా! నన్ను విడిచి యడవులపాలైతివే యని విచారించుచు రెండవపల్లకివద్ద కరిగి, మూర్ఛిల్లియున్నకన్నెం జూచి సీతా సీత యిటు రా నీచెలి భిల్లులపాలయినది యని లేపెను. ఆపలుకు లామెను మూర్ఛనుండి మేలుకొలిపినందున బాలిక కన్నుదమ్ములు విచ్చి చూచి 'అమ్మా దొంగలు పోయినారా నాస్నేహితురాలిని గొనిపోయినారా' అని యహల్యకంఠమునకు చేతులు పెనవేసి కౌఁగిలించుకొనెను. అహల్య యాశ్చర్యనిమగ్నయై యేమిది ? అమ్మా నీవు ముక్తాబాయివా! పాపను సీతనే దొంగ లెత్తుకొని పోయినారా యని కూఁతుగన్నమోదము సీతచన్నఖేదము చిత్తమున మల్లడిగొన ముక్తాబాయిని లేవనెత్తి ముద్దుపెట్టుకొని సీతకై మిగుల విచారించి తనకంటె చెలినిమిత్తము మిక్కిలి వ్యథ నొందుకూఁతు నూరార్చుచు నామెను సేదదేర్చి వెంటఁ బెట్టుకొని తనగజముపై నెక్కించుకొని సైన్యమునఁ గలకల ముడిపి తిరిగి పయనము సాగించెను. త్రోవలో ముక్త సీతను దలంచుకొని 'అమ్మా యిఁక నేను సీతను జాడను గాఁబోలు. దానిమాటలేమమ్మా. అది పలుకుట యమృతవర్షము గురియుటకాదఁటమ్మా. ఆహాహా! మఱువఁదలఁచి నను దానిచర్యలు మఱపురావు తల్లి. అది దాసి యటమ్మా వర హాలకుప్పగాని హా! సీత! భిల్లులచేతఁ జిక్కినతరువాత నీవు నాకు దక్కుట యెక్కడిది. వా రేదేవతకో బలివెట్టుదురుగదా' యని విలపింప కన్నీరు దుడిచి తల్లి యామె నూఱడించి సీతను వెదకించి తెప్పింతు నని పలికి భిల్లులమీఁద కరుగునపుడు సీతజాడలు దీయు మని జస్వంతరావునకు రాణి జాబుల నంపెను. అట్లు చని యారాత్రి సమీపగ్రామము చేరి యందుండి మఱునాఁడు మరల బయలుదేఱి పయనము సాగించి కొన్నిదినములలో నింబపురసమీపమునకుఁ జనిరి. రాణి రాకమున్నె విని తుకాజీ శివనానా మొదలగుసేనాధిపతులు

భయసంభ్రమములతో నామె నెదురుకొని యామెయేనుంగుల కిఱు
కెలంకులం దారు నడచి ప్రత్యేకమా మామెకై వేయఁబడినగుడారములో
నామెను బ్రవేశపెట్టి తద్దేహసంరక్షణార్థమై యేనూఱుగురుజోదులను
గుడారముచుట్టు కావలియుంచి రాణితో శివనానా యిట్లనియెను.
అమ్మా! మేము వచ్చి నాలుగుదినము లయినవి. తుకాజీయు నేనును
గడుజాగ్రతగఁ గోట ముట్టడించుచున్నాము. మీరుకూడ శ్రమపడ
నక్కఱలేకయే కోట లోఁబడును. మీదేహసంరక్షణార్థము మేముం
చినయీసేవకులలో నేఁబదుగురుతురక లున్నారు. తురక లని వీరిని
దిరస్కారభావముతోఁ జూడవలదు. మనవిషయమున హిందువుల
కంటెను గృతజ్ఞులుగ నున్నారు. అం దీజమాన్‌ఖాను సాహసవిక్ర
మార్కుఁడు. రాజపుత్రులు వచ్చునప్పటి కీశూరశిఖామణి యూర
లేఁడు. కాని యుండినచో నింబపురము మీరు రావలసినయవసర
ముండకపోవును. ఈతనిచేత మీ రన్నికార్యములు చేయింపుకొన
వచ్చును. అని చెప్పి యొక్కసూదరుఁ డగుతురుష్కవీరునిం జూపి
యప్పగించెను. రాణి యాపలుకుల కలరి జమానుఖానుమొదలగు
మహమ్మదీయులయందు నమ్మిక నుంచి వారిచే సంరక్షింపఁబడుచు
గాఢముగా ముట్టడి జరపు మని యానతిచ్చి యుద్ధముల నారితేఱిని
స్త్రీయయ్యు భయ మనక పగ లనక రాత్రి యనక గుఱ్ఱముపై
నెక్కియు నేనుఁగుపై నెక్కియు స్వయముగా సేనలఁ బురికొల్పుచు
బ్రాలుమాలినస్వభటుల రక్షింపుచుఁ బరభటులను జంకఁ జేయుచు
నిరువురచే శ్లాఘింపఁబడఁజొచ్చెను. నింబపురాంతఃపురకాంతలగర్భంబు
లవియఁ జేయుఫిరంగిగుళ్ళు గభిల్లుగభిల్లుమని కోటగోడలు దూట్లుపడఁ
జేయుచుండెను. రాజపుత్రమహారాష్ట్రసైన్యములు దూరములనుండి
యొకరిపై నొకర రగ్నివర్షములు గురియించుచుండిరి. ఇట్లు ముట్టడి
జరగుచుండ రాణి వచ్చినమఱునాటిరాత్రి గుడారములో రాణియు
ముక్తయుఁ గూర్చుండి సీతనుగూర్చి ముచ్చటించుచుండఁ గావలి

గాచు జమానుఖానుయొక్క కఠినమయిన కంఠధ్వని వారికి వినఁబడ రాణి యొకసేవకుని బిలిచి యది యేమని యడిగెను. ఆసేవకుఁడు నమస్కారముఁజేసి ,,అమ్మా! నలువదియేండ్లవయస్సుకల స్త్రీ దమ దర్శనమునకు రాఁగోరుచున్నది. యుద్ధసమయమలయందుఁ బరుల రానీయ నని జమానుఖా నామెను నిరోధించినాఁడు. అదియే యాగడ బిడయని విన్నవించెను. రాణి యామాటలు విని నవ్వి స్త్రీలను రానిచ్చిన నేమినష్ట ముండును. ఆమెను రానిమ్ము. ఆమె యేమి చెప్పునో యని జమానుఖానునకు వర్తమాన మంప నతఁ డామెను లోపలికి వదలెను. పచ్చనిదబ్బపండువంటిదేహచ్ఛాయ గలిగి పొట్టిగ లావుగ నున్నయాయంగన యెఱ్ఱనిచీర గట్టుకొని మొగమున నెఱ్ఱని కుంకుమబొట్టుతోడను గుఱుచ లగువెండ్రుకలతోడను జలుచని మొగముతోడను వచ్చి రాణియెదుట నిల్చి ,,అమ్మా! నా మొఱ నాలకింపుఁడు. నేను నింబపురవాసురాలను. నాకుమారుని శివనానా నిర్హేతుకముగఁ జెఱలో నుంచినాఁడు. అదిగాక యీముట్టడిలో నాపని పట్టెద నని యిదివఱకుఁ బ్రతిజ్ఞ చేసినాఁడు. అందుచే నేనస హాయురాల నగుట మీవద్దనుండఁ గోరి వచ్చితిని. నాకుమారుని జెఱ నుండి విడిపింపుఁడు.' అని రోదనము చేయ సాగను. శివనానా యామెకుమారుని నిర్హేతుకముగఁ జెఱలోఁ బెట్టెఁడని నిశ్చయముగ నెఱింగి యతని నీసమయమున నావిషయమై యడిగినచో నేమికార్య భంగము వాటిల్లునో యని శివనానా నడుగుటకు నుద్యుక్తురాలు గాక భయపడినయాయంగనకుమాత్రము తనతో నుండు మని ,,అమ్మా! నీకుమారునకుఁ గాని నీకుఁ గాని భయములేదు. ముట్టడి యగువఱకు నీవు నాగుడారమున నుండుము. నేనుండ భయ మేల" యని యామెభయ ముడిపి రాణి మారాత్రి నిద్రించెను.

—:o:—

పదునెనిమిదవ ప్రకరణము.

మనుష్యరక్షితములు గాక యెండకు నెండి వానకుఁ దడిసిన యడవిచెట్ల నున్నపరిమళముల గ్రహించి మందమలయానిలుండు తన గంధవహనామము సార్థకముగా నరుదెంచి యున్నతపర్వతముపై గుడారమునఁ గొలువుదీర్చిన శాయాజీహోల్కారుయొక్క శ్రమ లన్నియుఁ దొలఁగఁజేసెను. అతఁ డొకకుర్చీమీఁద సుఖాసీనుఁడై యదివఱకుఁ బీల్చినగంజాయిమత్తు తగ్గినందున మఱలఁ గొంచెము గంజాయి తన దగ్గఱ నిలువఁబడిన బాలకునడిగినాలుగు గ్రుక్కలుపీల్చివహవ్వావహవ్వా నీవు మంచివాఁడవురా కుఱ్ఱా నీపే రెవ్వరురా మఱచినాను. ఫాజీకాదా యని యాబాలు నడిగెను. హోల్కారురాజవంశమున నుదయించిన వానికిట్టి తుచ్ఛమయినయభ్యాసము లెట్లలవడె నని మనస్సున నొచ్చుకొనుచు నాబాలుఁడు నాపేరు బాజీరావుకాని ఫాజీ కాదండి యని యుత్తర మిచ్చెను. శాయాజీ ప్రత్యుత్తర మిచ్చుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండ నింతలో గండాభిల్లుపాండ్యాజీలు గుడారపువాకిట నిల్చి హోల్కారువారిదర్శనముఁ జేయఁ గోర నతఁడు వారినిరమ్మనియెను. వారు లోనికి వచ్చునప్పటికి శాయాజీ బాజీరావు నావలికంపి వారచ్చటికి వచ్చినకార్య మేమని యడుగ హారిహారుఁ డిట్లనియెను. మహారాజా! అహల్యాబాయికి ముక్తాబాయిపై ప్రేమ మిక్కుటమని విని గూఁతును మనస్వాధీనములో నుంచుకొన్న పక్షమునఁ దల్లి మనము చెప్పినట్టు లొప్పుకొని కుమార్తెప్రాణరక్షణార్థము మనకు రాజ్యమును వదలివేయు నని ముక్తాబాయిని దెచ్చినాము. ఈపర్యాయము తమరు తప్పక రాజ్యము కైకొనవచ్చును. కావలసినచో నీమెను వివాహ మాడవచ్చును.'' ఈపలుకులు శాయాజీచెవులఁ బడినతోడనే యేమీ నాప్రియురా లేకీ యని దిగ్గునఁ బీఠము నుండి లేచి గుడారము వెలుపలికి వచ్చెను. గండాభి ల్లింతలోఁ బల్లకిఁ దెమ్మని

బోయల కానతిచ్చుటయు వా రందున్నయందక త్తెను మోసికొని వచ్చి హోల్కారునెదుట నుంచి తలుపులు దెఱచిరి. తనను మన్నను ల్తానుబిరుదు నొసంగినతనయేలికయెడ విశ్వాస మధిక మగుటచే గండాభిల్లు పల్లవాధరిం గని ప్రభువువారు నీనిమిత్త మెదురుచూడ మొద్దులాగున గదలిరా వేమి యీపాటికి రా యని మృదుతరవ్యాహా లముల నిరసించునామెబాహువల్లిం బట్టుకొనిలాగ మదకట్టివంటిభిల్లుని మోటుచేయి సోకుటచే నరము బెణికి కడుబాధ గలుగ, 'అమ్మా' యని జాలిపుట్ట నఱచి ప్రతిమలాగు సీత వాని లాగినవైపునకుం జని నిశ్చేష్టురా లయి పల్లకికిం జేరంబడెను. శాయాజీశరీరము పులక లెత్త కన్నెత్తి యాపుత్తడిబొమ్మం జూచి మేలిముసుంగు దీయుమని యా నతీయ గండాభిల్లు కన్నియం డాసి వలదు వల దని యామెచేతులతో నడ్డగించుకొనుచున్నను జేతులు విదలించి మేలిముసుంగు దీసెను. తీయుటయు మేఘమునుండి వెడలు మెఱుపువలెం దెరచాటునుండి వచ్చుభావవేషమువలె భూమిని సంచరింపవచ్చినయచ్చరవలె నభముదయించినపూర్ణచంద్రబింబమువలె ముఖకళలు పర్వంజేయుచు నాల తాంగి నిలువ ముసలివాం డగుహరిహరుండు, శృంగారరస మెఱుంగని మోటువాం డగుభిల్లుండును మోహాతురులై యువ్విళులూర నాగరికుండును బతుచువాండు నగుశాయాజిస్థితి వర్ణింప నేరి తరము. ఇట్లు మోహసముద్రమునం గొంతసేపు మునకలు వేసివేసి వారుముగ్గు రొకరినొకరు చూచుచు భయలజ్జలచే వారిం జూడం జాలక మొగ మావలివైపున కాబాలిక త్రిప్పుకొన్నను వంగి యా ముఖము గనులారం గనుచునుండ శాయాజీ వారలతో 'హరహరా! ఈమె ముక్తకాదు. ముక్తను నే నెఱుంగుదును. ఆమె యింతసౌందర్యవతి కాదు. ఈమెపే రెఱుంగను. కాని యాకారము నాకుం గ్రొత్తది కాదు సుమీ' యని 'సుందరీ! నీ వెవరే' యని యడిగెను. మహారాజుగారిప్రశ్న కామె యుత్తరము నొసంగుట కష్టము లేని

దయ్యెం దన్ను వారు ముక్తాబాయిగా భావించుచుండిరి గనుక తన పేరు ముక్తాబాయి కాదని మనవి యొనర్చినచోం దన్ను వారు విడుతురను నాసచే నామె, 'నేను ముక్తనుగాను నాపేరు సీత ముక్తాబాయికి నేను దాసిగ నున్నాను. నన్ను దయచేసి విడువుండు స్వామీ ! మహారాజులు నున్నతగుణవంతులు నగుతమరు దాసీసంగమము కూడదుగదా'' యని ప్రార్థింప నాముద్దుమాట లాలకించి శాయాజీ సుందరీ నేను నీకుజ్ఞాపక మున్నానా నాండు పునహానగరములో గుడిలోనికి నీవు పోయి మరలి వచ్చుచుండ నేను నిన్ను బాణిగ్రహణము చేయలేదా యని తన్నామెకు విన్నవించుకొనెను. అర్ధరాత్రివేళ నడివీథిలో స్త్రీని జెఱబట్టం దలంచినదోషకర్ముం డొంటరిగం జిక్కినదానిని విడువం డనియుం దనపుణ్య మట్లున్న దనియు భగవంతునిపై భారమునైచి సీత మిన్నకుండ, వివాహప్రయత్నము చేయింపు మని హాల్కారు చెప్పెను. ఆపచ్చనిపండ్లనడుమ నాపర్వతశిఖరమునం బట్టాభిషేకమహోత్సవమువలెనే వివాహమహోత్సవము జరుగుట మంచి దని గండాభిల్లు తగినముహూర్తము ముంచు మని హరిహరపాండ్యాకతోం జెప్పి కావలసినమృగములను జంపి తెమ్మని నలుదెసలకుం దనభిల్లుల నంపెను. శాయాజీ హాల్కారున కీకన్యను వివాహము సేయుట యెందుచేతనో హరిహరున కిష్టము లేదయ్యెను. ఈవృద్ధబ్రాహ్మణునకుం గూడ నామెయం దాశగల్గుటయె ప్రాయశః దీనికిం గారణ మై యుండం బోలు. అందుచే నాతండు శుభముహూర్తము నాలుగైదు దినములలోపున లేదని తెలియ జెప్ప వారందఱు సీత నొకగుడారమున నుంచి చుట్టునలువురుభిల్లులను గావలి యుంచిరి. మొదట సీత యక్కడికి వచ్చుటతోడనే శాయాజి బాండురావును గుడారమునుండి యావలకుం దోలినందున నాతండు గుడారపుచాటున కరిగి యచ్చటం గూరుచుండి వచ్చినయాయంగన యెవ్వరో యనిమాత్రము ప్రేరేపింప గుడారపుగుడ్డకున్నచిన్నరంధ్రమునం దనకన్ను లుంచి సీతను

చూచెను. చూచినతోడనే యాతనిమనస్సున కేమిపుట్టెనో కాని చోట చోట గన్నీరు కాలువలై చెక్కులమీఁదుగ నేత్రద్వయమునుండి ప్రవహింప బాజీరావు హాదైవమా! మాకిరువురకుఁ గూడఁ దగని యాపద దెచ్చిపెట్టినావుగదా యని వీక్షించి తాను దుఃఖించినజాడ యెరికి నైనఁ దెలిసిన వాఁడు తన్ను గారణ మడిగి తెలిసికొని బాధించు నని కన్నీరు సత్వరమే తుడుచుకొని యెటు లైన సీత నొకపర్యాయము గలిసికొని మాట లాడవలయు నని ప్రయత్నించెను. కాని యాదినమున సమయము దొరక దయ్యె. అతఁ డొకటిరెండుసారులు సీతయున్నగుడారముముందటి కరిగి నిలువ భిల్లు లతని గదిమి కొట్టిరి. అందుచే నేమియుం దోచక కాలుగాలినపిల్లివలె నిటునటుఁ దిరుగుచుఁ జెప్పినమాటలు చక్కగ వినఁబడమి శాయాజీచేఁ జీవాట్లు దినుచు మితిమీఱిన సంతాప మొందసాగెను. ఆగుడారమునఁ బ్రవేశించుటాది సీత నెమ్మనమున నమ్మలికము హెచ్చ "హా భవానీమాత! నాఁడు సన్యాసిరూపమున నీవే నాపరాభవము దప్పించితివి. నేఁడు" పంచాగ్నిమధ్యమందు నన్నుంచినట్లు క్రూరజనమధ్యమున నుంచితివి. నన్ను భంగపుచ్చుటకు యత్నించువారే కాని నివారించువారు లేరు. ఏమిపనిజేసినను నీదాననే యని వేయివిధముల మ్రొక్కుచు హరిహరుఁడు తన కంపించినభక్ష్యములు గాని మహారాజుగారు ప్రత్యేకముగఁ దననిమిత్తమై వండించి పంపించిన మాంసాదికములుగాని భక్షింపక యన్నముముట్టక నీరుగూడఁ ద్రావక శుష్కోపవాసము చేసి భిల్లులచెఱనుండి తప్పించుకొని పోవువఱకు నుపవాసములు చేయునట్లు ప్రతిన గావించెను.

శాయాజీ హోల్కారు సూర్యాస్తమయ మయినతరువాత మదనబాణహతుఁడై పలుమాఱు సీతయున్నగుడారముయొద్ద కరిగి యటనుండుభిల్లులకు జంకి మఱలుచు మఱల నటులై పరుగుచు బ్రతిమాలియో బలాత్కరించియో యామెను దనస్వాధీనము జేసికొనఁ

గోరుచుండెను. హరిహరపాండ్యాజీ వృద్ధుఁ డయినను వానికోరిక పదుచుతనమందుండుటచే నెట్లయిన నయముననో భయముననో బాలికను దాను స్వీకరింపఁగోరి నిద్దురలేక సమయమున కెదురుచూడసాగెను. బలవంతముగ గుడారము జేరినపక్షమున హరిహరుఁ డేమనుకొనునో యని శాయాజీయు శాయాజీ యేమిసేయునో యని హరిహరుఁడు నొకరికొకరు జంకి చతురంగమున నొకగుఱ్ఱ మొకగుఱ్ఱముచేఁ గట్టఁబడిన వడువున నామెకగ్గఱ కరుగకైరి. దైవయోగమున నావృద్ధుఁడు బాలుఁడు పరస్పరమత్సరబద్ధులై భిల్లులు నిద్రించుచున్నను గుడారమును గాచుచుండిరి. హరిహరుఁడు నిద్రలేక శవమువలె నేలమేలుకొనుచున్నాఁడో యని మహారాజునిందింప నీవుబ్బుపీనుఁగెల దయ్యమువలెఁ దిరుగుచున్నాఁడో యని హరిహరుఁడు వానిని నిందింపఁ దొడఁగెను. ఒకమారు కామాగ్నికిఁ దోడు క్రోధాగ్ని కూడ జనింప శాయాజీ ఖడ్గము ధరించి హరిహరుని జంప నుంకించి చప్పున తెలివి దెచ్చుకొని యది తనభవిష్యదభివృద్ధికి నాశనకారణ మని యాపని మాని తుదకుఁ బ్రాణములు విసికి కామపారవశ్యమునుండి తొలఁగింపఁబడి నిద్రాపారవశ్యము నొందెను. అప్పుడు హరిహరుఁ డాజాడ దెలిసి గుడారము జేరఁ బోయి యమదూతలవలె భిల్లులు మేలుకొనుటచే వెనుకకుం జని రవంతసేపు కునికెను. అవగింజంతసమయ మెట్లయిన చిక్కునేని దానింబట్టి సీతాపహరణ మొనర్చి మాటలాడఁ దలఁచి రేయి కునుకు లేక శ్రమ పడుచున్న బాజీరావు వీరిరువురు నిద్రాసక్తులు కాఁ జూచి భిల్లు లంతకు ముందే దేహములను మఱచి గాఢసుషుప్తు లగుట నెఱిఁగి యది చీఁకటిరాత్రి యగుట నెంచి మెల్లమెల్లగ సీత యున్నగుడారపుప్రక్కకు వచ్చి నిశ్శబ్దముగఁ గూరుచుండెను. కూరుచుండి భూమిని దాఁకుగుడారపుముతకగుడ్డను దనచేతులతో మీఁదికి నెత్తి యల్లన దానిక్రిందఁ దూఱి లోపలఁ బ్రవేశించి చప్పుడు గాకుండ దేకి సీతకడ కరిగెను. నిద్ర పట్టకున్నను బరధ్యానముగ

నేమో యాలోచన సల్పుచుండినసీతయొక్క మృదుదేహముపై బాజీరావు చేతులు వైచి తట్టనామె యులికిపడి శాయాజీ యేమో యని వడంకి ఛీఛీ దురాత్మా పోపో యని గద్గదస్వరముతో నఱచెను. ఆపలుకుల కలుగక బాజీరావు 'నేను అక్కయ్యా నేను బాజీరావును. నీవు భయపడకు' మని మెల్లనఁ జెవిలోఁ జెప్పెను. అమృతసేచనము జేసినచందమున నామాటలు తన చెవికిఁ దృప్తి యొసంగఁ జేతులతో వానిదేహము దడవి పూర్వము దా నెఱింగినయానవాళ్లనుబట్టి యతఁడు బాజీరావని గ్రహించి "నాయనా నాయనా నీవును నీమాయభిల్లులచేతనే చిక్కితివా" యని రవంతసేపు వగచి యాతని దగ్గఱ దీసికొన నాతఁడు నామెయొడిలోఁ బండుకొని ముహూర్తమాత్రముదాఁక 'అక్కయ్యా నన్ను భిల్లులు రెండుసారులు వారిదేవతకు బలి పెట్టనెంచిరి. ఈపర్యాయము మన యిద్దఱము గూడ నక్లే యగుదుమేమో' యని యేడువసాగెను. సీత వాని విలాపమును వారించి యిది దుఃఖమునకుఁ దగినయదను కాదు. ఉపాయములచే మన మిచ్చట నుండి దాఁటవలయును. నీవు నేను జెప్పినట్లు చేయుము. అని వానికిఁ గొన్నిరహస్యములు చెప్పి యిక్కడ నీ వున్నచో మనకు నిరువురకు నాపద వాటిల్లును. సత్వరమే సాగిపొమ్ము. లే యని వాని నంపెను. ఆతఁడును బూర్వప్రకారమున గుడారము నొత్తిగించుకొని యావలఁ బడి తనయేలికహజారమున కరిగి తనస్థానమునఁ దా నెప్పటియట్ల శయనించెను. ఉదయమున హరిహరుఁడు హోల్కారుకన్న మున్నే లేచి కాల్యకృత్యములం దీర్చుకొని బాజీరాయనిఁ జేరఁ బిలిచి కుఱ్ఱా సీతవద్దకు నీవు సేవకుఁడ వగుటచేఁ బలుమాఱు పోవుటకు నీ కుత్తరువు గల్గునట్లు నేఁ జేసెదను. నీ వామెతో నాపైఁ బ్రేమ గల్గునట్లు నన్ను వివాహమాడునట్టులొత్తి చెప్పి నాకీయుపకారము జేతువేని చెఱనుండి నిన్ను వదలించెదను. కావలయునేని నీకు ధనము గూడ నర్పించెదను. అట్లు చేయఁగలవా యని వినయమునఁ బలికెను. మునలి వాని కింత

కోర్కె యున్నందున నగవును దన్నట్టిదుష్కార్యమున కాతఁడు నియోగించినందు కలుకయు నతనిమనస్సున నుదయింప బాజీరావు వానిని వారించుకొని కాలానుసారముగ వర్తింపఁ దలంచి, యయ్యా నా కిది యిష్టమే. శాయాజీకూడ నామెను గోరుచున్నాఁడు. వానిని గడ తేర్చినపక్షమున మీ కీమె దక్కునని యుత్తర మీయ హరిపంగుఁ డగి యెంతపని యీరాత్రి చేతు నని సంతోషముతో వాని నంపెను.

పందొమ్మిదవ ప్రకరణము.

అట్లు భిల్లుల శిక్షించుటకుఁ బ్రతినబూని జస్వంతరావు రాణి నడిగి కొంతసైన్యమును వెంటఁబెట్టుకొని భిల్లులగూడెములపైఁ బడి వారిలోఁ బలువురఁ బట్టుకొని కొందఱఁ జెరలో నుంచుచు ముఖ్యులగునాయకులను వృక్షములకుఁ గట్టి యురి దీయించుచు నొకమాఱు వారు తిరుగఁ బడునపుడు వారితో వెను దియ్యక కయ్యములు సల్పుచు నొకమాఱు అపజయము నొందుచు జయాపజయములవలన నుదయించు సంతోషవిచారములకుఁ దనమనసు పుట్టినిల్లగునటుల ముక్తాబాయిపై హృదయము నిల్పి విజయకాంక్షపై దృష్టి నిల్పి విహరింపఁజొచ్చెను. ఒకమూలఁ గొందఱఁ బట్టి పరిమార్చుచుండ రెండవమూల మఱికొందఱుభిల్లులు పల్లెలపైఁ బడి దోఁచుకొని బీదకాఁపులగృహములు బరశురామప్రీతి జేయసాగిరి. అహోరాత్రములు నిద్రాహారములు లేక జస్వంతరావు ప్రాణములకు లక్ష్యపెట్టక యెందఱిని శిక్షింపుచున్నను భిల్లులిసుకపాతరలవలె తగ్గరైరి. కాని యాతని యెడ తెగనిప్రాణివల్లను వహించినకార్యమువల్లను భిల్లులకుఁ దమవినాశకాలము దాపయిన దనుమాట తెలియుటయే కాక జస్వంతరావునామము విన్నపుడు వారి

బడఁద్రోసి తనమొలలో నున్నసూరకత్తితో నాతనిముక్కు గోసి యొకచెవిలో నొకభాగము ఖండించి "యోరీ దురాత్మ! నేనే రా గండాభిల్లును. నన్నుఁ బట్టుకొనువారు మీరా" యని తక్షణ మాగుహను విడిచి కొండమీఁది కెగఁబ్రాకి తనయొంట వ్రేలాడునిదుదగొర కొమ్మున విపరీత మయినవిధమునఁ జెవులు గింగురుమనునటుల నొత్తెను. ఆకొమ్ము నూఁదుట యానవాలుగఁ గొని యాప్రాంతవాసు లగు భిల్లులు మఱల నొకకొమ్ము నొత్తి ప్రతిధ్వని చేసి పుట్టలో నుండి వెడలుచీమలవలె నొకవరుసగ రెండుమూఁడువందలమంది గండాభిల్లున్నదెస వచ్చిరి. తాంతియాభిల్లు తమ కాశ గొల్పి చిక్కనందున జస్వంతరావు తనచిన్నసేనతోఁగూడ వెనుకకుం దిరిగి గుహాముఖమునఁబోసిముక్కును దెగినచెవియును గల్గి స్రవించురక్తముతో బాధపడుచున్నకృష్ణపంతుని జూచి తెల్లబోయి స్పష్టముగఁ దెలియనివాని ముక్కుమాటలవల్ల గండాభిల్లు చేసినపరాభవము నెఱిఁగి క్రోధోద్దీపితుఁడై యుండ నింతలో గుమి గూడినభిల్లులు కొండమీఁద నుండి వీరిమీఁద నమ్ములవర్షములు గురియింప నారంభించిరి. మూఁడువందల మందితో నిరువదిమంది కయ్యము సేయుట మృత్యుస్నేహము చేయుటయే యని జస్వంతరావు స్పష్టముగ నెఱిఁగియుఁ దాము వెన్నిచ్చి పారినచో వారు తరిమి కొట్టి మొదలే బ్రతుకనీయ రని తుపాకులతో గొంత యుద్ధము చేసెను. ఇట్లు జరిగినకయ్యమున మహారాష్ట్రుల తుపాకిదెబ్బలు తిని ముప్పదైదుగురుకంటె నెక్కువసంఖ్య గలభిల్లులు నేలపా లయిరి. జస్వంతరాయనిబలములో సగముకంటె నెక్కువ హతులైరి. అంతట జస్వంతరావు రంగము విడిచి పోవఁ జూచుచుండ దూరమున నాతనిసేనలో నొకభాగము వానిని వెదకికొనుచు వచ్చుచుండెను. ఆబలము దృగ్గోచరము కాఁగా భిల్లులు పిట్టలవలె తుఱ్ఱున గొండమీఁదనుండి నానాముఖములఁ బారి యదృశ్యులైరి. ఇట్లు పూర్వము లక్ష్మణునిచే శూర్పణఖకు జరిగినపరాభవమే గండా

భిల్లుచేఁ గృష్ణవంతునకు జరగ నాతఁడు యుద్ధమును మాని. సిగ్గుచేఁ దనవికలాంగత తనకే యసహ్యాకరము గఁ దోఁచ మెల్లగ నింటికిఁ జనెను. గండాభిల్లు తాంతియాను కూడఁగొని నుఖునాఁడు సాయంకాలమునకు శాయాజీహోల్కారువారిసమ్ముఖమునకు వచ్చి తన పూర్వోద్యోగముఁ గైకొనెను.

అట నింబపురమున దౌలతరావు రసపుత్రులతోఁ గలిసి యహల్యాబాయిసైన్యమును నోడింపవలె నని యెంత ప్రయత్నము సల్పుచున్నను మహారాష్ట్రులే యీముట్టడిలోఁ బయిచేయి గలవారుగ నుండిరి. గోమాజీరావు రాజపుత్రులకుఁ గావలసినప్రతిసహాయముఁ జేయుదు నని వారిని బిలిపించి తనలంచము వారు సత్వరముగ నంప జేయుఁప రై రని వారిపై నలుక బూనెనే కాని తాను వాగ్దాన మొనర్చిన సాయము వారికిఁ దా నొసర్పఁ జాలనందుకుఁ జింతిల్లఁడయ్యెను. కొత్వాలువద్దనుండి యేసహాయము లేకున్న దని రసపుత్రప్రభు వగు నుదయపురరాణావారు భిల్లులను శాయాజీ నైనఁ దమకుఁ దోడుగ రప్పింపు మని దౌలతరావును బలునూ అడుగుచు వచ్చినను శాయా యప్రయోజకుఁ డనియు వానిని బిలిచిన మును వున్నగోడు చేడు ననియు భిల్లు లాటవికు లగుటచే దేశమును గొల్లకొనుటకే యుక్తాలు కాని నిల్చి కోటలు ముట్టడించి క్రమమయినయుద్ధములు చేయుటకుఁ దగ రనియు నెపెంగి వారిని రప్పింపఁ దలఁపక యట్లున్నచో తనకు సేమము లే దని యిడిగో వచ్చెద రదుగో వచ్చెద రని చెప్పు మా పని కాలయాపన మొనర్చు చుండెను. రసపుత్రుల కాగ్రహము వచ్చి తె న్నెపుడు తుద ముట్టించుదురో యని భయము గలిగి వారి నాతఁడు వదలఁ బ్రయత్నించెను. కాని వా రాతనిని దాఁటి పో నీయక వేయి కన్నులతోఁ గాచుచుండిరి. ఒకవేళ నేమాయోపాయము చేసి సైన్య సంబంధమునుండి ఎడలించుకొని పోవుద మన్న నీవల జస్వంతరావు భిల్లుల నిర్మూలమునకు నోడలు దాఁచుకొనక పని చేయసాగుటచేఁ దనకు

వారికడ సేమ ముండ దనుమాట నిశ్చయ మని తెలిసికొని యక్క
డికిఁ బోవుట యవివేకముగ నెంచి యెట్లయినను రసపుత్రులతో
నుండుట యుక్త మనుకొనెను. రసపుత్రప్రభు వాడినమాట తప్పని
పురుషుఁ డగుటచే గోమాజీరావునకుఁ దాను వాగ్దానము చేసిన
వేయివరాలును భేతాళసింగు చేతి కిచ్చి యంపినను జిత్తులమారితన
మున నక్కను జంపి పుట్టినభేతాళుఁ డావిత్తము తానే యపహరించి
గోమాజీరాయన కిచ్చినట్లు రాణికి విన్నవించెను. గోమాజీరావువద్ద
నుండి భేతాళసింగువద్దకు రాయబార మంపఁబడినవామనభట్టు
మెల్లగాఁ గోటలోఁ బ్రవేశించి కొత్వాలు కీయవలసినసొమ్మ నిమ్మ
నియు సొమ్మిచ్చిన వెనుక నెంతయు సహాయము జేయు ననియు వాని
నడిగెను. భేతాళుఁ డాతనిపలుకులు విని ,,యోయీ, వామనభట్టూ
గోమాజీరావునకు నేను సొమ్ము నిచ్చుటకు వాఁడు నాకుఁ జేసినసాయ
మేమి? నే నొక్కఁడమ్మిడి రైన వాని కీయను. నీకు నాలుగురూకల
నిచ్చెదను. నీ వీసొమ్ము దీసికొని యీసంగతి రాణికిఁ దెలియనీయ
కుండు'' మని వాని నోడఁబఱచి వానికి ముందే పదిరూకల నిచ్చి
తక్కినది తరువాత నొసంగఁ గల నని చెప్పి వానిని సమ్మతింపఁ
జేసెను. తరువాత దౌలతరావు రాణిని దర్శించి శాయాజీమహారాజు
పక్షమున నహల్యాబాయికి సందేశ మంపుట కర్తవ్య మనియు రస
పుత్రులు శాయాజీతోఁ గలిసి రని విన్నచో రాణి తప్పక కోరినపద్ధ
తులప్రకారము నోడంబడిక గావించుకొను ననియు నట్లు వామనభట్టు
రాయబారిగ నేగఁ దగినవాఁ డనియు నచ్చఁ బలికి రాణితోఁ జెప్ప
వలసినయంశముల నెల్ల మనస్సునకు నాటఁ జెప్పి వామనభట్టును
రాణియనుమతిమీఁదఁ దగుపరివారముతోడను జెండాలతోడను
రాయబార మంపెను. వచ్చి యహల్యాబాయియనుమతిని నామె హ
జారము బ్రవేశించి వామనభట్టు ప్రాణముల నుగ్గఁ బట్టుకొని భయ
పడుచుఁ గూరుచుండ జమానుఖాను మొదలగుతురకలు పదుగురు

తుకాజీశివనానా మొదలగుసేనాధిపతులు రాణిని బరివేష్టించి యాసందేశమును వినఁ గోరిరి. అంతట రాణి మొగము జూచి వామనభట్టిట్లనియెను. ,,అమ్మా శాయాజీహోల్కారుమహారాజుగారు నన్ను దమవద్ద కంపినారు. ఇందూరురాజ్యమున మీరు లేశ మైన భాగమీయమనియు సర్వస్వము తమపాలక జనకు లగుమలహారురావుగారిదే యగుటఁ దమకే రావలయు ననియు మనోవృత్తిగ మీకుఁ గొన్ని జాగీర్లు నిచ్చెద మనియు రాజ్యము వదలవలసిన దనియు వదలకున్న పక్షమున దాము రసపుత్రులతోఁ జేరుదు మనియుఁ దమతో మహారాజుగారు మనవి చేయుచున్నారు. రాజపుత్రులకుఁగూడ నాలవవంతు రాజ్య మొసఁగవలయు నఁట. దీని కుత్తరము జెప్పి నన్ను సత్వర మంపవలయు నని ప్రార్థించుచున్నాను.'' అని చెప్ప నహల్య పక్కున నవ్వి ,,మీ మహారాజుగా రెందున్నవారు. వారు మా కగపడుదురా'' యన నాతఁడు ,,చిత్తము వింధ్యపర్వతములలో నున్నారు తల్లీ'' యని ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను. ఇచ్చునప్పటికే జమానుఖాను వెనుకపాటున వచ్చి వామనభట్టుయొక్క భుజదండము గట్టిగఁ బట్టుకొని రాణితో, ,,అమ్మా వీఁడు కుట్రలోఁ జేరినవాఁడు వీనిని బట్టి చెఱఁ బెట్టినచో నద్భుతములు గొన్ని మనకుఁ దెలియఁ గలవు సుఁడీ'' యని విన్నవించి వాని రెండుచేతులను నరదండలు బలిమివేసి, ,,నీవు ఖయిదీ వయినావు రా'' అని నిలువఁ బెట్టును. ఇంతలో నీకార్యము సహింపనోపక వానితో వచ్చిన రాజపుత్రులు వరలలో నుండి తళతళ మెఱయు కత్తుల నూడఁ బెఱికి మహారాష్ట్రులపైఁ బడి నఱుక బోవఁ బ్రతివిధానము నొనర్పఁ బోవుతుకాజీ మొదలగువారు వారించి, జమాను ఖాను వారిపై సింగపుఁగొదమచాడ్పున దుమికి యాపదునుగురిలో సగమును దత్క్షణమే మృతి నొందించెను. తక్కినతురకలు రసపుత్రులఁ బొదిఁ గొనుటచేఁ దక్కినయైదుగురసపుత్రులు హతమైరి. వామనభట్టును జెఱఁ బెట్టినవార్త దౌలతరావు విని ముక్కు దక్కి శవము వలెఁ

గళకాంతులు లేక దీర్ఘోచ్ఛ్వాసములచేఁ దన యాటమటము బ్రకటి తము కాఁగ నింకఁ దనమరణము నిశ్చయ మని బెంగఁ గొనెను.

—:o:—

ఇరువదియవప్రకరణము.

—:o:—

హరిహరపాండ్యాజీ తనహృదయమును దెఱచి మనోరథమును దెలియఁబఱచి బాజీరావు నాకార్యమునఁ బనిసేయు మని నియోగించినతరువాత శాయాజీమహారాజు మేల్కొని బాజీరావును జేరఁ బిలిచి యదివఱ కెన్నఁడు జూపనిదయ నాతనిపైఁ జూపి మెల్లగా నాతనితో నిట్లనియెను. ఓరీ కుఱ్ఱవాఁడా! నీవు నా కొకకార్యము జేయవల యును. సీతను నాకు వివాహము సేయుటకు గండాభిల్లు మొదలగువారు నిశ్చయించినారు కాని యామె కిష్టము లేనట్లు కనఁబడుచున్నది. నామీఁద గాఢానురాగ ముదయించునట్లు నీ వామెతోఁ బలుకవల యును. నీ వామెయొద్దకుఁ బలుమాఱు పోఁగలుగునటుల నే నుత్తరవు జేసెదను. నావంటిమహారాజు చేట్టవట్టి సుఖింపఁ గలుగుట యామె కెన్ని జన్మములకైనను దొరకునా? ఇప్పు డీపర్వతముమీఁద నొంటరిగ నే నుండుట యామె కలక్ష్యముగ నున్నది కాఁబోలును. రేపు రాజ్యము స్వాధీనమైనతరువాతఁ దాను రాణి కావచ్చును. వెండి గొలుసులతూఁగుటుయ్యలలోఁ దుల లేనిరత్నభూషణములు ధరించు యోగ్యత కామె నోఁచుకొన్నది కనుకనే తనవంటిదానిపై నావంటి మహారాజునకు ననురాగ ముదయించెఁడి. నాకు శ్రీకొల్హాపురమహారాజుగారు సింధియామహారాజుగారు పిల్ల నిచ్చెద మని వర్తమాన మంపించినారు. కాని నామన స్సీమెపైఁ దగిలి యున్నది. ఈమె నన్ను నిరాకరించినను బలిమిచేనైన నేనీమెపొందు నొందక మాననను. కాఁబట్టి యీవివాహమునకు సమ్మతింపు మనియు ముందుగా నేను

దానితోఁ గొన్నిరహస్యములు మాటలాడవలయును గనుక సమయ మెఱుంగఁజేయు మనియు నామెతో నాపలుకులుగా మనవి చేసి యొక్కఁబిలిచి రమ్ము. ఇది యేరికిం దెలియనీయవలదు సుమీ' యని మహారాజు నుడువ బాజీరావు కొంచెము యోచించి, "మీసేవకుఁడ నగునేను మీకుఁ బ్రియమును జేయనా? ఆమెను హరిహరపాండ్యుఁడుకూడ మోహించి యున్నాఁడు. వానిని మీరు రహస్యముగఁ గడతేర్తురేని యీమె మిమ్ముఁ దప్పక వరింపఁ గలదు సుఁడీ" యని విన్నవించుకొన మహారాజుబ్బి యీవేళ సాయంకాలముననే హరిహరునకు స్వర్గసుఖ మిప్పించెద చూడు నాశక్తి యని ప్రతిన జేసి కుబ్జవానిని లోనికిఁ జననిమ్మని భిల్లులతోఁ జెప్పి మదనాయత్తచిత్తుండై తహతహ బొందుచు శాయాజీ హరిహరుని జంపుటకుఁ గదలుచుండెను. జస్వంతరావుచేఁ దనబలము ముక్కముక్కలుగ ఖండింపఁబడుటకు వగచి గండాభిల్లు ప్రభువును దమముందుపోకలఁ గూర్చి కఠినముగ నడుగఁదలంచి వచ్చి గుడారము సొచ్చి యిట్లనియె.

"మహాప్రభూ! ఏలినవారికిఁ బట్టాభిషేక మయినదిమొదలు జస్వంతరావు మాచుట్టములను మేఁకపోతుల నఱికినట్లు నఱుకుచున్నాఁడు. దౌలతరావు త్వరలో వత్తునని చెప్పి యీవఱకు రాఁడయ్యె. మేము దోఁచుకొనివచ్చినద్రవ్య మంతయు వ్యయము చేసి హాయిగాఁ బిండివంటలతో మీరు మున్నూర్గురు భోజనము సేయుచు మానిమిత్తము శ్రద్ధ చేసినారు కారు. మీరు పరాక్రమవంతు లనుకొని యింతమహాపదవి మీ కిచ్చితిమి గాని మొదటనే యింతటివారగుటఁ దెలిసినచోఁ బట్టము గట్టింపకుందుము. మాతో మీరు కలిసి యుద్ధమునకు వచ్చెదరా లేదా" యని నిష్ఠురోక్తుల నాడి భిల్లుఁడు నిలువ శాయాజీ వానిం గన్నెత్తి చూడ లేక తల వంచి మెల్లగా నిట్లనియెను.

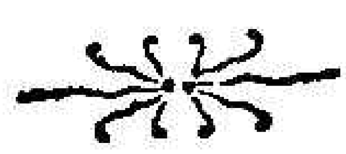
"నేను మిమ్ము నడపించి మీకు సేనానాయకుఁడనై రాజ్యముఁ గొన యత్నించుచుండఁగా నన్నిట్లాడఁ దగునా? వివాహమైనతరువాత

గత్తి గట్టి యుద్ధము సేయవలె నని యున్నది. అది యటుండ హరి హరపాండ్యాజీ మనపై రాణితో నేరములు చెప్పుచున్నాఁడఁట. ఇతఁ డున్నపక్షమున మనము నెగ్గఁ జాలము. నీ వీరాత్రి వీనిని గడతేర్చ వేని వెండ్లి యైనవెనుక మన మరుగుదము'' అని చెప్ప భిల్లుఁడు గోపముతోఁ గన్ను లెఱ్ఱఁజేసి 'యుద్ధమైనతరువాత నీవు వివాహ మాడ వచ్చును. ముందుగా వద్దు. అది గాక యీదినమున నాకెండవకోడు కును నాకు జయము కలుగుటకై కాళికి బలి యిచ్చుచున్నాను. బలి యైనవెంటనే మనము వెళ్లినచో జయమే గల్గును. జేపు తప్పదు. హరిహరుఁడు మనపైఁ గుట్ర లెన్నఁడు బన్నకుండఁ జేసెదనులే'' యని గుడారము వెడలి యావలకుం జనెను. అతఁ డరిగినవెంటనే బాజీ రావు మహారాజువద్దకు వచ్చి నిలిచి సంతోషముతో, 'స్వామీ మీరు చెప్పినట్లు సీతతోఁ జెప్పినాను. మీవంటినవమన్మథుని మహారాజును జెట్ట పట్టుట కామె కిష్టముగ నుండక పోవునా ? అన్నిటికి నామె యొప్పుకొన్నది కాని మీ రాగుడారముకు రావల దనియు దానే మగవేషము వేసికొని యీగుడారమునకు రాత్రి వత్తు ననియుఁ జెప్పుచున్నది. మీరు నన్నీదినముఁ జెఱ విడిపింపవలయును జుఁడీ. లేకున్న నే నిది చక్క జేయుదు!' అని కర్ణానందకరముగఁ బలుక మహారాజుయొక్క శరీరము పులక లెత్త మనోరథసిద్ధి నేఁటికి గదా చేకురుట యని యానంద మొందుచు నాతఁడు నిన్నివేళ సాయం కాలముననే చెఱ విడిపించి పంపెదను భయపడకు. నీమేలు నేను మఱువఁ జాలను. మిత్రుఁడా యని గాఢాలింగన మొనర్చి యభ్యం జనము చేసి నూతనవస్త్రాలంకృతుఁడై సూర్యుఁ డెపుడస్తమించునా యని పరితాప మొందసాగెను. ఒకమారు బాజీరావును బిలిచి నీమాటలు నాకు నమ్మకముగ లేవు. ఆమెచే నట్లు సమ్మత మని పలి కింపుము. అని వేడుకొనుటచే గుడారముప్రక్కకు మహారాజును గొనిపోయి, బాజీరావు, సీతా నీ విందాక చెప్పినట్లు చేయుదువు గా

యని యావలనుండి కేక వేయ నామెయు నిశ్చయముగఁ జేసెద సందేహ మేల యని మృదుమధురస్వరముతోఁ బ్రత్యుత్తర మొసంగను. అంతట గుండెదుఃఖము తీరినందున శాయాజి బాజీరావును బంపు ప్రయత్నము చేయుచు దౌలతరావునొద్దకు నాతని సంపెద నని గండాభిల్లుతోఁ జెప్పి యొడఁబఱచి పల్లకిని బోయలను సిద్ధముగఁ జేసెను. ఇంతలో సాయంకాల మైనందున సీత బాజీరావు చెప్పినచొప్పున మాట దప్పకుండ వర్తింపఁ దలఁచి, చక్కని తెల్లయిజారును నట్టిదే యంగరఖాయు నట్టిదే తలపాగయును ధరించుకొని చేత నొకఖడ్గముం బూని తనగుడారమున నుండి సమయము బ్రతీక్షింపఁ దొడఁగను. ఆరాత్రి సీతనిమిత్తము శాయాజీని సంహరింపఁ దలఁచి హరిహరపాండ్యాక్షీ రెండుజాములరాత్రి యైనతరువాత గాఢనిద్రాసమయమున వానిఁ ద్రుంపఁ దగు నని ముందుగాఁ దాను నిద్రించుచుండెను. ఇంతలో గండాభిల్లు గండ్రగొడ్డలి భుజముపై వేసికొని యెవరితోడఁ జెప్పక హరిహరునిగుడారము సొచ్చి నిద్రాసక్తుఁడై తలనిండ నున్నకోరిక లచే గడియ కొకస్వప్నము గనుచున్నయానిర్భాగ్యునిఁ గని గొడ్డలి నెత్తి సత్తువ మీఱ నాతనికంఠభాగమున నొకదెబ్బ దీసెను. వెంటనే శిరమును మొండెమును వేఱుగఁ దొలఁగి గింపఁబడ మొండెము కొట్టుకొనుటయు నెత్తురుధిరప్రవాహము గుడారము నిండుటయు భిల్లునినయనములకుఁ బర్వము సేయ, నాతఁడు జుట్టు పట్టుకొని చచ్చినవానితల యెత్తి తిన్నగా శాయాజీ యున్న గుడారమునకుం జని వానిం గని, "చూడు నీహరిహరుఁ డెట్లున్నాఁడో" యని యారక్తసిక్త మగుబుఱ్ఱ వానితోడఁబైఁ బెట్టెను. అదిరి పడి శాయాజీ లేచి గడగడ వణఁకి భిల్లుఁ డలుక వహించెనేని దనపని యట్ల యగునని తలంపు మదికిఁ దట్ట మెల్లగా, "నీవు సాహసుఁడవు. మంచిపని చేసినావు. నీవంటివాని నెందుఁ జూడలేము. మన్నెసుల్తాను బిరుదు నీకుఁ దగు సుమా" యని వానిని స్తవ మొనర్చి చల్లనిమాటలతో సాగనంపి తనపనిమీఁదఁ దా నుండెను.

హరిహరుఁడు ధనమును విడిచి, సీతను విడిచి ప్రాణములు విడుచుటయు, సీత తనపొత్తున కంగీకరించుటయు, శాయాజీ, బాజీరావును ముందుగఁ జెఱ విడిపించి పంపఁ దలఁచి పల్లకిఁ దెప్పించి బోయల సిద్ధముజేసి సీతతో మఱల మాటలాడుచున్న బాజీరావును బిలిచి పల్లకి నెక్కు మనెను. వెంటనే గుడారమునుండి యొకవిగ్రహము వచ్చి యందుఁ గూర్చుండ బోయ లొక్కముహూర్తములో వానిని మోసికొనిపోయిరి. అట్లు బాజీరావును బంపి సీతనిమిత్త మెదురుచూచుచు శాయాజీ మదనతాపము నొందుచు మాటిమాటికి నామె వచ్చుచున్న దేమో యని గుడారము వెడలివచ్చి చూచుచు మనస్తాపము నొందుచుండ నింతలోఁ దనమనోరథసిద్ధి చేయఁ దలఁచినపారిజాతవృక్షము వలె సుందరవదనారవిందము చీఁకటిగుడారమున వెన్నెలలు గాయగావలియున్న భిల్లులునిద్రించిన వెనుక నాపురుషవిగ్రహము మహారాజుయొక్కగుడారము బ్రవేశించెను. ప్రవేశించినతోడనే యెదురుగ నేగి శాయాజీ యాభువనమోహనవిగ్రహమును జేయి పట్టికొని ముద్దు పెట్టుకొని తనమంచమునొద్దకుఁ దీనికొనివచ్చెను. ఆకపటపురుషుఁడును మెల్లగ వచ్చి ప్రాణేశ్వరా! మిమ్ము వివాహమాడుటకు నాకు సందేహము లేదు. కాని మీరు యుద్ధములు చేయుట కరుగుదురు. యుద్ధమున మరణ మొందుదురేమో యని నాకు భయము గలుగుచుండె యని పలికెను. హల్కారామెపలుకులకు సంతసించి నేను యుద్ధమున కెన్నఁడును బోవను. భిల్లులను మోసపుచ్చుటకు కయ్యము సేయుదు నని నే నందునే కాని యామాట యబద్ధము. నిన్ను విడిచి నే నెం దరుగుదును ? ఇన్నిదినములనుండి నేఁ జేయుప్రయత్నములు సఫలము లయినవి. ఏదీ యొకముద్దు బెట్టు ప్రాణేశ్వరీ యని ముద్దు పెట్టుకొని చెక్కిలి నొక్కుచుండ నీవేషధారి యాకాళమాతురుని చెల్లున నొకచెంపకాయ గొట్టెను. చుఱ్ఱున నసాల మంటిన యాదెబ్బతో శాయాజీకిఁ గన్నులనుండి బాష్పములు రా నది తుడిచి

కొని మెల్లన నిట్లనియె. “సుందరీ అబ్బా! ఇదేటిసరసమే గూబ పగిలినది. మాటలతో సరసము కాని చేతులతో నేమిటె” యని మందలించి యాసుందరిని గౌఁగిలింపఁబోవ నాటకక్కరి తన మొలలో నున్న బాకు దీసి శాయాజీని నేలఁ బడఁద్రోసి కుడిప్రక్క నొక్కపోటు పొడిచి తత్క్షణమే యెరికిం గనఁబడక యెటకో చనెను. శాయాజీ యాపోటుతో కెవ్వున కేక వేయుటచే నార్తరవము నాలకించి గండాభిల్లు, గండ్రగొడ్డలి భుజముపై వేసికొని వచ్చి పడియున్నశాయాజీని జూచి యాశ్చర్య మొంది మెల్లగ వానిని లేవనెత్తి కారణ మడుగ నాతఁడు జరగినవృత్తాంతమును సవిస్తరముగ నీరసముతోఁ జెప్పెను. ఆమాటలు చెవుల సోఁక గండాభిల్లు మహాగ్రహమునఁ గన్బొమలు ముడివడ రూక్షనిరీక్షముల నాతనిజూచి, “దురాత్మా నాతోఁ జెప్పక నీ విట్లు చేసితివి కనుక నీ కింతే కావలయును. సీత చంపుట కాదు నేను నిజముగఁ జంపివేసెదను చూడు. నీవు నీచుఁడవు కాని రాజువు కావు” అని మాటలచే నొప్పించి చేతిగొడ్డలి నెత్తెను. అపరిమితబాధ పడుచు శాయాజీ యెట్లో లేచి భిల్లునిరెండుపాదములం బట్టుకొని నాతండ్రీ నన్ను రక్షింపుము. నన్ను నిష్కారణముగ దౌలతరావు గంగలో దింపినాఁడు. నా కేదైన గట్టు కట్టి నాప్రాణములు దక్కింపుము. అని జాలి కలుగఁ బ్రార్థనలు చేసి యేడ్చుటకు మొదలుపెట్టఁగా, గండాభిల్లు గొడ్డలి దింపి నీకు నేను గట్టు కట్టను చావు మని తిట్టి గుడారము విడిచి పోయి సీతకై వెదకి యామెను బాజీరావును గూడ గానక విసిగి తనబస కరిగెను.

ఇరువదియొకటవ ప్రకరణము

మరునాఁ డుదయమున మంగళతూర్యరావములు సెలంగ సహాల్యాబాయి మేల్కొని కార్యములు నిర్వర్తించి మహోత్సాహ

పూరితమానసయై కోట ముట్టడి జరపుచుండ జమానుఖాను నామెను సలాముచేసి రాధాకాంతరావు వచ్చియున్నాఁడనియు రాణిదర్శనముం గోరుచున్నాఁడనియు విన్నవించెను. రాధాకాంతరావుపై సంపూర్ణముగ నలుక వహించిన దగుటచే రాణి జమానుఖానుతో, "నోయీ రాధాకాంతుని మొగము నే నింకఁ జూడఁజాలను. అతనివిశ్వాసమును గూర్చి మాకు గలిగియున్న నమ్మకము పోయినది. శ్యామసుందరశత్రువు వదలిపెట్టుమని గోమాజీరావునకు జాబు వ్రాయుటయు రఘునాథరావుతోఁ దాను జేరి నాపైఁ గత్తి దూయుటయు నాహృదయమున నాటినవి. అందుచే నాతఁడు నావద్దకు రావలసినపని లేదు. రఘునాథరావువద్ద కరుగు మనరాదా?" యని యుత్తరువు జెప్పెను. చెప్పి ఖానుని వానిపనిమీఁది కంపెను. ఖాను వృద్ధుం డగురాధాకాంతరాయునిపైఁ దన కేలికకు వచ్చిననిర్హేతుకాగ్రహమునకు విచారించి తనశక్తిలో నాకార్యము లేకుండుటచే నప్పటి కూరకుండెను. రాధాకాంతరా వీయలుకకుఁ గత మేమయియుండునా యని కొంతతడవు విచారించి జమానుఖానుని బిలిచి తా నరిగినదండయాత్రలో జరగినవిశేషాంశముల నెల్ల నాతనికి రహస్యముగఁ జెప్పి రాణిదయను సంపాదింపఁ బ్రయత్నలోపము లేకుండ నింబపురమునందె నివసించెను. అప్పటికి నింబపురిముట్టడిలో రసపుత్రులకంటె మహారాష్ట్రులే జయము నొందువారివలెఁ గన్పడుచుండిరి. రాణి కందుచే రాజపుత్రులను జయింపవచ్చు ననుధైర్య ముదయించెను. ఆమెకు ధైర్యమును శత్రులకధైర్యము నొకమాఱె జనియించినందునఁ గడపటివారు జయమున కుపాయములు వెదకుట మాని సురక్షితముగఁ బారిపోవుట కుపాయము వెదుక నారంభించిరి. రాజపుత్రసేనకుఁ దినుబడిసామగ్రియైనందున వారాఁకలికి నోర్వఁజాలక చిక్కులు పడుచుండిరి. కోటలోనికి నీటిచుక్కయైనఁ బోనీయక యహల్యాబాయి నీటియాధారముల నెల్లఁ గప్పించెను. ఫిరంగులమూలమునఁ గోట భేదింపఁబడి రంధ్రములతో నిండి

యుండఁ జొచ్చెను. అందుచేఁ దమకు జయము నొందునాశ లేశము నను లేదనియు నహల్యా తముతో సంధి చేసికొన దనియు నుదయ పురరాణావారు నిశ్చయించి పారిపోవుటకు ముహూర్తము నిర్ణయించుకొనుటకు మొదలు పెట్టిరి. శత్రువులబలమును గుట్టును దనకుఁ జిక్కినందున నహల్యా వారి లక్ష్యములేక వారి లోఁబడినట్లే యెంచుకొని జస్వంతరావు గండాభిల్లును దక్క తక్కినభిల్లులనెల్ల దాదాపుగ నిర్మూలించినట్లు విని యొక్క శాయాజీహోల్కారువిషయమై చక్కఁ జేసికొనవలయు నని నిశ్చయించి జమానుఖానుని బిలిచి శాయాజీ యొద్దకు రాయబారము గైకొని పొమ్మని యానతిచ్చి యొకమూల పీనుఁగువలె నొదిగి యున్న వామనభట్టునోటనుండి మహారాజువసించు కొండ నానవాలు చెప్పించి తగుపరివారముతో నంపెను. నింబపురమున కాకొండ యొకవారముపయనములో నుండినందున జమానుఖాను రేయింబవళ్ళు నడచి శ్రమ యనక యెండ యనక కొండలెక్కి వాఁగులు దాఁటి యరణ్యములం గడచి మూఁడుదినములకు శాయాజీ యున్నస్థానమునకు వచ్చెను. నాఁటిరాత్రి శాయాజీ సరస మాడఁబోయి కత్తిపోటు దిని గండాభిల్లువద్దనుండి సహాయము నందక కొంతసేపు బాధపడి తనప్రక్కగుడ్డలలో నొకదానిని గాల్చి మసి చేసి తనగాయమునకుఁ గట్లు కట్టుకొని మరియొకభిల్లుసాయమున మఱికొంత యుపచారము చేయించుకొని గాయము గుదుర్చుకొని సత్తువ దెచ్చుకొని సమయము దొరకు నేని దనకు రాజ్యము గీజ్యము వలదని భిల్లులబారినుండి పరతెంచి యేకాశిలోనైన ముష్టి యెత్తుకొని బ్రతుకవచ్చునని యత్నము గావించుచుండెను. పట్టాభిషేక మహోత్సవకాలమునఁ దన్ను సేవించినభిల్లు లొక్కరొక్కరుగ దేశములపైఁ బడి జస్వంతరాయనిఖడ్గధారాగ్నికి మిడుత లగుటచేతను గొంద ఱాతనిధాటికి వెఱచి దూరదేశములకుఁ బారుటచేతను మఱి కొందఱు వనమృగములవలెఁ గొండగుహలలో దాఁగుటచేతను

జమానుఖానువచ్చునప్పటికి రెండువందలకంటె నెక్కుడుభిల్లు లాపర్వ తమున లేరైరి. ఆరాత్రి గాయమే తగులకయున్న బలవంతముగ గండాభిల్లు శాయాజీని దనతోఁ గూడ యుద్ధమునకుఁ గొనిపోయి యుండును. రాజముఖదర్శనము సేయువారికిఁ గూడ నమితమైన భయమే కాని సాహసధైర్యములు గలుగకుండెను. జమాను ఖాను రాణివద్దనుండి సందేశార్థములు దెలుపవచ్చినాఁడని విని యామె యొడంబడిక చేసికొను ననియుఁ దనకు రాజ్యము పూర్ణ ముగ రాకపోయినను గొన్ని జాగీరు లయిన రాక పోవనియు శాయాజీ యువ్విళ్ళూరుచుండ నతనికి రాజ్యము గల్గినఁ దమకు నిలువనీడ చేకురునని భిల్లు లానందమొంది ఖానుగారిని సగౌర వముగ నాదరించి సందేశము జరుపుటకు వారు నిశ్చయించిరి. శాయా జీయుఁ దనపట్టాభిషేకకాలమున ధరించినదుస్తులను నాభరణములను దొడిగికొని శూరశిఖామణివలె మహారాజశీవితోఁ దన గుడారమునఁ గూరుచుండ నింతలోఁ దన పరివారముతో జమానుఖాను ప్రవేశించి మహారాజునుజూచి తనలో నగవు కొని తలయూఁచి సమర్యాదగా నమస్కారముచేసి యర్థాసనముపై నాసీనుఁ డయ్యెను. గండాభిల్లు గండ్రగొడ్డలిని బూని తన మహారాజుయొక్క వామభాగమున నిల్చె ను. అప్పుడు ఖాను హోల్కారుతో, ,,స్వామీ! మీతో నేను గొన్ని రహస్యములు మాటలాడ వలయును. మీభిల్లుల నావల కంపివేయ వలయును. మీ కొక సందేహము లేకుండ నాతురకమహారాష్ట్రసేవకు లఁగూడ నావల కంపెదను. మీ రట్లు చేయుదురా'' యని మనవి యొనర్చెను. అంతట భిల్లులు, మహారాష్ట్రయోధులు గుడారముబాసి దూరముగాఁ జన, శాయాజీయు జమాన్ఖాను నిట్లు మాటాడిరి.

జమా—దేవా! మీరు రాణిగారి విషయమున నేదో నదు పాయమును జేయవలయును. ఆమెకు ముద్దులుమూటగట్టు నొక కొమార్తె కలదు గదా.

శాయా.—రాణికి నేను రెండుమూడు జాగీరులు మాత్ర మిచ్చెదను. నాకు రాజ్యమునంతయు నప్పగించి యిందూరునగరము విడిచి యామె యరుగవలసినది. ఇటు లొప్పుకొనకున్న నే నోడం బడిక జేసి కొనను.

జమా.—పాపము దిక్కులేని యాండుదానిని మీ రింత శ్రమ పెట్టుట న్యాయముగాదు. మఱి యేషరతులనైనం గూడ నేర్పఱుపుండు.

శాయ.—ముక్తాబాయిని నా కిచ్చి వివాహము చేసిన యెడల నే నామెను రాజ్యము నందుంచి యన్నవస్త్రము లిచ్చి కాపాడెదను.

జమా.—పోనీ రాజ్య మంతయు మీ కామె వదలివేసినచో మీ రామె కేమి యిచ్చెదరు ? మీతోడను మీభిల్లులతోడను నామె యుద్ధము చేయఁజాలదు.

శాయా.—నెలకు నొక వేయిరూపాయిల మనోవృత్తి నిచ్చె దను. అంతకంటె నెక్కువగా నే నేమియు సదుపాయ మామె విషయమునఁ జేయఁ జాలను.

జమా.—ఆమె మిమ్ము పెంచుకొన్నచో మీరు దత్తు లగుట కంగీకరింతురా ?

శాయ.—ఏమో ఆలోచించి చెప్పవలెను. ఆమె నాకుఁ దల్లి యగుట నాకు శ్రేయము కాదు.

జమానుఖా నెందుచేతనో కడుదీనముగా మాటలాడుటఁ జూచి శాయాజీహోల్కారు తనకు వారు జంకినా రనుకొని గర్వించి యంతకంతకు నిర్లక్ష్యముగఁబల్క నారంభించి యావల తన బాహు బలమును దాను నుతియించుకొని జమానుఖానుతో, "నోయీ నీవా డినమాటలు మాకు మహానందమును గలిగించుచున్నవి. నీవు మాయెడ నింతభయభక్తులతోఁ బలుకబట్టి నిన్నిట్లు విడిచితిమి కాని కొంచెము గౌరవ హీనముగాఁ బల్కితివేని నిన్నిక్కడ మట్టువెట్టు దుము. నీ వదృష్టవంతుఁడవు. చెడ్డ టక్కరివి. ఎవరివద్ద నెట్లు మాటాడ

వలయునో పరిపూర్ణముగ నెఱుంగుదువు సుమీ' యన ఖానునకు నిలుపరేనంత యాగ్రహము పొడముటచే నాతఁడు దిగ్గనలేచి, ,,నేను మీపరాక్రమ మెఱుంగుదును. మీరు చెప్పవలెనా" యని యాతని రెండుభుజములు పట్టి గట్టిగ నొక్కి చేతిలో నున్న ఖడ్గము నూడఁబెఱికికొనెను. తెల్లబోయి శాయాజీ నోరెత్తకయుండ ఖాను నిన్ను రాణి తీసికొని రమ్మనినది రా" యని నేలకుం ద్రోసి రెండుచేతులు వెనుకకుఁ గట్టి గుండెలపైఁ గత్తి మోపి, ,,దురాత్మా నీవు హోల్కారువా! నిన్నిపుడు నేను మదమట్టించెద. నీకు దిక్కెవ్వఁడురా?" యని యొక్కయేటున వాని నేయఁబోయి యంతట నిలిచి రాణి కాతని జీవముతోడ నుడంగ నర్పించుట యుచితం బని పల్లకిం దెమ్మని తన భటుల కానతిచ్చెను. ఇంతలో నీసంరంభమును జూచి నూతిలోఁ బడిన వాని లాగు శాయాజీ వేసిన కేకలు విని గండాభిల్లు తన మూఁకలం దోడికొని తురకను నఱకుటకు వచ్చెను. భిల్లుల యట్టి సాహసమును సైరింప నోపక ఖానుయొక్క యంగరక్షకసేనలో నున్న ముప్పదుగురు మహారాష్ట్రులు నిరువదిమంది తులకలు నదివఱకే తుపాకులలో మందు దట్టించినందున నొక్క పెట్టున వచ్చి గుడారపు గుమ్మముకడ నిలిచి భిల్లులను లోని కరుగనియ్యరైరి. భిల్లసైన్య ప్రవాహము మహారాష్ట్రబలమునుగట్టుచే నాఁపఁబడినందున శాయాజీ నిర్విణ్ణుఁడై భోరున నేడువ ప్రారంభించి తన్ను వదలుమని ఖాను ననేకభంగుల వేడుకొనెను. కాని ఖానుహృదయము రాజద్రోహుల విషయమున మాణిక్యమువంటి దగుటచే వాని దీనాలాపములు వాని డెందమును గరఁగింప నేర వయ్యెను. అప్పుడు కుపితులగు రెండువందల భిల్లులకును నేఁబదుగురు మహారాష్ట్రసైనికులకును ఘోరయుద్ధము జరగెను. మనుష్యులు మనుష్యులను గొట్టుటయటుండ ఢమ్ముఢమ్మున వేలు మహారాష్ట్రుల తుపాకులగుండ్లును రివ్వురివ్వున వచ్చు భిల్లుల యమ్ములును నొండొంటితో వియ్యమొందసాగెను. తుపాకినుండి వెడ

లిన ప్రతిసీసపుగుండు నొక్కఁ డిందుప్రాణమును గొనుటచే జస్వంత రావుచే హతముకాఁగ శేషించిన భిల్లప్రపంచమున కదిప్రళయకాల మయ్యెను. ఆదినమున నూఱువురు భిల్లులు యుద్ధరంగమునకు బలి యైరి. ఒక తుపాకిగుండు గండాభిల్లుయొక్క చెవికిఁ దగిలి దూసికొని పోవుటచే నాతఁడు రణరంగమును విడిచి వెంటనే ప్రాణరక్షణార్థ మొక కొండగుహలోనికిఁ జనెను. యజమానుఁ డరుగ గొఱ్ఱెదాఁటు వలె భిల్లు లందఱు నొకరివెంట నొకరరిగి యరనిమిషములో రణ భూమి నిర్మానుష్యముగాఁ జేసి శాయాజీయొక్క హృదయమును గూడ ధైర్యశూన్య మగునట్లు చేసిరి. మహారాష్ట్రసైనికులు హతు లయిన భిల్లులపైఁ బడి వారికడనుండిన గొఱకొమ్ములను ఏనుంగు దంతములను మొదలగువానిని దోఁచుకొని యుద్ధాంతమందు జరుగ వలసిన పూర్వాచారమగు దోఁపి డున్న దనిపించిరి. తరువాత నొక ప్రాఁతపల్లకిలో శాయాజీని గూర్చుండఁబెట్టి జమానుఖా నాస్థలమును విడిచి ప్రయాణము సాగించెను. ఈప్రయాణములో శాయాజీ తన యుత్కృష్టదశనుండి తప్పించుకొనుటకుఁ జేతనయినంత యత్నము సలిపి కృతకృత్యుఁడుగాక ప్రాణములు వారి కప్పగించి యీశ్వరుని పయి భారమును వైచెను. జమానుఖాను మూఁడు దినములకు నింబ పురమునకుం జని తన ప్రజ్ఞాదికమును దెలియఁజేయ నామె వానిని బహువిధముల మెచ్చుకొని యొకరత్నపుటుంగరమును బహుమాన ముగ నొసఁగి, తన యెదుటకు శాయాజీని రప్పించెను. నిర్జీవప్రతిమ లాగున బద్ధుఁడై యున్నవానిని జూచి రాణి, “మాజ్ఞాతి నిట్టియవ స్థలో నుంచుట నాకిష్టము లేదు. నాతో సరిసమానుఁడు. నాకు మనో వృత్తి నియ్యఁజాలినవాఁడు. ఈతనిని గౌరవింపక యవమానింప నామనస్సు తాళ” దని పల్కి బంధవిమోచనము జేయించి యొకపీఠ ముపైఁ గూర్చుండఁబెట్టెను. ఆపలుకుల కులికి శాయాజీ జమాను ఖాను చేసిన యన్యాయమునుగూర్చి రాణితో ముచ్చటింపఁదలంచి

రాణి తన పక్షమున నున్న దని నమ్మి యిట్లనియె. „మన మిరువురము సమానులమయి యొక కుటుంబములోఁ జేరిన వారమయితిమి. అట్టి నన్ను నాగౌరవము నెంచకుండ నీతురక చేతులు విఱిచికట్టి యిట్లిపుడు తెచ్చుట మీరంగీకరించితిరా? ఈతఁడు నన్ను మీదగ్గఱకుఁ దెచ్చుటలో నీతని గొప్ప లేదు. నేను రావలె ననుకొనుచుండఁగఁ దాను మీచే సన్మానింపఁబడుటకు నన్నిట్లు పరాభవించినాఁడు తల్లీ” అని మనవి యొనర్ప రాణి తలయూఁచి సరే యావిషయమయి నేను విచారణసల్పెదఁగాక నీవాగుడారమున నుండుము. అని యానతిచ్చి పిచ్చుకత్తులతోనుండు పచ్చితురకలఁ గావలియుంచి సురక్షితముగ నాతని నాగుడారమున నుంచెను.

ఇరువదిరెండవప్రకరణము.

—:o:—

శాయాజీహోల్కా రను నామధేయము నొసంగి యాకుఱ్ఱవానిని బయిటికిఁ దెచ్చుటలో దౌలతరావుయొక్క ముఖ్యోద్దేశ మొక్కటియు జరగిన దొక్కటియు నయ్యెను. క్రొత్తహోల్కారునకుఁ బట్టాభిషేక మగుటఁ బ్రజలు వినినతోడనే యహల్యాబాయిని విడిచి తమపద్దకు వత్తు రనియు రాణికిఁ గొప్పము గట్టరనియు రాణి జంకి రాజ్యము విడిచి పోవుననియు నతఁడు గొంతెమ్మకోర్కెతో నీకార్యము గావించెను. తరువాతఁ బ్రజలు తన మొగము జూడక పోవుటయుఁ గొందఱు దురాచారులుమాత్రము తమ్ముఁజేరుటయుం జూచి దౌలతరావు బెంగగొని రసపుత్రులతోఁ జేరి వారికేవిధమైన సాయము సేయఁజాలక పట్టినపట్టు వీడవలదని ప్రోత్సాహము సేయఁదొడఁగి మరల శాయాజీయొక్క మొగము జూడక భిల్లులఁ దలపెట్టక యేమి

చేసినను రాజపుత్రులే దిక్కని వారిని నమ్మియుండెను. తమ రాణి పయిం దిరుగుబాటుచేసిన కొండ అనామధేయులమాటలు నమ్మి రాణి త్రాణ దెలియక యట్లు దేశముపై దండువిడియుటకును లంచము దిని గోమోజీరావు సహాయ మొసంగనందులకును దౌలతరావు మాటలు చెప్పుటయే కాని చర్యలు జరపలేనందులకును నుదయపుర రాణావారు మిగుల నొచ్చుకొనుచుఁ బశ్చాత్తాపమునొంది యాఁడు దానిని గెలువలేక వచ్చినాఁడని రాజపుత్రకుటుంబములు తన్ను దెప్పునని విచారింపసాగెను. అట్లు పశ్చాత్తప్తులగు మహారాణా వారిపాదసన్నిధికి వచ్చి నిల్చి ఖేతాళసింగు నమస్కరించి యిట్లని యెను—"దేవా! ఈదౌలతరావు మన కుంజి తుని లేక యేమి? ఈతని నేలసాగనంపరాదు. అదియట్లుండ నేను దమకార్యమునకుఁ బ్రాణములనైన విడిచెద. నేను గోమోజీరావు మాటలునమ్మి మిమ్ము బ్రోత్సాహపెట్టి యిటకుం దీసికొని వచ్చితి.అందుచేత నేనీరాత్రి యొక యద్భుతముజేసి తమకు జయము చేకురఁజేసెద. నాకనుజ్ఞమాత్ర మొసంగుఁడు." అని రాణా చెవిలో నొకరహస్యముజెప్పి యాతనిసమ్మతి వడసి తనప్రయత్నమునఁ దానుండెను. అంతట వైరానలము చల్లారిన దని యెఱింగింపనో యన నెండ చండతమాని, యగుపడదయ్యెను. దేశ మంతయు వేఁపి మాడ్చినశత్రుమండల మిదె క్రుంకుచున్నదనియు దుఃఖ జలధి మునుఁగుచున్నదనియుఁ జాటినా భానుమండల మపరజలధి గ్రుంకె. శత్రువుల చండతేజం బడఁగిన వెనుక సన్మార్గవర్తులగు ధవళయశు లనేకులుందురని వెల్లడిసేయు తెఱఁగున నంబరమున నక్షత్రకోటులుద యించె. అది కృష్ణపక్షమగుటచే వెన్నెలమాత్రము లేదయ్యె. ఆరా త్రిజామయిన తరువాత ముక్తను నిద్దురబుచ్చి యహల్యాబాయి దగ్గఱ నున్న యాస్త్రీనిజూచి యమునా! నీకింతవిచారమెందుకు? ఈయుద్ధము ముగిసినదిగనుక శివనానాను బిలిచి నీకుమారుని వదలించుటకు నేమియ భ్యంతరమున్నదో యడిగెదను. నీవిట్లు విచారింపకు. ఆహా కడుపుతీపని

మించిన దేదియు లేదుగదా. ఇన్నిదినములు గడపితివి. ఈరాత్రికూడఁ గడపుము. నాకు నిద్రవచ్చుచున్నది. నీవు మేలుకొనెదవా యని యడుగ "నమ్మా నాకు నిద్రవచ్చునా? ఇన్నిదినములనుండి యన్న మెట్టిదో యెఱుఁగనుతల్లీ. నాకుఁ బుత్రభిక్ష బెట్టవేని యింక మృతినొందుదు సుమీ యమ్మా." యని రాణిపాదములపైఁ బడి కొంతసేపు విలపించి లేచి తన ప్రక్కపైఁ గన్నులు దెఱచి పండుకొనెను. అహల్యాబాయియును ముక్తమనఃకంటకయై హాయిగగుండెపైఁ జేయివైచుకొని నిద్రించెను. దౌతలరా వారాత్రి నిద్దుర లేక తనయవస్థ దలంచుకొని యింకఁ దన కెట్టియాసయు లేదని యేమియుఁదోఁచక యిటునటుఁ దిరుగుచుఁ గొంతసేపొకచోటఁ గూరుచుండి యిట్లని విలపించెను. "హా నేనేలరాజద్రోహము జేసితిని. చేసినవాఁడ నిందు నెరవేఱనైతి. ఈరసపుత్రులు నన్ను నమ్ముటలేదు. ఏసహాయమును వారికి సలుపలేని నావంటి యప్రయోజకునియందు నమ్మకము వారేలనిల్పుదురు? ఆకమలపై నాకావెఱ్ఱిమోహ మేలయుదయింపవలయును నాభార్యా! హా దుర్గదుర్గా! నేను నీగొంతుఁగోసి నాగొంతుఁ గోసికొంటిని. ఇఁక నీసుందరవదనదర్శనమును నీమధురాలాపము లాలకించుటయు నాకు లేదు. భిల్లులతోఁ జేరి యచ్చటనుండక యేటికిచ్చటికి వచ్చితిని. వీరు నన్ను గదలనీయరు. నాభార్య చేసిన హితోపదేశమును మండోదరీ వాక్యమును నిరాకరించిన రావణునివలె నిరాకరించి యిట్టిముప్పు దెచ్చిపెట్టుకొంటిని. నేను జచ్చుచు నిరపరాధియగు శాయాజీ యనుపేరుగల యొకక్షత్రవానిప్రాణములఁ దీసి వానిని గోత్రిలోఁ బడఁద్రొక్కి బిచ్చమెత్తుకొనినైన బ్రతుకకుండఁ జేసినాఁడను. ఇప్పుడొకవేళ రాణి పాదములపైఁబడి క్షమార్పణ జెప్పుకొన్నచో లాభముండునేమో? ఏమి నావెఱ్ఱి నావంటిద్రోహిని రాణి బ్రతుకనిచ్చునా? హా దుండి రావా! నాజీవనమున కుసూరుమనుచు నీవెందున్నావు? హాదైవమా! నేను బాపినగుంటచే నాకీమరణమునఁ గడుభయ ముదయించి యీమొం

డిబ్రతుకు బ్రతుకవలెనని యున్నదిగదా" ఇట్లు పశ్చాత్తాప మొందుచుండిన దౌతలరావునొద్దకు హఠాత్తుగావచ్చి, „నీతోఁ గొంచెముపనియున్నది. రాణావారు నీతోఁ గొన్నిరహస్యములఁ జెప్పుమన్నారు. ఒకమాఱు కోటబురుజుమీఁదికి రా" అని భేతాళసింగు వానిం బిలిచెను. కోటబురుజుమీఁది కొంటరిగ నేగుట కిష్టములేనివాఁడయ్యు, నెట్లైనఁ దప్పదుకదాయని సింగువెంట నియమితస్థానమునకు విధిలేక నడచిపోయి దౌతలరా నెక్కలేక యెక్కలేక బురుజుపై నెక్కి కోటక్రిందికొకమారు తన దృష్టి బఱపెను. వెంటనే మహానరకమువలెనగాధమై యున్న కందకమును దిమ్మని దెసల నావరించిన యంధకారమును మహారాష్ట్రునకు భీతిగలిగించినందున నాతఁడు గజగజ వణఁకఁజొచ్చెను. ఇంతలో భైరవసింగు వచ్చి వానిం గలిసికొని దౌతలరావును దావాపుగఁ బ్రాణములు లేనివానిగ నొనర్చెను. వాని భయమును జూచి నవ్వి భేతాళసింగు, „నీ కింతభయ మేల? నేనునిన్ను సలహాయడుగుటకుఁ దీసికొనివచ్చితిఁగాని నీకు హానిచేయుటకుఁ గాదు. అహల్యాబాయి సైన్యమునఁ గలకలము పుట్టినది. వారు పరుగెత్తుచున్నట్లున్నారు చూడు. నావ్రేలిచాయపై నిదానించిచూడు" అని రెండవవ్రేలితో రాణిసైన్య మున్నచాయ నాతనికిఁ జూపెను. దౌలతరావు వెట్టివెట్టి చూపులఁ జూచుచు వానితో „వారు నా కగపడుచున్నారు. పారిపోవుచున్నది నిజమే" యని యుత్తర మిచ్చునంతలో భేతాళసింగు భైరవసింగును మెల్లన గోకెను. తోడనే భైరవరూపుఁ డగు భైరవసింగు ఖడ్గమును దీసి యొక్క యేటున సకలకలహాకారణుఁ డగుదౌలతిరావుశిరముఁ దెగవ్రేసెను. మాఱుమాట లేక మహారాష్ట్రుఁడు బురుజుపైఁ బడ భేతాళసింగు నిర్దయుఁడై గుభాలున నాతని నధోలోకమునకుఁ ద్రోసినట్లు కందకములోనికిఁ ద్రోసివైచి వెంటనే యాతని స్థూలకాయము దడదడ దొర్లుచుండ భేతాళసింగు మహానందమొందుచు వాని మొండెమును గనులపండువుగఁ జూచుచు భైరవ

సింగుతో ,,మిత్రుఁడా! లంచముసొమ్ము మనమే యపహరించితి మని యీదురాత్ముఁడు రాణితోఁ జెప్పు నని నాకనుమానము గల్గినది. అందుచేత నింతపని చేసినాఁడను. ఇఁక మనము సేయఁదలంచిన రెండవకార్యమున కరుగుదము రమ్ము'' అని బురుజులు దిగి పాణి ద్వారము దాఁటి కోట వెలువడిరి. అప్పుడు సరిగా రెండుజాము లయ్యె. ఉభయసైన్యములయందుఁ గావలి గాచు భటులు దక్క తక్కినవారందఱుఁ నిద్రాసక్తులైరి. శత్రువులు పరాజితులై రేపో మాపో నింబపురమును విడిచిపోవుట కుద్యుక్తులై యున్నవా రని విని యహల్యాబాయిసేనయంతయు నిద్రించుటయే కాక కావలిగాచు యోధులు గూడ నిద్రకు లోఁబడి నడుమ నడుమ నులికిపడి చేతుల తోఁ దుపాకులం బట్టుకొనుచు నోడ లెఱుంగకుండిరి. రాణి గుడార మున నున్న యమున యను నాసుందరి కుమారవియోగముచేతనో మఱి యెందుచేతనో కునుకు లేక పలుమాఱు తన గదిలోనుండి రాణి గదిలోని కరిగి యహల్యను ముక్తాబాయిని బరీక్షించి చూచుచు గుడ్డ తలుపులం దెఱచి యావల కరిగి యడుగులచప్పు డగుచున్న దేమో యని యాలకించుచు మనస్స్థిమితము లేక తిరుగసాగెను. ఒకమా ఱామె వీధిలోనికి రా జనానుఖ నామెయాత్రమును గని యేది యో నేడు జరుగనున్న దని నిశ్చయించి నిద్రను విడిచిపెట్టి భద్రముగ నుండి యామె లక్షణముల మెలఁకువతోఁ బొడఁగనుచుండెను. ఆమె నాలుగుసార్లు గుడారముయొక్క వెనుకగుమ్మము దాఁటి యావల నిల్చి యేరిని గానక గుడారమున కరిగి కొంతసే పచ్చట విశ్రమించి యైదవసారి గుమ్మముఁ జేరునప్పటి కామె పాదముల కేదియో తగు ల్కొనెను. సర్పము కాలిని జుట్టుకొన్న దేమో యని భయపడి తొం దరతోఁ గాలు విదలింప మెత్తని యామె పాదములకు దృఢమైన మను ష్యదేహము తగిలెను. అది యే మని యామె వంగిచూడ నొక మనుష్యుఁడు మెల్లగా ,,నేను. భయపడి కేక వేయకు యమునా

లోపలికి రా'' యని పలుక నామె తొట్రుపాటుతో వచ్చినావా వచ్చినావా లోపలికి రా యని తాను మునుముందు గుడారము బ్రవేశించెను. వెంటనే యామనుష్యుఁడును తనతో వచ్చిన తనమిత్త్రుని గూడ లె మ్మని యిరువురును యమునయున్న స్థలము జేరిరి. ,,యమునా! భోగముదాన వన్న నీవే భోగముదానవు. నిన్ను నే నుంచుకొన్నందుకు నాసొమ్ము నీ వింతకాలము దిన్నందుకు నాకీ రాణిగుడారము బ్రవేశింప వీలు చేసితివి. నడచివచ్చినచో మనుష్యవిగ్రహము నానవాలు పట్టుదు రని నేనును వీఁడును నేలఁ బండుకొని దొర్లిదొర్లి వచ్చినాము. ఇంక మేము కృతకృత్యుల మగుదుము. ఐనను వైన మేమి చేయునో యని యమునయొక్క నిద్దంపుచెక్కుటద్దములు ముద్దుపెట్టుకొని లోపలికిఁ దమ్ము దీసికొని పొ మ్మని యామె నడుగ నామె మార్గప్రదర్శకురా లయి వారి నహల్యయున్న గుడారమునకుఁ దీసికొని పోయెను. వీ రిరువురు యమునాసమేతముగ లోని కరుగు నప్పుడే మఱియొక పురుషుఁడు జోడుతుపాకులను మందుకూరి సిద్ధముగ నుంచుకొని యహల్య నిద్రించు గుడారమునకు వెనుక ప్రక్క నున్న గుమ్మముచాటునఁ బొంచియుండెను. క్రొత్తపురుషులలోఁ బ్రథముఁడు గుడారము నంతయుఁ బరికించి యొక మెత్తని పాన్పుపై శరీరమును మఱచి జస్వంతరాయని దలంచుకొని పలువరించు ముక్తాబాయి ముఖారవిందముం గాంచి నేను దీని జోలికిఁ బోవను. ఇది పసికూన యని యామెను గడచి రాజకార్యాంశములఁ బలువరించుచు నొకమూల బ్రహ్మచర్యవ్రతము జరపుటఁ దెలియఁజేయ నొక చాపపై మృదుబాహువు తలగడగఁ జేసికొని పవ్వళించిన రాణిం జూచి, ,,యీమెయే మనరాణావారి హృదయశల్య మగు నహల్య. ఈమెను గడతేర్చెద'' నని వెండిదీపస్తంభముపై వెలుఁగు దీపిక నుఫ్ఫున నూఁదివేసి యహల్యకు దగ్గఱగ వచ్చి గుమ్మముముందఱ కావలి యుండుమని రెండవవాని కానతిచ్చి మొదట ఖడ్గసాధనమున నామెను

దునుముటకుఁ దలఁచి కత్తి యెత్తెను. కాని యొక్కపోటున కామె చావవచ్చుఁ జావకపోవచ్చు. చావకుండినచో నల్లరి యగుఁ జుమీ యని యమున సమయానుకూలముగఁ జెప్పిన యాలోచనము బట్టి యాతఁడు తుపాకి నుపయోగింపఁ దలఁచెను. ఆపురుషుఁడు తుపాకి బారుచేసికొని రాణియొక్క కుడివైపున మోకాళ్లు నేలవాల్చి కూరు చుండ నాతనికి సరిగ నెదురుగ యమున సమయమునకు రాణిని గదల కుండఁ బట్టుకొనఁ దలఁచి రెండవప్రక్కను గూరుచుండెను. అంతట నాతఁడు తుపాకి రాణిగుండెపై గురిపెట్టి యింతకంటె నెమరుకణతను గొట్టినచో మఱల మాటాడక పరలోకయాత్ర కామె వెంచేయు నని యాగురి మార్చి కణతకుఁ బెట్టి జాగ్రత్త యని యమునతోఁ జెప్పె ను. అవల రెండుతుపాకులు గైకొన్న పురుషుఁడు కూడ రాణిపై పే గురినిల్పి తెప్ప వాల్పక చూడసాగెను. యమునయు మెల్లగ నహ ల్యాబాయిపైఁ జేతులు వైచెను. వైచిన తత్క్షణమే గభిల్లు మని తుపాకినాదము వినఁబడెను. ఆధ్వనితో దద్దరిల్లి మహారాష్ట్రసైన్య మంతయు నిద్రనుండి ప్రబోధింపఁబడి.శివనానా, తుకాజీహోల్కారు మొదలగు సేనాపతులు సకలయోధులు కలవరపడి లేచి హాహాకార ములతో రాణి మృతినొందినది రాణి మృతినొందినది యని యఱచుచు నామెగుడారమును జేరిరి. సైనికు లందఱు నాక్రందనధ్వనులతో నానాముఖములనుండి రాణిగుడారమువై పరుగసాగిరి. శివనానా కన్నీళ్ళతోఁ గావలివాండ్రఁ దిట్టుచుఁ గొట్టుచు మీయజాగ్రత్తచే నేఁడు రాణి చచ్చినదిరా దున్నపోతులారా వెధవలారా పశువులారా మిమ్ము నందఱిఁ జంపెదనుజూడుఁడీ. అయ్యో యని దుఃఖమచులోనికరిగిదీపము దెప్పించి యతిదీనముగఁ బడియున్న యొక యాఁడుశవమునుగాంచి 'యోతల్లీ!' యని యామెపైఁబడి యేడువ నారంభించెను.

ఇరువదిమూఁడవ ప్రకరణము.

—:o:—

అహల్యమృతినొందినవార్త శ్రవణానందకరముగవినితాయాజీ హోల్కారు తనకింక సింహాసనము దప్పక యీయఁబడునని యాసజనిం పఁ దన దురవస్థను మఱచి, „యామెను నేను *హనముసేయవలెను. సన్నిహితజ్ఞాతి యుండఁగ మఱియొకఁడు వల్లకాదు. నన్ను వదలండి” యని భటులను వేగిరపెట్టెను. కాని వారు జాగరూకులయివానిని గాని వామనభట్టునుగాని విడువరైరి. శాంతమునకు నిదానమగు నాలో చనమునకును బ్రసిద్ధికెక్కిన తుకాజీహోల్కారు గుడారము బ్రవే శించి యేడ్చుచున్న శివనానాను గనుంగొని వారించి యాస్థలమును బరికించి తనగంభీరస్వరముతో నిట్లనియె. „రాణిగారు సురక్షితలై యు న్నారు గడబిడవద్దు భయములేదు. ఈయమున చచ్చిపడియున్నది. ఆమెప్రక్కను రాజపుత్రుఁ డొకఁడుకూడఁ బడి చచ్చినాఁడు ప్రా యశః వీఁడు భేతాళసింగయియుండు నూరకొనుండి” యని పలుకఁ బ్రజలు నిశ్శబ్దముగ నుండిరి. శివనానా యామాటల నాలకించి యాశ్చర్యముతో నా రెండుశవములను నిదానించి చూచి కలవలపా టుచే లేచి జడిసిన బాలహరిణమువలె నోటమాటలేకయున్న కూఁతు మీఁపుపైఁ జేయివైచుకొని కూరుచున్న యహల్యనుగాంచి, అమ్మా మీరు బాగున్నారా యని పాదములపైఁబడి రోదనముచేసెను. రాణి వానిపైఁడనచల్లనియభయహస్తము వేసి, యీప్రాణదాన మొవఁడుచే సెనోకాని నేఁగడియవఱకు బాగున్నాను. తన కుమారుని నీవు చెఱ లోఁ బెట్టితివను నొక వంకబెట్టుకొని యీ యమునాదురాత్మురాలు శత్రువులచే నంపఁబడినది కాఁబోలు. నేనది యెఱుంగక దాని మాటలు నమ్మి లోన నుంచినందులకు నాపని బట్టినది. వీఁడేనా భేతాళసింగు. వీనిని గూర్చి పలుమాఱు విన్నదానను. వాని చావు నకే వాఁ డింటు వచ్చెనని పలికి తానును ముక్తాయి నండజ కగు

నడుటకు గుడారము ముందఱకు వచ్చి నిలిచి వెలుతురు వచ్చుటకు నెగళ్లు వేయించిరి. అప్పుడు రాణి సజీవురాలయి యున్నదని తెలియుటచే శాయాజీకి నిలువునఁ బ్రాణములు పోయెను. అప్పుడు తుకాజీహోల్కారు రాణితో, ,,అమ్మా! యీ మహోపకారము జేసినవాఁడు మనజమూనుఖానయి యుండవలయును.' ఏడీ యాతఁ డెక్కడనున్నాఁడు రాఁడేమి?'' యని నలుదెసలంజూచి యాతనింగానక యతఁ డొకవేళ శత్రువులచేఁ జిక్కెనేమోయని భయపడసాగెను. అంతలో వారియెదుటఁ జుట్టుజరీపట్టెలుగల యెఱ్ఱదలపాగ జుట్టుకొని పచ్చపట్టుషరాయి సన్నపట్టు నిలువుటంగీ తొడిగికొని తన యాకారము నెగళ్ళవెలుతురులో నొక వింతకాంతి నొంది ముద్దులు మూటగట్ట నొక క్రొత్తవిగ్రహము నిలిచెను. అంద ఱాశ్చర్యనిమగ్నమానసులై వాని మొగమును జూచి ,,ఏమిది శ్యామసుందరద త్తిట్లు వచ్చినాఁడేమి? నీ వింతకాలము నెచట నున్నావోయి'' యని యడిగిరి. అహల్య వానిని దప్పక చూచి నీ విక్కడనే యున్నావా యని వానిని బలుకరింవ ,,అమ్మా! నిరపరాధి యగు శ్యామసుందరుఁడే జమానుఖాను సుఁడీ యని యేలికకు నమస్కరించెను. ఆనందబాష్పములతో వాని నెత్తి రాణి నాయనా నీ మూలమున శాయాజీ మాచేతఁ బడినాఁడు. నీ మూలముననే నేనును గూఁతురును భేతాళ సిఁగుపాలఁ బడక బ్రతికితిమి. నిరపరాధి వగు నిన్ను నిర్హేతుకముగ నురిదీయింప యత్నించి తుదకు రాజ్యమునుండి తఱిమితిని. నా యపరాధము నీవు సైరింపఁదగుఁ జమీా నాయనా'' యని యాతని మందమందమృదూక్తులతో లాలించెను. శ్యామసుందరుఁ డాపలుకుల కలరి ,,అమ్మా! నే నెప్పుడును రాజభక్తియందుఁ దీసిపోవనివాఁడనే. నే నాదినమున నురిదీయఁబడుటకు సిద్ధముగ నుండియు జస్వంతరావు గారి వసంతగృహమున వారందఱు జేరుదురని మీా కుత్తరము నంపితి. అందువల్లనే కదా మీారు వారలం బట్టుకొనఁ గలిగినారు'' అనెను.

ఆమాటలు విని యచ్చట నున్నవా రందఱు నాశ్చర్యము నొంది దత్తుయొక్క రాజభక్తిని వేనోళ్ళఁ బొగడసాగిరి. ఇంతలో నీకోలా హలము నాలకించి రాధాకాంతరావు వినయసంభ్రమములతో నేలిక యెదుటకు నరుగుదెంచి చేతులు జోడించి „అమ్మా! యిదె రాధా కాంతుఁడు కనువిచ్చి చూచి రక్షింపుమీ” యన దేవి వాని మొగ మును జూచి నీ రఘునాథరావును విడిచినావే మని యడిగెను.తనపై రాజద్రోహమును హేయమైన నేరమును స్థాపింపఁబడినందునఁ గొలఁ కులనుండి కన్నీరు గారఁ దన వృద్ధశరీరము వడఁక నతఁ డిట్లనియెను. తల్లీ! గోమోజీరావునందు మీకు మిక్కిలి నమ్మకము కలదు గాని యాతఁడు ద్రోహి. అతఁడు తమ ప్రతికక్షులోఁ జేరి కృతఘ్నుఁడ నగు నన్ను మీ సన్నిధినుండి సాగనంపఁ దలంచి రఘునాథరావు వచ్చు చున్నాఁ డని మీతోఁ జెప్పి నన్ను దూరదేశమున కంపెను. నే నెంత కాలము కనిపెట్టుకొని యున్నను రగోబా కాని యాతనిబలము కాని నామీఁదికి రాదయ్యెను.తుద కాతఁడు పండెత్తి రా నిశ్చయించుకొనలే దని నాకుఁ దెలిసినది” రాణి చెవుల కీమాటలు వినిపించినతోడనే విశే షాశ్చర్యమొంది రాధాకాంతునితో „సరే నీవు దత్తు నన్యాయముగ వదలిపెట్టు మని గోమోజీరావునకు లేఖ వ్రాసినావు. తరువాత రఘునా థరాయునివద్దనుండి నీకు వచ్చిన జాబుకూడ మాకు దొరకినది. అందు కేమి యుత్తరము జెప్పెదవు” అని ప్రశ్న వేసెను.ఆప్రశ్నవిని యుత్తర మీయలేక యొకకొంతసేపు తత్తరపడి యెట్టకేలకు నాతఁడు, „నేను గోమోజీరావునకు జాబులు వ్రాసినానా? రఘునాథరావువద్దనుండి నాకుఁ గమ్మవచ్చినదా? అమ్మా మీ రెంతవఱకు మోసపోయి నారు. నాపై నసూయ గలిగింపవలెనని గోమోజీరావు స్వయముగ వ్రాసియో మఱియొకరిచేత వ్రాయించియో యీజాబులు మీకుఁ జూపినాఁడు. జాబు జూడనిచ్చినచో వ్రాఁత యెవరిదో చెప్పెద ను” అని విన్నవించెను. విన్నవింప రాణి యారహస్యమువినవలెనను

నాత్రముతోఁ దనకు మున్నిచ్చిన గోమాజీరావు సంబంధము లగు రెండులేఖలను రాధాకాంతునిచేతి కిచ్చెను. ఆయుత్తరములు జదువుకొని రాధాకాంతరావు తన యేలికతోఁ దల్లి యీవ్రాఁత వామనభట్టుది. వానిచేత వ్రాయించి గోమాజీ మిమ్ము మోసపుచ్చినాఁడు. వామనభట్టువల్ల గొన్ని రహస్యములు బయలకు వచ్చునని పలికెను. తమచేతఁ జిక్కియున్న వామనభట్టును రప్పించి రాణి వెంటనే యాయుత్తరములఁజూపి యది యెవరివ్రాఁతయని యడుగ నతఁడు గద్గదస్వరుఁడై యీవ్రాఁత తనదని యొప్పుకొనెను. అంతట శ్యామసుందరదత్తు భట్టుదొడిగికొన్న యంగరకాజేబులు వెదకి యందుండి మఱియొకజాబును దీసి రాణికిచ్చెను. వింతతరువాత వింత బయలుదేరుటచే రాణి కోపము నాఁపుకొని నవ్వుచు నాయుత్తరము నీ క్రిందివిధమునఁ జదువసాగెను. "గోమాజీరావు భేతాళసింగునకు వ్రాయున దేమన, మీకు నింబపురికోట స్వాధీన మగునట్లు నేను సకలసహాయములను జేసియుండ నాకీయవలసిన సొమ్ము నిచ్చుట మీకింత కష్టముగ నున్నది. మీరు వచ్చునప్పటికి మహాధీరుఁడైన రాధాకాంతుని, మంచియుపాయముచే, దూర దేశమున కంపితి. అవిశ్వాసమైన మీకు లేదు. ఈయుత్తరమందిన తత్క్షణము నాసొమ్ము నాకంపుము" అని రాణి చదివిన యాలేఖను విని తుకాజీ శివనానా మొదలగువారు, దత్తు, రాధాకాంతుఁడు నోరెత్తలేక కొత్వాలుచేసినద్రోహమునకు సిగ్గుపడి మిన్నకుండిరి. రాణి వారింజూచి నేనింతకాలమును క్రూరభుజంగములమధ్యఁ గాఁపురముజేసితిని. ఇంతింత దుర్మార్గులుండ దేశమున కెట్లు సేమము గల్గును. రాజపుత్రులు నింబపురిపై వానిమాటలు నమ్మి వచ్చినారు. ఈభేతాళసింగు నాప్రాణములు దీయఁ దలఁచుటలోఁగూడ గోమాజీయొక్క యాలోచన యుండవచ్చును సుమీ యనెను. అనవుడు వామనభట్టు మెల్లగ, అమ్మా! గోమాజీరావుగారు సకారామను పేరుపెట్టి భేతాళసింగును వెంటఁబెట్టుకొని గుట్టు

లన్నియుఁ జెప్పినారు. నేను గడుబీదవాఁడనై తినుట కన్నములేక యీతఁడు చెప్పినపని చేసి పొట్టబోసికొనుచుంటిని గాని నే నేలినవారి మీఁదఁ గత్తిఁబూనుటకు వీరిలోఁ జేరలేదు. తమ పాదరక్షలు మోయుటకైనఁ దగని బీదబ్రాహ్మణుఁడను. నేను దమపైఁ గత్తిగట్టుట కెంతవాఁడను. నన్ను క్షమింపుము తల్లీ యని వేఁడుకొనెను. ఇది యగునప్పటికి జాముకోడి కూసెను. రాణి నిద్రాభారముచే నలసి యందఱకును సెలవిచ్చి ముక్తతోఁగూడఁ దాను నిద్రింప నరిగెను. చిరకాలమున కైన పరస్పరసమాగమమునకు రాధాకాంతుఁడును శ్యామసుందరదత్తును నానందభరితాంతరంగులై నిద్రపోవక తమ కష్టములు జెప్పుకొని యామిగిలిన రాత్రికాలముం గడపిరి. ఆరాత్రి భైరవసింగు తప్పించుకొని పారిపోయి కోటజేరి భేతాళసింగుయొక్క దుర్మరణవార్త రాణావారికి విన్నవించెను. రాణావా రావార్త విని భేతాళసింగుతోఁ దమయాసయుఁ దుదముట్టిన దని యెఱింగి ప్రాణములతో నింబపురము విడిచి యుదయపురము బ్రవేశించుట యుక్తమని యెంచి మఱునాఁడు రాత్రి భేరీఢక్కాదిధ్వనులు గట్టిపెట్టించి యెక్కములు చుట్టించి చడిచప్పుడు లేకుండ హతశేషమైన సేనలతోఁ గోటవదలి పారిపోయెను. అర్థరాత్రి శూరశిఖామణు లగురాజపుత్రులు చేసినతెగువ నుదయమున యహల్యా విని సంతసించి రణదుందుభి నాదములు తనవిజయవార్తలఁ జాట, నున్నతధ్వజములు దన యౌన్నత్యముం దెలుప రత్నాకరముచందమున మహాఘోషసమేత మగు సేనలతో నుభయపార్శ్వముల ముఖ్యసేనాధిపతులు గొల్చి రా, నహల్యా నింబపురికోటఁ బ్రవేశించెను. అట మహాపురమున నానంద బాయి యొకనాఁ డుదయమున నింటఁ బ్రాచిపని జేసికొనుచుండఁగ మును పొకసారివలె గుమస్తాలలో నొకపల్లకి దిగెను. ఆసమయమునఁ బల్లకి నెక్కివచ్చువా రెవ్వరని సంశయము కలిగి యానంద పరుగెత్తుకొనివచ్చి చూచునప్పటికి మెల్లగఁ బల్లకిఁ దిగి యొక విలాసవతి యా

నంద కెదురుగ వచ్చి యామెను గౌఁగిలించుకొనెను. ఆనంద యామె రాక కద్భుతమొంది ‚‚కమలా! నీవు బాగున్నావా? నిన్నుఁజూచి చాల కాలమయినది. నీవు మృతినొందితి వని లోకులు చెప్పుకొన్నారు. మాదత్తును రాణి రాష్ట్రమునుండి వెళ్ళగొట్టినది. వాఁ డేమైనాఁడో నే నెఱుఁగనమ్మా'' యని కంటఁ దడిపెట్టుకొనెను. శ్యామసుందర దత్తునకు భయము లే దని కమల యామె నూరార్చి మాతమ్ముఁడు మార్గాయాసముచే డస్సినాఁడు. వానికిఁ గొంచె మన్నమును బెట్టఁ గలవా యనుచు నడుగ నానంద యానందమున వాని కన్నము బెట్టె ను. బాజీరావు భోజనము సేయుచుండఁగఁ గమలయు నానందయు నిట్లు మాటాడిరి.

ఆనంద—నీ తమ్ముఁడు నిన్నెచటఁ గలిసికొన్నాఁడు? నీ వెం దుండి వచ్చినావు?

కమల—నా నిమిత్తము మాయమ్మ మాతమ్ముని నిటకుఁ బంప వాఁ డదృష్టహీనుఁడై భిల్లులచేతఁ బడి రెండుసారులు చావు దప్పించుకొని యిట్టటునుండఁగ నేను రాణిదగ్గఱ సీత యనువేషముతోఁ దాసిగనుండి దైవయోగమున భిల్లులచేతఁ బడితిని.

ఆనంద—అయ్యో! ఆదురాత్ములచేతినుండి యెట్లు తప్పించు కొన్నావు?

కమల—అక్కడ శాయాజీహోల్కారను నామధేయుఁ డొకండు నన్ను బెండ్లియాడవలయు నని యత్నింప మేము వానిని మోసముచేసి యిటకు వచ్చినాము. బాజీరావు నాతమ్ముఁడు గాఁడను కొని యాదురాత్ముఁడు తన కొఱకు నన్నుగూర్చి వీనిద్వారా ప్రయ త్నించి నన్నుఁ దనకు సమకూర్చినపక్షమున మాతమ్ముని విడి పించునట్లు వాగ్దానము చేసెను. నేను మగవేషము వేసికొని రాత్రి శాయాజీని దర్శించునట్లు నిర్ణయింపఁబడినందున నేను మగవానిలాగు దాఁడిగికొని యుంటిని. అప్పుడు మూర్ఖుఁడగు శాయాజీ ముందుగ నా

తమ్ముని జెఱ విడిపింపఁ దలంచి పల్లకిఁ దెప్పింప నే నాపల్లకిం గూరు చుంటిని. మగవేషముతో నుండునాకు నాతమ్మునకును భేద మేర్పఱచుట కష్టమైనందున మాతమ్ముఁడే పోవుచున్నాఁడనుకొని యామంటుఁడు నన్ను విడిచి పుచ్చెను. తరువాత మాతమ్ముఁడు వానియొద్దకరిగి వాని నొక్క పోటు పొడిచి యాస్థలము బాసి ముందు పయనము సేయు నన్నుఁ గలిసికొనెను. వింటివా మా యవస్థ నాఁటి నీ యుపాయముప్రకారముగ నేఁటివఱకు నేను వర్తించుటచే నాకు మాన హాని వాటిల్లలేదు.

ఇట్లు వారు పరస్పరప్రేమచేఁ గష్టసుఖములఁ జెప్పుకొనుచు నా దినమును గడపిరి. కమల యచ్చటఁ గొన్నిదినము లుండెను.

ఇరువదినాల్గవ ప్రకరణము.

——:(०):——

వామనభట్టు రాణిశిబిరమునఁ జిక్కినాఁ డనువార్త వినిన తోడనే గోమాజీరావు తనకు ట్రిక దాఁగనేరదని తెలిసి దారాపుత్రాదుల విడిచి యుద్యోగము మానుకొని నాఁ డర్ధరాత్రియందు నిందూరునగరము బాసి పలాయనుఁ డయ్యెను. ఎక్కడికి కరిగినాఁడో వాని సేవకులు గాని దారాపుత్రాదులు గాని యెఱుఁగరు. గోమాజీ యధికమయిన యాశయు స్వల్పమైన ధైర్యమును గల పిఱికిమహారాష్ట్రుఁడగుట నతఁడు తన చర్యల భరింపనేరక దేశములపా లయ్యెను. జస్వాంతరావు భిల్లుల నందఱ నాశనముచేసి కృతకృత్యుఁ డయ్యు గండాభిల్లు దొరకమి నిండారు సంతోష మొందక కొండలు, గుహాలు, నడవులు, వాగులు సంచరింప సాగెను. దేశమును గొల్లగొన్న భిల్లులును శాయాజీతోఁ జేరిన భిల్లులును దాదాపుగ హతులగుటచే నితర

భిల్లులు భయకంపితులై దోఁపిడను తలంపు విడిచి వ్యవసాయములు జేసికొనుటయు బిచ్చమెత్తుకొనుటయు నారంభించిరి. కొందఱు దొంగతనములు మొదలగువానిని మాని మాఱువేషములతో జనులవద్ద సేవకులుగాఁ బ్రవేశించి పొట్టబోసికొనసాగిరి. అందుచే గండాభిల్లు చిక్కుట యసాధ్యమని జస్వంతరావు నిరాశనొంది తుద కట్లే రాణికి లేఖ వ్రాయ వాని నప్పగించినం గాని ముక్తాబాయి నిచ్చుట లేదని రాణి వాని కుత్తర మంపెను. ఇదివఱకు పడినశ్రమ యంతయు వ్యర్థమైన దని గంగాధరుండు మఱల ప్రయత్నము సేయుచు గోసాయీలను బయిరాగులను రప్పించి యడవులయందుఁ దిరుగునెడ వారికి గండాభిల్లుఁ డెందైనఁ గానంబడునేమో యని యరయుచు నానాశ్రమ లొందుచుండెను. అతఁ డొకనాఁడు మహానగరమున కరుగ నచ్చటి జను లెల్ల నొక మహాత్ముఁడు గ్రామమునకు వచ్చినాఁ డనియు నాతఁడు గండాసంగతి నెఱిగింపవచ్చు ననియుఁ దెలిపిరి. "ఇట్టి మహాత్ముల నెందఱినో నే నిదివఱకు చూచినాఁడను. ఎవరును నాకు హానిజాడ దెల్పరైరి." అని తిరస్కారభావముగఁ బల్కి తన బసకుం జనియెను. అయినను మనసు తాళక మధ్యాహ్న మొకసారి యామహాత్ముఁడు జయదేవుని మఠమున కరిగి యాతని దర్శించెను; గాని యాతఁడు మౌనముద్రాభరణ మొనర్చిన బయిరాగి యగుటచే నాతని నీతఁడు పలుకరింపకయే యింటికి వచ్చెను. రాత్రి జపము ముగిసిన తరువాత నాబయిరాగి వచ్చియు రాని హిందీకీర్తనలు పాడుచు శ్రీకృష్ణుని యమునావిహారములు రాధాసరసమును స్తవమొనర్చి యానందించుచుండ నచ్చటికి మఱియొక బయిరాగి వచ్చి తనసంచి నందు దింపుకొని మొదటివాని నడిగి గంజాయి కొంచెము గ్రహించి పీల్చి మహారాష్ట్ర భాషలో వల్లభాచార్యస్తవాదు లగుపాటలు పాడసాగెను. ఇట్లిరువురు విసుగు వచ్చువఱకు భగవద్ధ్యానము చేసి తమతమ కంబళములపై దాము పవ్వళించిన తఱి రెండవ బయిరాగి మొదటి వానిని బలుక

రింప మొదలుపెట్టినాతఁడు మౌనభంగమగు నని కాంబోలు పలుక నిష్టపడక పదిప్రశ్నల కొక్కయుత్తరముఁ జెప్పుచు నిద్రింపఁ జొచ్చెను. రెండవవాఁడు విధివిరామము లేక ప్రశ్నలడుగఁ జొచ్చుటచే నాతఁడు విసిగి లేచి కూర్చుండి నీ వెన్ని ప్రశ్న లడుగఁదలఁచితివో యన్ని యడుగు మని కోపముతోఁ బలికెను. అప్పుడు వారి కిట్లు సంభాషణ జరగెను.

రెండ—మీరు నామీఁద గోపపడవద్దు. గోసాయీలము. మనలో మనము చేదోఁడు వాదోఁడుగ నుండకుండిన నన్యు లెవ్వరుందురు. నేను గ్రొత్తగ నీయాశ్రమమును స్వీకరించితిని. మీరు మహాత్ములు. నా కుపదేశ మేదైనఁ జేయుఁడు.

మొద—నాకు మంత్రములు రావు. రామా రామా యను మాటతప్ప నా కేమియు రాదు.

రెండ—మీ రేయేతీర్థములు తిరిగినారు. మి మ్మెక్కడనో చూచినట్టున్నది.

మొద—నేను ప్రయాగ, కాశి, గయ, వెళ్ళినాను. నన్ను నీ వందుఁ జూచితివా?

రెండ—అయ్యా యీదినములలో బైరాగులకు సన్యాసులకు దేశసంచారము గష్టముగ నున్నది.

మొద—అవును. ఈదేశమున మిక్కిలి కష్టము. జస్వంతరావు బయలుదేరి ప్రతిసన్యాసిని బిలిచి గండాభిల్లును నీ వెఱుఁగుదువా యని యడుగుచుండును. అందుచే సన్యాసులు తమకుఁ దెలియక పోయినను వానినుండి తప్పించుకొనుటకు నేదియో యబద్ధము చెప్పుచుందురు.

రెండ—నన్నావిషయమై యాతఁ డడిగినాఁడు. నే నేమియుఁ జెప్పలేదు కాని మీరు చాలాదేశములు తిరిగినారు. మీ రెక్కడనైన గండాభిల్లును జూచియుంటిరా? పాపము వానిజాడ కొంచెము నాకుఁ దెలుపఁగలరా?

మొద—నాకు గండాభిల్లు కనఁబడలేదు. అతనివిషయమై వేరే ప్రయత్నించుటకంటె మహానగర సమీపమున నున్న ఋషిని బట్టుకొన్న నన్నియుం దెలియును. ఆఋషియు గండాభిల్లుఁడును నొక్కటి. భిల్లుల కాలోచన మతఁడే చెప్పి వారి నింతదూరము దెచ్చి నాడఁట.

రెండ—అవును. ఆఋషియే వారి పక్షము గాకున్న పక్షమున నిష్కారణముగ మొదట పట్టుబడిన గండాభిల్లు వాని కుటీరమునుండి యెట్లు పారిపోవును? ఆఋషిని బట్టుకొని యురిదీయుంపఁ బ్రయత్నింతము. కాని గండా యెట్లుపారిపోయెనో చెప్పఁగలరా.

మొద—అయ్యో నా కెందుకు. గోడలకుఁ జెవులుఁడును. ఈసంగతులు పైకిఁ బొక్కిన నేదియు నెఱుఁగని మనలనుబట్టి యహల్యాబాయియు జస్వంతరావుగారురు బాధపెట్టుదురు. మన మాసంగతులు చెప్పుకొనవద్దు. రాజుతో పని పాముతో చెలగాటము.

రెండ—ఆమాట నిజమేకాని యీ సంగతులు నే నెవరికిఁ జెప్పను. ఊరూరఁ దిరుగు సన్యాసులము. మనకిట్టి వెందుకు? విన వలెనను కోర్కచే నడిగితిని. మీ కిష్టమైనచో జస్వంతరావును నే నెఱుఁగుదును గనుక వానితోఁ జెప్పి ఋషిని శిక్షించునట్లు చేసెదను. ఇష్టములేనిచో నదియు మానెదను.

మొద—దుర్మార్గుఁడైన యాఋషిని శిక్షించుట నా కిష్టమే. మన రాణీవిషయమై మనము పనిచేసి దొంగల నప్పగింపక పోయిన యెడల మనబ్రతు కెందుకు. ఆమె సదావృత్తు లిచ్చి మనలను రక్షించుట యెందుకు? ఆఋషిసంగతి ప్రయాగలో నొకనాఁడు తులసీదాసు మఠములో నొకగోసాయి చెప్పఁగా విన్నాను. అది చెప్పెదను విను. వాఁడు ఋషికాఁడు. మూఁడవపానిపట్టు యుద్ధమున వీఁడు మహారాష్ట్రులలో నుండి సగము యుద్ధమైన తరువాత తురకలపక్షమునకుఁ జరిగిపోయినాఁడు. తరువాత తురకలు గెల్చియు వీని నిరాకరించుటచే

మఱల పీష్వారాజ్యమునకు నరిగినచోఁ దనను చంపుదురని యీ హోల్కారురాజ్యమున నున్నాఁడు. వీనిపేరు మురారిపంతు. మిక్కిలి వృద్ధుఁడనని చెప్పుకొనును గాని యంతవయస్సు లేదు. తా నెఱుఁగును నన్ని విషయముల నెఱుఁగఁడు. వయస్సునుబట్టి వీనియందు గౌరవము గల్గి మాటలనుబట్టి భక్తి గలిగి ప్రజలీతఁ డాగతానాగత వర్తమానవేదియని యనుకొని వానితో సర్వకార్యములలో నాలోచనము సల్పుచు మోసపోవుచువచ్చిరి. రాధాకాంతరావు మొదలగు బుద్ధిమంతులుగూడ వీనిచే మోసపోయిరి. వాఁడు భిల్లులకు సాయమై, దేశముల దోఁచించినాఁడు. కొడుకులు లేరని దిక్కులేని వాఁడనని వాఁడు చెప్పుకొనునే కాని కొంకణదేశములో వీని కందఱు నున్నారు. భిల్లులతో స్నేహముజేసి వారిచే నూళ్లు దోఁచించి యా సొమ్ము బిడ్డల కంపును.

రెండ——ఆహాహా! ఎట్టిచిత్రము నేఁడు విన్నామండీ. మీరు రాణికి నాప్తులుగదా కాని గండాభిల్లెట్లుపారిపోయినాఁడో తెలియఁ జెప్పినారు కారు.

మొద——ఆహా! అరే మఱచిపోయినాను, నాఁడు ఋషికుటీరము జేరి దత్తు దొంగనక్కడ విడిచి యొక్కఁడితో యరుగ ఋషి యొకగొల్లనిచే దాపుననున్న భిల్లునకు వర్తమాన మంపి మువ్వురను రప్పించి గండాభిల్లును దోఁడుకొనిపొ మ్మనెను. వారు కావలిగాచు బంట్రౌతును జంపి గండాను వదలించుకొని పోవుచుండ ఋషి తన మీఁద దత్తున కనుమానము లేకుండఁ దన్నుకూడ కాలుసేతులు కట్టుమని కోరి తన యిష్టప్రకారమే బంధింపఁబడెను. అంతటియుక్తి చేయఁబట్టి వానిదొంగతనము రాణియు దత్తును బట్టుకొనలే రైరి.

ఈపలుకులు విని రెండవయోగి యెందుచేతనో మితములేని యానంద మొందుచు “మీరు సాక్షాత్తు విశ్వేశ్వరులు, రాణి మీ యెడల మిగులఁ గృతజ్ఞతగ నుండును సుఁడీ” యని పలుక నాతఁడు

“మీరు ఋషిని బట్టుకొనవచ్చును. కాని యీసంబంధమున నాపే చెప్పఁబోకుఁడీ. నా నిష్టలు తపములు చెఱుపుకొని నేను సాక్ష్యము లకుఁ దిరుగనేర” నని పలికి యప్పటికిరాత్రి యతిక్రమించుటచే గుఱ్ఱు పట్టి గాఢముగా నిద్రపోయెను. రెండవయోగి నిద్రరానందున రామ స్మరణము జేసికొనుచు మేలుకొనియుండి మొదటివాఁడు నిద్రించిన వెనుక వానిదగ్గఱగ నరిగి మొగముపై మొగముపెట్టి చక్కఁగ వానిఁ బరీక్షించి తలయూఁచి యనంతరము దూరమున నున్న వానిసంచి దగ్గఱగఁ దీసి యది తనచంక నదగిలించుకొని చప్పుడు గాకుండ మెల్ల మెల్లగఁ దలుపులుఁ దీసికొని మఠము దాఁటి చనెను. తరువాత నాతఁ డాసంచిలోనున్న వస్తువుల నెల్ల వెలికిఁ దీసి యందొకముద్దుటుంగర మును మిగుల విలువగల రతన మమర్పఁబడినదాసిని గని సంతసించి “యుంగరమా! నీవు విడిగానుండి నాహృదయము దహించుచున్నావా? ఆమె యెంకరిగినది” యని కన్నుల నద్దుకొని ముద్దుపెట్టుకొని దానిని మూటగట్టుకొని తన యిచ్చవచ్చిన త్రోవ నరిగెను. ఇంతలో మొదటి బైరాగి మఱికొంత గాఢముగ నిద్రించి “ఓజస్వంతరావు రాకురాకు” మని పలువరించి మరల నిద్రించెను. అనంతరమున సరిగ నొకజా మగువఱకు నిరువదుగురు దృఢదేహు లగుభటులలో జస్వంతరావు జయదేవమఠము దగ్గఱకు వచ్చి నిద్రించుచున్న యాబైరాగిని లేపి “స్వామీ! మిమ్ముఁ దోడుకొని రమ్మని రాణి సెలవయినది. మీరు భిల్లులసంగతియు ముఖ్యముగ గండాభిల్లుసంగతియు నెఱుఁగుదు రని వారికిం దెలిసినది. అందుచే నీ లాలకిలో నెక్కి మీరు రాణిగారి వద్దకు దయచేసి ఋషివిషయమై భిల్లులవిషయమై సాక్ష్య మియ్యవల యును. రండి” యని పలికెను. బైరాగి యామాటల కాశ్చర్యము నొంది యాశ్చర్యము వదలి తన్ను భయము దృఢముగా నావేశించు టచే నివ్వెరపడి తడబాటుతో “నే నెఱుఁగను నేను సాక్ష్యము నీయఁ జాల; నాజపము విఘ్న మొందును. నన్ను విడువు” మని వేఁడు

కొనెను. కాని జస్వంతరావు తాను బట్టినపట్టు వదలక ".మీ మూలమున రాజ్యమునకు మహోపకారము జరగును. జయచేయుఁడి" యని వానిని లాలకిలో నెక్కించి తిన్నగా నిందూరునగరమునకుఁ గొనిపోయెను.

ఇరువదియైదవ ప్రకరణము.

—:o:—

అట్లు నింబపురపుకోట నాక్రమించుకొని రాణి గండాభిల్లు దొరకలేదనుచింతదక్క తక్కిన సమస్తశత్రుసంహారమును జనచే నైనదని శ్రీకాళికావిశ్వేశ్వరునకు నమస్కరించి పూర్వ మౌరంగజీబుచే నాశనముచేయఁబడిన యాదేవుని యాలయమును దాను గట్టింతునని మ్రొక్కుకొని శాయాజీతోడను వామనభట్టుతోడను ముక్తతోడను బయలుదేఱి మహాసంతోషముతో నింబపురముబాసి తుకాజీ, శివనానా, రాధాకాంతరావు, శ్యామసుందరదత్తు మొదలగు సేనానాయకులు పరివేష్టించి యుభయపార్శ్వములఁ గొలువ నిందూరుపురికి వచ్చెను. రాణిచేసిన యాదరణముచే శాయాజీ ధైర్యముం బూని తన కామె కొన్నిజాగీరులనైన నిచ్చునను పేరాసగల్గి నడుమనడుమ నేమిచేయునో యని సందేహముతోఁ దానుచేసిన పొరబాటునకు వగచుచు రాణితో నరుదెంచెను. రాణి వచ్చునప్పటికి జస్వంతరావు యోగి నొక మందిరముననుంచి తానెన్నఁడును వానిని బాయక సకలోపచారములు స్వయముగఁ జేయుచు నతిగౌరవమున నాదరించి నగరమందంతటఁ బచ్చని పందిళ్లు వేయించి తోరణములుగట్టించి యనంటిబోదెలు నాటించి కలయంపులుజల్లించి ముగ్గులు పెట్టించి శృంగారించితన సేనతో నామె నెదుర్కొని యామెచే గారవింపఁబడి యామెను నగరప్రవేశము చేయించి యామె సెలవుప్రకారముగ వామనభట్టును శాయాజీమహారాజును గారాగృహప్రవేశము చేయించెను. అప్పటికితనకాశలు చచ్చినవనుకొని

శాయాజీ తానును జచ్చినట్లే యెంచుకొని చెఱసాలలోఁ గంటికి నేలకు నేకధారగా నాఁడుదానికంటెఁ బసివానికంటె నన్యాయముగ రోదనము సేయఁదొడఁగెను. సీత యెందును దన కగపడదయ్యెనని ముక్త బెంగఁ గొని నింబపురికరిగిన దాది చిక్కి మఱల నలతగ నున్నందున రాణి సీతవిషయమై మరలఁ బ్రయత్నము సేయ నిశ్చయించి తన సరదారులతో నామెను వెదకుమనెను. ఆరాత్రికి మురళీధరదాసును నానందబాయియుఁ దన వెంటరా సోదరసమేతయయి సీత రాధాకాంతునియింటికి వచ్చి చేరెను. రాధాకాంతరా వామె నాదరించి రోహిణీబాయికిం జూప నామెయు సగౌరవముగ లోనికిఁదోడ్కొనిపోయి యామెకు నానందకు భోజనమిడెను. మధ్యాహ్న మామెయు రోహిణియు నానందయు రాణిదర్శనమునకరుగ రాణియు ముక్తయు సీతరాకవిని దిగ్గునలేచి యెదురుగవచ్చిరి. అందు ముక్త వీథగుమ్మమువఱకు వచ్చి సీతంగని కౌఁగిలించుకొని "యేమే నీవింతకాలము నన్నువదలి యెట్లుంటివే? అయ్యో నాకు నిజముగ నోటికన్నముపోలేదే సీతా. ఈవేళ నేనెంత యదృష్టవంతురాలనో! సుమీ రావే మాయమ్మ నీకై వేగిరపడుచున్నది" యని వారలనందఱ నంతిపురికిఁ దోడ్కొనిపోవ రాణి వారిముగ్వుర సగౌరవముగిఁ గూర్చుండఁబెట్టి సీతంగని "యింతకాలము నీవెట్లుంటివి. భిల్లులు పాపము నిన్ను బ్రతుకనిచ్చినారా" యని యడిగి యామె భిల్లుల వలన జరిగిన బాధనెల్లఁ గడుచమత్కారముగఁ దెలుప వినియెను. తరువాత నాస్త్రీమండలమునకు నిట్టి సంభాషణ జరగెను.

అహల్య—చేయఁదలంచినకార్యము లన్నియు నైనవి. జస్వంతరావు లోబడినాఁడు. రాజపుత్రులు పరాజితులైరి. దౌలతరావు వారిచే నిహతుఁడయ్యె. దుర్మార్గుఁడగు గోమాజీ పలాయనుఁ డయ్యె. భిల్లులు నిర్మూలింపఁబడిరి. సీతదొరకినది. శాయాజీకూడఁ జేతఁజిక్కెను.

ముక్త—ఇన్నిటిలో సీతదొరకుట ముఖ్యముగాదా, అమ్మా!

అహ—కాని గండాభిల్లు చిక్కలేదు. ఎప్పటికైన దొరకక పోఁడు. అన్నిటికంటె నాకెక్కువబాధ యొక్కటియున్నది. నేను గమ

లను రక్షింపలేనైతి నను విచారము హృదయశల్యమై యున్నది.

రోహి—అమ్మా! ఆవిచారము తమకేందుకు? ఈసీతయే కమల. దాతలరావుచే నీమె బాధింపఁబడునని మావారు సీతయను పేరు పెట్టి దాసిగ మీకప్పగించిరి.

అహల్య—ఆమె చావలేదా? ఈమెయే యామెయా? ఇది మాయగానున్నదే శవమునుగూడ దహనముచేసినారని చెప్పినారే.

రోహిణి—అమ్మా! ఆదినముననే మఱియొకస్త్రీ మఱఁదలితో వివాదమాడి నల్లమందుచెట్లతోఁటలో నూతిలోఁబడి మృతినొందినదఁట. ఆమెతండ్రి మొదలగువా రామె బలవన్మరణముచేఁ దమకు మాటవచ్చుననియుఁ దనయల్లునకు మాటవచ్చుననియు నోరెత్తక యూరకుండుటచే నాశవము కమలశవమే యని పౌరులుభావించినారు. ఇట్లు మావారు చెప్పినారు.

అహ—అలాగునా. ఇది మఱియు వింతగ నున్నది. పాపము విధవవైన నీమొగము నాఁడు చూచుటకు బదులు నేఁడుచూచి పరామర్శ చేయవలసివచ్చినది కదా. కమలా! నీవింతకాలము నాయొద్ద నున్నను నే నెఱుఁగనైతిని.

ఆనంద—అమ్మా! నామనవి జేకొనవలెను. ఈమె విధవ కాదు. అవివాహిత యగు కన్యక.

అహ—(కోపముతో) ఈయబద్ధములను గట్టిపెట్టి నిజముఁ బల్కుఁడు.

రోహి—అమ్మా! ఆగ్రహింపక యాశీషయుమై యామె నడుగుట మంచిది.

ముక్త—కమలా! సత్వరముగ నీ చమత్కారవచనములతో నద్భుత మగు నీ చరిత్రమును జెప్పి చాలకాలమునుంచి తప్పిపట్టిన మా చెవులకు విందుచేయుము.

అహ—కమలా! నీచరిత్రమామూలాగ్రముగ నెఱింగింపు.

కమల.—తల్లీ! నాచరిత్రము నాలకించి న్యాయమైనరీతి నన్నా దరింపఁగోరెదను. శ్రీమాధవరావుగారి పాలనమునందున్న పునహానగరము మాకాపురము. కులమున నున్నతుఁడై సంపదలలో నిరుపేదయగు నీశ్వరచంద్రుని కొమార్తెను. మాతండ్రిగారి మరణానంతరమున మా తల్లిధనాశకులోఁగి హరిహరపాండ్యాజీయను బ్రాహ్మణాధముని ప్రేరణచే నన్ను వృద్ధుఁడగు రాణోజీపల్హారున కీయఁదలంచిన నే నెన్నిసారులు వివాహమున కనిష్టతసూచించినను మావారునామాటలుసరకుఁగొనక పోవుటచే రెండుమూడుసారులు రాత్రివేళ నేనొంటరిగ భవానీమాత యాలయమున కరిగి నాకావివాహము దప్పింపుమని యామెను వేఁడుకొంటి. దేవి యప్పటికేమియుఁ బ్రత్యక్షోపకారము నాకుఁ జేయనందున మాతల్లి యాత్మలాభముం జూచుకొని కొంత ద్రవ్యము పల్హారువద్ద నుండి గ్రహించి పెండ్లి నిశ్చయించి తాను బునహాలో వివాహము జరుప శక్తి కలదికానందున నిందూరు నగరమునకు నను దీసికొనిపోయి పెండ్లియాడుమని నన్నువాని కప్పగించెను. అతఁడు నన్ను బెండ్లి యాడవలెనని బయలుదేఱుటయు మార్గమధ్యమున వృషభముచే మడియుటయు మీరెఱుఁగుదురు. తల్లిమాట కెదురు చెప్పఁదలఁచుకొనక యామె యాజ్ఞ నెరవేర్ప నా సౌఖ్యమునైన మానఁ దలఁచుకొంటిని. గనుక నామె యిష్టప్రకారము నేను బల్హారును బెండ్లియాడుటకు నిష్టము లేక యిష్టపడి వానివెంట వచ్చితిఁగాని వివాహమాడకముందె యాతఁడు మృతినొందినాఁడు గాన నేను గన్యను.

అహ.—ఏమీ! దైవయోగము. నీమాటలయందు నాకపనమ్మకము గల్గుచున్నది. నిన్నాతఁడు పెండ్లియాడకపోయినపక్షమున నీవల్లు నెవ్వరితోడను నేల చెప్పవైతివి. పోనీ వైధవ్యమేల యనుభవించితివి?

కమల.—ఆమాటకుత్తర మానందబాయి చెప్పవలయును.

ఆనంద.—అమ్మా! అందుకుత్తరము నేనుజెప్పెదను. ఈమెయు గాయముతగిలిన రాణోజీయు మాయింటికి వచ్చిననాఁటిరాత్రి తనయవ

శ్రీ ...

ఇరువదియొకవ ప్రకరణము.

స్థనంతయు నాకుఁ జెప్పి యీమె తన బ్రతుకు తెరువునుగూర్చి సన్నడుగ నే నిట్లు చెప్పితిని. "రాఘోజీ బ్రతికినచో సరే. నీ వాతనిం బెండ్లియాడుట కర్తవ్యమే. అతఁడు పోయినచో నీవు దురాత్ముఁడైన దౌలతరావునింట నుండువు గనుక వివాహముకాని కన్యకనని చెప్పవద్దు. కన్యనన్నచో నీవంటిదాని నతఁడు పెండ్లియాడక విడువఁడు. ఇదివఱకు రాఘోజీ యందఱితోడను దన భార్యవని చెప్పుమన్నాఁడు గనుక జనుల నాయభిప్రాయములోనే యుంచుట మంచిది. లోకులు నిన్ను విధవ యనుకొందురు కాఁబట్టి దౌలతరాయని దౌర్జన్యమును వారు వారించి నీపక్షమున నుందురు. కన్నెనని చెప్పినచో నిన్నతనికిఁ గట్టిపెట్టక మానరు. అందుచేతఁ గొంతకాలము దౌలతరాయని యిల్లు విడుచువఱకు భర్తృహీనవలె నుండు" మని యుపాయముఁ జెప్పితిని. దానిం బట్టి యీమె వర్తించి యుండెను.

ఆమాటలువిని యహల్యయు ముక్తయుఁ బొందినయాశ్చర్యము వారిమనస్సు లెఱుఁగవలయు. తత్కథాశ్రవణము జేసినవా రెఱుఁగవలయు. ఎట్టిసారములేని పొడిమాటలనైన రసవంతముగఁ జెప్ప నేర్పుగల కమలాబాయి సారస్యములతోఁ గూడిన స్వచరిత్రము నద్భుతముగ విన్నవింపఁ దగినసామర్థ్య ముంచుటచే నహల్యనమ్మి యానిరుపమానలావణ్యరాశి విధవకానందుల కమితానంద మొంది "నీకు మా ముక్తకు నింక వివాహములు చేయుట యావశ్యకమే. నీ మనోహరు నే నెఱుంగుదును. మిగుల శ్రమఁ జెంది యేసుందరాకారుని ప్రాణములు నీవు నాతోఁ జెప్పి రక్షించితివో యాశ్యామసుందరుఁ డని నేఁ దలంచెద" నని యానందనుజూచి "నీతమ్మున కీమె నిచ్చి వివాహము సేయుట నీకిష్టమేనా? గోపికాబాయీ నీవు కుమారునివలెఁ బెంచుకొనుచున్న మాదత్తునకీమె యనురూపయగు నిల్లాలుకాద" యని యడుగ వారిరువురు దమకు సమ్మతమని నొక్కిచెప్పిరి. అంతట నప్పలుకులకు ముసిముసినగవులు నగి కమలముఖకమలము వికసింపఁ జఁగున నొక తెం

చాటున కరిగి సిగ్గునఁ దలవంచుకొని చిరకాలముక్రిందట నాటఁబడిన మనోరథబీజము లంకురించి శరీరమందంతట మొలకలెత్తెనోయన పులకలు వొడసూప మనోనేత్రము దెఱచి భువనసుందరుఁ డగు శ్రీశ్యామసుందర సుందరముఖారవిందము నానందమున ధ్యానించి చూచుచు నానందమహాంబుధి నోలలాడఁ దొడఁగను. అంతట వారికందఱకు సెలవిచ్చి ముక్తాబాయికోరికప్రకారము కమలను మందిరమున నుండఁ బంచి రాణి జస్వంతరావును బిలువనంప నతఁ డూర లేఁడని చెప్పిరి. మధ్యాహ్నము బైరాగిదగ్గఱ శ్యామసుందరుని గాపుంచి జస్వంతరావు తురంగము నెక్కి తగుపరివారముతో ఋషికుటీరము బ్రవేశించెను. రాత్రి జా మగువఱకు ఋషిని వెంటఁబెట్టుకొనిరాక యే తానొక్కఁడువచ్చి రాణిదర్శనము జేసిఁ భిల్లులవిషయమై యెఱిఁగిన బైరాగి వచ్చియుండుటఁ దెలిపి విచారణ సేయుమని యడుగ మఱునాఁడుదయమునఁ జేయవచ్చునని వారినంపి రాణినిద్రించెను. భిల్లులబాధ యడఁగి రాజ్యము సౌభాగ్యోదయ మైనయట్లు చీఁకటిబాధ యడఁగి సూర్యోదయము కాఁగానే రాణి కార్యములు దీర్చి బైరాగిని వెంటఁబెట్టుకొని రమ్మనిజస్వంతరావునకువర్తమానమంపెను. బైరాగినిసగౌరవముగఁ దీసికొనివచ్చి రాణియెదుట నొకపీఠముపైఁ గూరుచుండఁబెట్టి జస్వంతరా విట్లనియె, ఓయీ! నీకేరతనపు ముద్దుటుంగర మెక్కడిది స్వామీ" అనఁ దెల్లబోయి బైరాగి ప్రత్యుత్తర మేమియీయవలయునని యోచించుకొనుచు దిక్కులు చూచుచుండ రాణి యాయుంగరమందుకొని చూచి "యిది మాముక్తాబాయిది. నాఁడు భిల్లులు దోఁచుకొన్నపుడు పోయినది. ఈబైరాగియు భిల్లులలోనివాఁడాయేమి" యని యడిగెను. ఆపలుకులు విని జస్వంతరావు శాయాజీని రప్పించినచో దీని విషయమై తేలును. అట్లు చేయుఁడీ" యన శ్రీకుమారమహారాజుగారిని రాణి చెఱనుండి రావించెను. రాజభటులు శాయాజీని నిలువఁబెట్టిన తరువాత జస్వంతరావు వానినిజూచి బైరాగినిజూపి "ఈతఁ డెవ్వ"రని

ను. శాయాజీ రోదనధ్వనితో నీతఁడు గండాభిల్లు గాఁడా'' యని ను. వెంటనే రాణి యాశ్చర్యమొంది యిట్లనియె. ,,అహల్యాబా హృకయశల్యమును జస్వంతరావునకుఁ జిరకాలప్రయత్న ఫలమును ఖ్యమునకుఁ గాఱుచిచ్చునగుదురాత్ముఁడాయీ బైరాగివేషము నవాఁడు. గండాభిల్లుపేరు విన్నచో నిందూరురాజ్యమున నున్న ులకు గుండియ లవిసెనుగద! ఈతని మూలమున నేనును నా ను నొక్కనాఁడైనఁ గడుపారఁ బట్టెడన్నము దినియెఱుఁగము. నిద్రయెఱుఁగము. ఈతఁడు నాభాగ్యవశమునఁ జిక్కెనాఁడు. ండఱఁ గూల్చుట యొకయెత్తు వీనిఁగూల్చుట యొకయెత్తు బుణము నేను దీర్పఁజాల గంగాధరా'' యని పలుకుచుండ గండాభిల్లునకు సంకెళ్ళు వేసిరి. అంతట జస్వంతరా విట్లనియె. న్న! నేనే స్వయముగ బైరాగివేషముదాల్చి జయదేవరమఠ ంచిం గలిసికొని యనుమానపడి ముక్తాబాయియొక్క యుంగ ని సంచిలోఁ జూచి వీఁడే గండయని పట్టుకొంటిని. ఋషిని ట్టుకొనవలెనని నే నాకుటీరము జేరి వానిని బట్టుకొంటినికాని వాఁడు విసముదిని యక్కడనే మృతినొందినాఁడు. గండా నినాకుటీరములోనుండి తలదాఁచుకొనఁ బ్రయత్నింప నాఋషి రాటవచ్చునని యందులకు సమ్మతింపఁడయ్యెనఁట. అందుచే గ్గ కోపించి బైరాగివేషముదాల్చిన నాతో ఋషిపై నేర చెప్పినాఁడు. అందుచే నీతఁడు చిక్కె నాతఁడు చచ్చె. ఇక్క క్షేమముగూడ నిర్మూలమైనదిగదా'' ఆపలుకులు విని రాణి మరణదండనవిధించెను. తరువాత శాయాజీనిగని ,,నీవు మొదట యగు శాయాజీవేమో యనుకొంటిని. అతఁడుమృతినొంది నీ నిజనామము నీయునికి నీనీచజన్మము నాకుఁ దెలిసినవి. రణదండన విధించినాను పో'' యని యానతీయఁ దనసుందర ంలఁగూలు వాఁడు మూర్ఛిల్లి ,ఆయ్యో' బిచ్చమెత్తుకొని దౌలతరావు నాకొంపఁ దీసినాఁడు. ఎనుబదియేండ్లది ంపవించియున్నది. చచ్చి చచ్చి నేనొక్కఁడను బ్రతికినాను.

క్షమింపు తల్లీ' యని ప్రార్థించి యాతఁడేడ్చెను. కాని యీతని క్షమింపదయ్యె. నెమలియీఁకల దెగుల్చుకొని నెమలిననిపించు మాలకాకివలె శాయాజీ యను పేరు బెట్టుకొని రాణికి సన్నిహితుఁడనని స్వల్పకాలము మహారాజభోగ మనుభవించి దౌలతరావులోని కీలుబొమ్మనై దేశద్రోహకుఁ గారణుఁడైన మహారాజు నన్నెసుల్తానుగారగుగండాభిల్లును నేకకాలమున నేయురిదీయఁబడ జెట్లకుఁగట్టఁబడిరి. పాపము దుండిరావున కెంతకష్టమువచ్చినది రావును గండాభిల్లును నేకకాలమున నే యురిదీయఁబడిరి. భట్టును క్షమియించి రాణి వానిని రెండుసంవత్సరములు నుంచెను. వికలాంగుఁడైన కృష్ణపంతునకుఁ బనిసేయనక్కఱ నెలకు నేఁబదిరూకలు జీవితమేర్పరచెను. కమలతమ్ముఁడగు రావునకు నెలకు ముప్పదిరూకలు జీవితమేర్పఱచి యొక య మొసఁగెను. తరువాత వెనుకటి యుద్ధములలో విశ్వాసప వారికి బహుమానములు బిరుదులు నొసంగుచు శ్యామసుం గొత్వాలుపని నొసంగెను. తరువాత వివాహములుసేయ సి దత్తును గమలయు సమానశాఖలోఁ జేరిన శూద్రులేయని శుభముహూర్తమున వారిరువురకును ముక్తకును బ్రతిజ్ఞా మును ధైర్యమును తెప్పచే నీఁదిన జస్వంతరావునకును వివా చేసెను. శ్యామసుందరద త్తామన్మథసామ్రాజ్యలక్ష్మిని నేఁడు కన్నులకఱవుదీఱ వీక్షించు నపుడును శరీరము శరీరః దాఁకి నిలుచునపుడును వానికంటె నామెయు నామెకంటె నః ననుభవించిన యానందమును మన్మథవ్యాపార పారీణులును జవ్వనమునుండి ప్రథమసంయోగము గలవారును న కొందఱుగాక ! అట్లు వివాహితులై కమలాశ్యామసుందరులు నందముతోఁ జిరకాలము సకల సౌఖ్యములు ననుభవించిరి.

సమాప్తము.

BCI

	మనసు ఫౌండేషన్ పుస్తకాల పరిశీలనాపట్టిక

పుస్తకం సంఖ్య	TPLA102B125
పుస్తకం పేరు	[illegible]
తారీఖు	25/10/24
ముందు అట్ట	yes
వెనుక అట్ట	yes
మొత్తం పేజీలు	157
పెద్ద సైజు పేజీలు	no
ఖాళీ పేజీలు	CI, -, BCI
లేని పేజీలు	NO
తయారు చేసినది	thasin
పేజీలు విడదీసినది	Bhanusree
స్కాన్ చేసినది	Hema
పరీక్ష చేసినది	NANDINI
పేజీలు సరిచూసినది	
బైండింగు చేసినది	
ప్యాకింగు చేసినది	
స్కాన్ చెయ్యనివి	
తప్పులు	no
పరిస్థితి	good